

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет української філології
Факультет початкової освіти
Факультет дошкільної та корекційної освіти
Науково-методичний центр
«Формування національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти»

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ СТУДІЇ

*Вісник Науково-методичного центру
«Формування національно-мовної особистості
в умовах неперервної освіти»*

**Матеріали Всеукраїнського семінару з міжнародною участю
24 березня 2016 року**

Умань – 2016

УДК 81 (063)

ББК 81 Я 431

Головний редактор:

Кучеренко І.А. – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Редакційна колегія:

Безлюдний О.І. – доктор педагогічних наук, професор, ректор Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Сокирська В.В. – кандидат історичних наук, доцент, проректор з наукової роботи та міжнародного співробітництва Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Мамчур Л.І. – доктор педагогічних наук, професор, директор Науково-методичного центру «Формування національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти»

Коваль В.О. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Пентиліук М.І., доктор педагогічних наук, професор кафедри мовознавства Херсонського державного університету

Семенов О.М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Волошина Г.П. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії початкового навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Пархета Л.П. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Роснко Л.М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету української філології
(протокол № 10 від 20 квітня 2016 р.)*

Лінгводидактичні студії: збірник наукових праць / гол. ред. І.А.Кучеренко. – Умань : ФОП Жовтий, 2016. – 131 с.

© К 59, 2016 рік

До збірника увійшли матеріали Всеукраїнського науково-методичного семінару з міжнародною участю «Формування мовної особистості в контексті багатоступеневої національної освіти», який відбувся 24 березня 2016 року в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Основна тематика представлених доповідей відповідає напрямам роботи семінару: стратегічна мета сучасної неперервної мовної освіти; особистісно орієнтоване, компетентнісне, комунікативно-діяльнісне, функційно-стилістичне спрямування мовного навчання; формування комунікативної компетентності (мовної, мовленнєвої, соціокультурної, діяльнісної) дошкільника, учня початкової, основної й старшої школи, студента; методичний інструментарій сучасного педагога: форми, методи, прийоми, засоби; ефективні технології в системі мовної освіти.

ЗМІСТ

ЛІНГВОДИДАКТИКА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	
Конашук В.Л. Формування мовленнєвої компетентності дошкільника	5
Дзензур Ю.М., Король І.С. Формування мовленнєвого етикету та комунікативних здібностей дошкільників	10
Тіссен А.В., Печавіна О.К. Формування комунікативної компетентності дошкільника з урахуванням педагогічних ідей В.О. Сухомлинського	14
Трегубова Н.Ф. Розвиток діалогічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку	20
Миць С.А. Сучасні підходи до формування активного мовленнєвого спілкування дошкільників	26
Мишолов Н.В., Мишолов Ю.В., Кучерява Л.М., Таран В.І, Ряба О.В, Дворянчук Л.М. Використання інноваційних технологій задля розвитку мовлення дошкільників	30
Соломко Я.О. Сучасні прийоми розвитку мовлення в дошкільників	40
ЛІНГВОДИДАКТИКА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	
Роєнко Л.М. Особливості навчання письма ліворуких дітей	45
Волошина Г.П., Волошин П.М. Мова як засіб увиразнення художнього твору	48
Фенцик О.М. Особливості формування комунікативної компетентності молодших школярів	52
Каліш В.А., Собко В.О. Робота над реченням як складник формування комунікативної компетентності молодших школярів	56
Штангей В.В. Урок крізь призму гуманної педагогіки	65
Середа Н.Є. Компетентнісний підхід до навчання в початкових класах	70
Жакоміна Н.М., Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови	77
ЛІНГВОДИДАКТИКА ОСНОВНОЇ ШКОЛИ	
Мамчур Л.І. Формування комунікативної компетентності підростаючого покоління – основне завдання мовної освіти в Україні	82
Кучеренко І.А. Цілевизначення сучасного уроку: сутність і концептуальні засади	87
Андрієць О.М. Шляхи формування та розвитку комунікативних умінь і навичок старшокласників	91

Нерубайська Л.А. Формування мовної свідомості учнів засобами української мови	96
Серга Т.В. Креативний підхід на уроках української мови як основа формування творчої особистості	102
Чалик Н.Б. Розвиток критичного мислення учнів на уроках зарубіжної літератури мультимедійними засобами	108
Лукіна Л.Р. Лінгвістичні мініатюри – важливий засіб формування мовної компетентності учнів	111
Колесник Т.С. Текст як лінгвістичне і лінгводидактичне поняття	114
Левченко І.О. Стилiстичні вмiння як лiнгводидактична категорiя	117
Манько С.Д. Етнопедагогічні засади розвитку мовленнєвої компетентності учнів	120
ЛІНГВОДИДАКТИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ	
Пентилюк М.І. Мовна особистість як науковий феномен	123
Коваль В.О. Впровадження інтерактивних технологій у процес формування професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога	128
Карімова Л.А. Дискурс як фактор особистісно орієнтованого навчання іноземних мов в умовах модернізації вищої професійної школи	135
Марецька Л.П. Стилiстичні аспекти розвитку професiйного мовлення вчителiв-словесникiв у контекстi сучасних мовних тенденцiй	139
Мамчур Є. Комунікативна культура як умова вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови	143

ЛІНГВОДИДАКТИКА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Конашук Вікторія Леонідівна,

вихователь, дошкільний навчальний

заклад ясла-садок комбінованого типу № 12

м. Умань

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

Одним із складних психологічних процесів, що не зводяться до простого відтворення дитиною почутої мови є мовленнєвий розвиток дошкільника. Мовлення – це особлива форма діяльності дитини, особливий результат її зусиль в освоєнні життєвого простору. Оволодіваючи мовленням, вивчаючи мову, дитина засвоює систему знань, суспільно прийняті норми поведінки. Мовленнєва компетентність – це вміння адекватно й доречно користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності. Дитина повинна належною мірою знати та володіти рідною мовою як засобом мовленнєвої взаємодії в колі інших людей, шукати своє місце серед них, розуміти їх та бути зрозумілим самому, узгоджувати власні бажання з намірами інших учасників. Створення мовленнєвої особистості відбувається в комплексному розвитку абсолютно всіх компонентів мовленнєвого розвитку.

У наш час виділяються такі види мовленнєвої компетентності як: лексична (наявність певного запасу слів), фонетична (правильна вимова всіх звуків рідної мови), граматична (правильне вживання граматичних форм рідної мови), діалогічна (розуміння зв'язного тексту, вміння вести діалог,

складати розповіді). Фундамент формування мовленнєвої компетентності лежить така мета: розвиток мовлення, навчання правильної мови і мовленнєве виховання. Важливим є формування мовленнєвої компетентності у дітей з раннього віку. Для успішного мовленнєвого розвитку важливе значення має вся життєдіяльність дітей, що дає змогу вправляти їх у спілкуванні. Достатній рівень мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку можна досягти за допомогою створення розвивального мовленнєвого середовища, у якому перебуватимуть діти. Пріоритетами для розвивального середовища мають бути спілкування, обговорення, мовленнєво-творча діяльність, роздуми вголос без страху помилитися чи мати іншу думку, ніж дорослий [2, с. 13]. Саме в момент спілкування під час різних видів діяльності дитина оволодіває достатнім рівнем мовлення. Проте, повсякденного спілкування для становлення мовленнєвої компетентності недостатньо [3, с. 53].

Своєчасно сформована мовленнєва компетентність у дошкільному віці є головною умовою подальшого успішного навчання у школі. Для формування мовленнєвої компетенції також доцільними будуть як організовані так і самостійні форми діяльності. Організовані форми діяльності з дітьми, заняття, спостереження, бесіди й розмови, ігри з правилами, трудові доручення, чергування, колективна праця, проведення експериментальних дослідів, індивідуальна робота, свята й розваги, екскурсії, побутові процеси: одягання, умивання, приймання їжі, вкладання на сон, чергування. Для виконання завдання, організації гри, спостереження чи чергування педагог використовує методики розвитку різних сторін мовлення. Вчить слухати, аналізувати, запитувати та давати відповіді на запитання, звертатися з проханням чи для організації спільної діяльності, засвоює мовленнєвий етикет. Однак саме самостійні форми діяльності дають змогу реалізувати набуті знання. Самостійні форми діяльності: ранкові та вечірні години; прогулянки; самостійна ігрова діяльність; образотворча діяльність; театральна діяльність; рухова; пізнавальна. Часто різні види

самостійної діяльності діти поєднують із мовленнєвою: малюють і ведуть діалог про улюблені мультфільми, поливають квіти та наспівують улюблену пісеньку чи декламують вірш, грають в м'яча та оговорюють свої спортивні вподобання [1, с. 8–14]. Під час гри дошкільник може домовитися з іншими дітьми лише за допомогою мовлення. Спонукаючи дитину до розмови, гра сприяє її мовленнєвому розвитку. Завдання вихователя не лише навчити дітей правильно грати, спілкуватися в ігровій діяльності, організовувати свій вільний час із користю, але й спостерігати за дітьми, аналізувати їх поведінку, мовлення, тактовно виправляти помилки чи заохочувати до активності [5, с. 16–25].

Особливого значення в дитячому садку набуває сюжетно-рольова гра. Саме завдяки їй відбувається найбільш інтенсивне формування всіх компонентів мовленнєвої системи, зокрема фонетики, лексики і, що дуже важливо для дітей з мовленнєвими вадами, граматики та зв'язного мовлення. У молодшому дошкільному віці тільки фрагментарно, а у середньому та старшому – вже повною мірою в дітей з'являється потреба діяти так, як дорослі, робити все самотужки. Суперечності між прагненням усе зробити самій і реальними можливостями спонукають дитину реалізовувати свої інтереси в сюжетно-рольовій грі. Сюжетно-рольова гра - ефективний засіб не лише мовленнєвого, а й усебічного розвитку дитини, це чудова можливість психологічного розвантаження [6, с. 8–10].

Мовленнєву компетентність дошкільника потрібно розширювати й за допомогою використання театралізованої діяльності. На основі казок проводити цікаві ігри-драматизації, лялькові вистави. Значну роль у цьому процесі відіграє музичний керівник, який допомагає в організації, проведенні та музичному супроводі певного заходу [4, с. 10–11].

Отже, необхідно пам'ятати, що жоден вид діяльності малюка не може бути відокремленим один від одного, що мовленнєві завдання можна реалізувати навіть у самостійній діяльності, вихователь зможе досягти удосконалення мовленнєвих умінь вихованців, без яких неможливий

гармонійний розвиток дитини та її подальше навчання у школі. Майбутнє дитини значною мірою залежить від вміння адаптуватися до соціального середовища, коли поряд не буде дорослих, які завжди готові прийти на допомогу.

Працюючи над розвитком соціальної компетентності дітей молодшого віку я визначила для себе такі напрямки роботи:

- формувати у дітей знання про самого себе, своїх особливостей, своїх станів, поведінки, викликати інтерес до однолітків, закладати основи дитячого співтовариства;

- підтримувати інтерес до слів дорослих, до їхньої діяльності, викликані бажання наслідувати їх, підтримувати вміння слухати й чути дорослого;

- вправляти в мовленнєвому діалозі, ініціювати до ситуативно-ділового спілкування та елементарного співробітництва з дорослим;

- розвивати потребу дитини в доброзичливому ставленні, увазі, допомозі, співчутті, впевненості у власних силах.

Для успішного розв'язання даного напрямку проблеми соціального розвитку я орієнтуюсь у закономірностях розвитку дитини, її ставленні, її психіки, у індивідуальних та вікових особливостях дошкільнят. Вихованці групи весь час знаходяться в колективному оточенні. Дуже важливо навчити дітей дотримуватись правил співжиття, коли всі почувають себе комфортно і захищено. Тому я намагаюся створити таке соціальне і предметне середовище, яке б надало змогу дитині вільно діяти, вільно почувати себе в своєму іграшковому світі, вчитися враховувати інтереси та бажання інших. Така організація роботи сприяє розвитку особистості кожної дитини, адже дитина відчуває впевненість та захищеність, переконається в любові та повазі оточуючих її людей, має задоволення своїх потреб. Реалізувати поставлені перед собою завдання мені допомагають ігрові прийоми, наприклад: казковий герой просить допомогти йому, або так, як на занятті «На гостину до ведмедика» діти запрошуються в гості до ведмедика, а щоб потрапити до нього діти повинні виконати ряд завдань. Також широко використовую в своїй роботі з дітьми дидактичні ігри наприклад: «Назви ласкаво», «Моя дбайлива

мама», «Що потрібно», «Веселі перегляди» та багато інших. Працюючи з дітьми молодшого віку, враховуючи специфіку, не завжди легко організувати роботу, через невміння дітей працювати самостійно. Видатний педагог С. Русова, закликала давати дітям змогу самостійно знаходити відповіді на поставлені перед ними питання. Та не слід забувати про те, що «розум дитини - то бажання, до якого маємо лише підкидати дрова, а горітиме воно вже своїм власним вогнем». Також в своїй роботі з малюками широко використовую прийом, які допомагають формуванню позитивних емоцій, що необхідні в даному віці, такі як заохочення та схвалення.

Тому під час освітнього та виховного процесів, я намагаюся створити всі належні умови для розвитку такої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богуш А. Оптимізація мовленнєвої роботи з дітьми в розвивальному середовищі дошкільного навчального закладу // Дошкільне виховання. – 2012. – №10. – С. 8–14.
2. Гавриш Н. Розвиток мовлення та навчання дошкільнят рідної мови: мета і завдання // Дошкільне виховання. – 2003. – №7. – С. 12–14.
3. Пасічник А. Мовленнєві заняття в системі сучасної дошкільної освіти // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – №2. – С. 53–58.
4. Пироженко Т. Сучасні підходи до мовленнєвого розвитку дітей // Дошкільне виховання. – 2001. – №1. – С. 10 – 11.
5. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: [бібліотека з освітньої політики / під. заг. ред. О.В. Овчарук]. – К.: «К.І.С.», 2003. – С. 16–25.
6. Стрюк К. Ще раз про розвиток мовлення: Пріоритетні напрями розвитку мовленнєвої діяльності дошкільнят // Дитячий садок. – 2004. – № 47. – С. 8–10.

Дзензур Юлія Михайлівна,

вихователь,

Король Інна Сергіївна,

вихователь,

дошкільний навчальний заклад

ясла-садок комбінованого типу № 18

Уманської міської ради

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ ТА КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКА

«Якщо ми визначаємо, що на душу дитини та на напрям її розвитку впливають навколишня природа, люди, картини, іграшки, то невже ми можемо не визначити впливу такого перейнятого своєрідним характером явища як мова – цей перший тлумач і природи, і життя, і ставлення до людей, ця точка, що обіймає душу, атмосфера, крізь яку дитина все бачить, розуміє й відчуває»

К. Ушинський

Останнім часом у нашому суспільстві спостерігається падіння мовного етикету як важливої складової культурної поведінки. Нас педагогів дуже непокоїть. Адже культура поведінки людини є вияв внутрішньої культури, зовнішнє вираження його духовного багатства, уміння спілкуватися з людьми. Етикет допомагає знайти вихід в багатьох життєвих ситуаціях, сприяє доброзичливості і взаєморозумінню: в школі, на роботі, на вулиці, в громадському транспорті, в магазині, в гостях.

Мовленнєвий етикет як елемент культури спілкування передбачає знання, навички й уміння людини будувати взаємовідношення з іншими відповідно до прийнятих у суспільстві гуманістичних норм.

Мовний етикет – це сукупність правил мовної поведінки, які репрезентуються в мікросистемі національно специфічних стійких формул і виразів у ситуаціях установа контакту зі співбесідником, підтримки

спілкування в доброзичливій тональності. Ці засоби ввічливості «орієнтовані на вираження поваги до співрозмовника та дотримання власної гідності. Вони є органічною частиною культури спілкувальних взаємин, соціальної культури загалом [2]».

Продуктивною формою мовленнєвого розвитку дітей є вільна й самостійна діяльність у спеціально організованому середовищі, де педагог надає кожному право вибору: де, коли, скільки часу і з ким діяти.

Традиційна методика розвитку мовлення дітей надає виняткового значення оволодінню мовними засобами, формальними показниками яких є звуковимова, лексичний запас, граматична правильність та невербальні методи спілкування такі як: міміка, пантоміміка, жести . Перевага цілісного підходу до становлення мовленнєвої особистості полягає в тому, що дитина не лише отримує чи здобуває інформацію, а й активно оперує нею у постійній взаємодії з партнерами по спілкуванню.

Становлення мовленнєвої особистості відбувається не в лінійній послідовності (оволодіння звуком, накопичення словникового багатства, набуття граматичної правильності, зв'язності висловлювань), а в комплексному розвитку всіх компонентів мовлення, вінцем якого є комунікативна компетентність.

Комунікативна компетентність – здатність користуватися рідною мовою як засобом мовленнєвої взаємодії у товаристві людей, знаходити своє місце серед них, розуміти їх і бути зрозумілою, узгоджувати наміри та бажання [7].

Однак, комунікативна компетентність дошкільника може досягатися й домінуючим використанням не мовленнєвих засобів, що не порушить його взаємодію з однолітками, не спотворить і не зруйнує контакти з людьми, які перебувають поряд. Серед людей є і мовчун, і балакун, емоційний, такий, що багато жестикулює, і той, хто довго шукає потрібне влучне слово, і той, хто вміє слухати, вслухатися в інтонаційні мережива. Індивідуальні прояви у мовленнєвій активності властиві й малому, й дорослому.

Розвиток комунікативної компетентності починається з набуття вміння встановлювати контакт з партнером у спілкуванні за правилами етикету. У життєдіяльності дитина бере до уваги приклади спілкування одне з одним дорослих, дітей та дорослих із нею самою. Щоб у дитини формувалася комунікативно-мовленнєва компетентність, яка відбиває орієнтацію у ситуації спілкування, ставлення до партнера, розуміння просторово-часових характеристик ситуації, вона має вибудовувати свою аргументацію. Свої пояснення на зв'язках між об'єктами, послуговуючись для цього набутим власним досвідом.

Старші дошкільники особливо чутливі до мовлення, до його граматичної будови і досить критично ставляться до чужих та власних висловлювань. Вони помічають тут помилки й продовжують оволодівати тими граматичними формами, які ще недостатньо засвоїли. Малюк іще з раннього віку вчиться обирати серед мовленнєвого потоку два слова, які узгоджує між собою, поступово додаючи до них нові слова, які теж підпорядковуються граматичним основам. Мало-помалу, шліфуючи свою звуковимову, поповнюючи лексичний запас, удосконалюючи граматичні вміння, дошкільник оволодіває навичками мовленнєво-комунікативної взаємодії. Що й створює індивідуальне обличчя. Так формується мовленнєва особистість.

Отже, саме розвиток комунікативної діяльності визначає розвиток мовлення, а не навпаки. Так, мовлення дітей, однакових за віком, але які перебувають на різних рівнях розвитку спілкування, суттєво відрізняється між собою. Мовлення дітей, різних за віком, але які перебувають на одному рівні комунікативної діяльності, приблизно однакове за лексичним складом, складністю граматичного оформлення і розгорнутість речень. Це пояснюється тим, що типові для певного рівня розвитку спілкування комунікативні завдання (потреби) визначають вибіркоче сприймання і привласнення малюкам різних особливостей мовлення, яке вони чують. Відповідно до типових комунікативних завдань діти з різними формами

спілкування визначають і засвоюють в одному мовному матеріалі різні лексичні й граматичні особливості. Педагогічний висновок цієї закономірності полягає у тому, що для розвитку мовлення дошкільника недостатньо пропонувати йому різноманітний мовний матеріал. Необхідно окреслювати перед дитиною нові цілі спілкування, що потребували засвоєння і творчого використання нових невербальних мовних засобів та їх взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти К.– 2012. – 26 с.
2. Вікіпедіяhttp://pidruchniki.com/1580011940611/dokumentoznavstvo/movniy_etiket
3. Гончаренко А.М Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників К. – 2003. – С. 7–14.
4. Піроженко Т., Ладивір С. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. – Тернопіль: «Мандрівець». – 2010. – 135 с.
5. Сухар В.Л. Мовленнєвий етикет та розвиток комунікативних здібностей. – К. : Ранок. – 2008. – 122 с.

Тіссен Анастасія Віталіївна,

вихователь,

Печавіна Олена Кузьмівна,

вихователь,

дошкільний навчальний заклад ясла-садок

комбінованого типу № 18

Уманської міської ради

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ДОШКІЛЬНИКА З УРАХУВАННЯМ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ
В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО**

*Педагог покликаний використовувати всі
можливості, щоб саме в роки дитинства донести до
свідомості й серця найтонші відтінки барв, пахощі
слова, щоб рідне слово стало духовним багатством дитини.*

В.О. Сухомлинський

Однією з найголовніших ознак держави є її рідна мова. Є мова – є держава, не має мови – не має держави.

Мовлення – важливий засіб спілкування, обміну думками і почуттями між людьми, передачі та засвоєння інформації. Формування мовлення дошкільнят складається з різних структурних компонентів: мовленнєва компетенція як одна з ключових базових характеристик особистості; мовленнєвий розвиток, тобто формування мовленнєвих умінь та навичок, що забезпечують функціонування мовлення; граматики, звукова культура мови, активізація словника, мовленнєвий етикет, метою якого є виховання мовленнєвої та загальної культури особистості.

Рідна мова є найміцнішим зв'язком між нинішнім і майбутнім поколінням народу як одне велике, історичне, живе ціле. Можна виокремити принцип народності, який відбився в образі рідного слова. Найкращою характеристикою народу є його мова, а твори фольклору – один із

найважливіших засобів збагачення словника дітей. Мова формує людську духовність, відчуття краси слова. Рідне слово є знаряддям для кожної людини. В.О.Сухомлинський писав: «Тільки той може досягнути своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки й пахощі рідного слова, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини...» [5, с. 93].

З усіх когнітивних особливостей людини однією з найбільш вражаючих є використання мови. Більш ніж що інше, мова відповідає за прогрес людської цивілізації. Мова основний засіб збереження і передачі знання від одного покоління до іншого. Мова тісно пов'язана з багатьма психічними функціями: пізнанням, мисленням, емоціями, особистістю людини, і значно впливає на їх формування. Маючи свою самостійну цінність як можливість знайти цивілізовані способи самовираження, мова грає виключно важливу роль у становленні людської свідомості, вищих психічних функцій, розвитку та соціалізації особистості.

Від того, що увійде в період дитинства в розум і серце дитини, залежить те, якою людиною стане завтра. Під час вивчення рідної мови, одним із головних завдань є формування і розвиток у дітей правильного, виразного, чистого мовлення.

Розвиток мови відбувається в процесі спілкування дитини з навколишніми людьми, яке стає в дошкільному віці багатшим і різноманітнішим завдяки нагромадженим дитиною знанням і участі в більш складних видах діяльності. Вдосконалення мови нерозривно пов'язане з розвитком мислення дитини, зокрема переходом від наочно-дійового до наочно-образного, логічного мислення, яке починає формуватися в дошкільному віці. Мовленнєва компетенція виявляє готовність та спроможність особистості адекватно та доречно застосовувати мову в конкретних ситуаціях, висловлювати свої думки, бажання, наміри.

Комунікативна компетенція – це комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою спілкування у різноманітних соціально-побутових

ситуаціях, уміння орієнтуватись у ситуації спілкування, ініціативність у спілкуванні [3, с. 43]. Робота з розвитку мовлення дошкільників в нас включає такі напрями: збагачення, уточнення й активізація словникового запасу дошкільників; уміння вживати слова у властивому для них значенні, засобів мовної виразності, залежно від ситуації і мети висловлювання; засвоєння найважливіших етичних правил спілкування. Ці напрями роботи з розвитку мовлення становлять основу для формування у дошкільників мовленнєвої компетентності.

Наш заклад є опорним з проблеми: «Гуманізація навчально-виховного процесу за ідеями В.О. Сухомлинського». Він називає рідну мову «невмирущим джерелом», з якого дитина повинна черпати знання про свою Батьківщину, своє місто і село, свій рідний край, про сучасне і минуле. Першим і основним завданням нашого закладу у вихованні підростаючого покоління – прищепити дитині любов до рідної мови, рідного слова. А зробити це, вважає В.О. Сухомлинський, необхідно в ранньому дитинстві, ще до школи, оскільки дитяча душа надзвичайно чутлива до тонкощів краси й емоційного забарвлення, рідного слова, оскільки дитинство не є підготовкою до життя, це «справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя». Питання розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови викладено вченим у його праці «Серце віддаю дітям», статтях «Слово рідної мови», «Рідне слово». Перечитуючи сторінки відомих праць та сприймаючи зміст рідного слова з огляду на сьогоднішній день, можна стверджувати про наукові принципи гуманної педагогіки, якими керувався В.О.Сухомлинський у своїй педагогічній і науковій діяльності. Мотивом активного оволодіння рідною мовою виступають зростаючі потреби дошкільника дізнатися, розповісти і вплинути на себе і іншу людину. Мова включається в усі види діяльності, у тому числі і пізнавальну.

В.О.Сухомлинський радить вести дітей до невичерпного й вічно нового джерела знань – у природу: в сад, у ліс, на берег річки, в поле. Родзинкою нашого закладу є те, що в ньому створене розвивально-ігрове середовище,

яке сприяє милуванню природою, вираженню власних вражень через етюди емоційних настроїв, роздумів «Розвеселимо калину», «Що сниться берізці». Ми звертаємо увагу на найтонші відтінки кольорів, звуків, рухів. Розкриваємо дітям людську працю як творчість. Усе це має відобразитися в слові. Ми використовуємо за В.О. Сухомлинським форму «Подорожі до джерел живої думки», яка не лише значно сприяє підвищенню рівня педагогічної майстерності, запроваджує інноваційні форми в навчанні. Вихователі нашого садочка з дошкільниками ведуть різні дослідження та спостереження за природою (за березою, за небом, за сонцем, за деревами та ін.) В.О.Сухомлинський підкреслював, що поетична творчість — це найвища ступінь мовленнєвої культури, а вона, в свою чергу виражає саму суть людської культури. У зв'язку з цим, нам дуже важливо відкрити у дитячій душі найтоншу сферу творчості, вдихнути радість поетичного натхнення, розбудити у її серці живе джерело поетичної творчості. *«Щоб дитина була палко зацікавлена навчанням, їй необхідне багате, різноманітне, приваблююче, інтелектуальне життя».* [5, с. 37].

Для підвищення культури мовлення дітей, її інтонаційної виразності, темпу, ритму, ми в нашому дошкільному закладі з успіхом використовуємо художнє слово і фольклорні жанри: скоромовки, прислів'я, потішки, драматизацію текстів, слухання казок, віршів у виконанні майстрів слова. Також ми використовуємо казкотерапію. Казкотерапія відрізняється від звичайної казки тим, що вона складається спеціально з урахуванням особливостей конкретної дитини і служить для формування потрібних якостей. Її персонажі переживають ті ж емоції, борються з тими ж страхами, комплексами, що й дитина. Значне місце на заняттях ми відводимо вправам, які допомагають розширити й уточнити словник дітей. Значення невідомих слів, що трапляються в текстах, ми обов'язково пояснюємо, формуючи в дітей відповідні уявлення й поняття. Ми намагаємось виробляти в дітей уміння добирати ті слова й крилаті вирази, якими можна найточніше, найяскравіше, образно висловити думку. Розвиток мовлення дитини не може

бути без допомоги батьків. Заняттями з розвитку мовлення дітей можуть стати спільні справи по дому або за його межами: на дитячому майданчику, в саду, на дачі, в лісі. Ми спонукаємо дітей пояснювати, обґрунтовувати свої дії, доводити свою думку. Немає нічого більш ефективного, простіше в розвитку мови дошкільника, ніж спілкування з ним. У міру збагачення досвіду дітей, появи нових спостережень розвиваються здібності дитини, відбувається розвиток мови. Для розвитку мовлення дошкільників у нашому закладі практикуємо таке завдання, як придумування кінця розповіді, перерваній на найцікавішому місці. А наступним етапом є придумування казочок веселої малечі самими дітьми за вказаними героями, за схемами чи планом.

Якщо мова дитини раннього віку пов'язана головним чином з тим, що вона сприймає і робить у даний момент, то дошкільник, крім цього, починає розуміти і сам вести розмови про речі більш віддалені, які він може собі лише уявити, про які може лише мислити. Бесіди вихователя з дітьми, слухання казок та інших творів дитячої літератури, спілкування дітей у процесі колективних ігор і занять є необхідною умовою розвитку дитячої мови в цьому віці. Наші дошкільники навчаються не тільки зв'язно висловлювати свої думки, але й починають аналізувати мову оточуючих, усвідомлювати її особливості.

І все ж ніщо не замінить багатой, виразної мови самого педагога. Адже вона свого роду - еталон для дитини. Педагог повинен зробити рідне слово основою духовного світу дитини. Адже рідна мова – одна-єдина на все життя, тому треба знати, берегти, збагачувати її.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артюшков І.В. Аспекти дослідження внутрішнього мовлення // Філологічні науки. – 1997. – №4. – С. 6
2. Ахунджанова С. Розвиток мови дошкільників у продуктивних видах діяльності // Дошкільне виховання. –1983. – № 6. – С. 34–36.

3. Богуш А.М. Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільників // Наука і освіта. – 1998. – № 1–2. – С. 17.

4. Богуш А.М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі: монографія / А. М.Богуш. – К.: Слово, 2008. – 272 с.

5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т.Т.4. / В.О. Сухомлинський. – К. :Видавництво «Рад. школа», 1977 – Т.3: Рідне слово. – 1977. – 669 с.

6 Сухомлинський В.О. Слово рідної мови / В. О. Сухомлинський // Українська мова і література в школі. – 1965. – № 5.

7. Спілкування і мова: розвиток мови у дітей в спілкуванні з дорослими / За ред. М. І. Лісіна. – М., 1985.

Трегубова Наталія Федорівна,

вихователь, дошкільний навчальний заклад

ясла-садочок комбінованого типу № 12,

м. Умань

РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мова – невичерпне джерело розумового розвитку дитини, скарбниця всіх знань. Слово виховує, навчає і розвиває дитину. Під впливом мови вдосконалюються її почуття, сприймання, збагачуються знання про оточуючий світ. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довкіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини.

Базовий компонент дошкільної освіти визначає кінцевою метою мовленнєвого розвитку випускника дошкільного закладу сформованість у нього комунікативної компетенції. Дітям властиве прагнення до спілкування, звичайно, вони шукають шлях до особистісного контакту з ровесниками і дорослими. Для успішної взаємодії із соціумом їм необхідно бути комунікабельними, доброзичливими, відкритими, привітними. Ці вкрай важливі якості потрібно формувати вже з перших років життя.

На думку багатьох науковців (А. Арушанова, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Луцан, В. Любашина та ін.), тільки в діалозі відбувається справжнє спілкування людей. Саме діалог, як форма організації виховної діяльності, дозволяє вихователю знайомити дітей з культурними образами, нормами, засобами діяльності і водночас отримувати відомості про рівень розвитку свідомості та особистості вихованців.

Діалог є природним чинником мовного середовища розвитку особистості. Відсутність, або дефіцит діалогічного спілкування призводить до різного роду порушень особистісного розвитку, зростання проблем взаємодії з оточуючим, виникнення ускладнень в умінні адаптуватися у різних життєвих ситуаціях. Саме тому ми вважаємо за потрібне підтримувати

закладену в дітях потребу в спілкуванні, адже, саме в діалозі діти набувають досвіду спілкування, вчаться говорити зрозуміло та зв'язно, ставити запитання, відповідати, висловлювати пропозиції та побажання.

Перш за все поставили перед собою певні завдання:

- створювати умови для вільного спілкування з дорослими й дітьми;
- привчати дітей висловлювати свої прохання, відповідати словами на питання дорослих, дітей;
- виховувати навички культурної поведінки: уважно слухати того, хто говорить, поважати один одного, не відволікатися, не перебивати співрозмовника;
- розвивати вміння вступати у спілкування (уміти і знати, коли і як можна почати розмову зі знайомою й незнайомою людиною);
- вміння підтримувати й завершувати спілкування; слухати й чути співрозмовника; проявляти ініціативу у спілкуванні, перепитувати; доказувати свою точку зору; виражати відношення до предметної розмови, викладати свою думку. Приводити приклади, оцінювати, погоджуватися або заперечувати, запитувати, відповідати, висловлюватися логічно, складно;
- вміння говорити виразно в нормальному темпі, користуватися інтонацією діалогу.
- знання мовного етикету (огляд, знайомство, вітання, увага, запрошення, прохання, згода, відмова, вибачення, скарга, співчуття, поздоровлення, подяка, прощання).
- уміння спілкуватися у парі, групі з 3–5 чоловік, колективі.
- уміння спілкуватися для планування спільних дій, досягнення результатів і їхнього обговорення, участь в обговоренні певної теми.
- немовні вміння – доречне користування мімікою та жестами.
- під час спілкування дивитися в очі, розмовляти з усмішкою на обличчі, не відволікатися, уникати сторонніх жестів, дотримуватися відповідного тону, інтонації.

Для реалізації цих завдань виділили кілька етапів:

I етап – це перша репліка, що може мати місце в таких висловлюваннях:

- привітання (*доброго дня, добридень*),
- вибачення (*пробачте, вибачте*),
- подяка (*дякую, спасибі*),
- запитання (*Що там трапилося? Як тебе звати?*),
- вираження емоцій (*ой – йой - йой!*),
- інформування (*Я хочу сказати...*),
- прохання (*я Вас прошу...*),
- наказ (*Йди! Сядь! Скажи!*),
- констатація якогось факту (*Бачиш, хлопчик впав*).

II етап – це прийом словесних доручень. Він є ефективним способом формування діалогічного мовлення, засвоєння правил мовленнєвого етикету, спільні доручення, колективні завдання (чергування, аплікація, ручна праця, праця в природі). Доручення можуть спонукати дитину до спілкування з однолітками та дорослими, стосуватися будь-якої діяльності. Головне — допомогти дитині усвідомити спосіб мовленнєвої дії.

III етап – створення ситуацій. Ситуативність – одна з найважливіших психологічних особливостей діалогічного мовлення. Ситуативним діалогічне мовлення є тому, що часто його зміст можна зрозуміти лише з урахуванням тієї ситуації, в якій воно здійснюється. Діалогічне мовлення тісніше пов'язане з ситуацією, ніж монологічне та є більш динамічним, ніж монологічне.

Ситуативно обумовлене навчання діалогічного мовлення може бути запропоновано в таких вправах:

1. Пропонувати дітям самостійно домовлятися про спільне виконання певної роботи (в парі розмалювати малюнок, вивчити прислів'я або описати предмет за схемою).
2. Пояснити правила гри (настільно-друковані, дидактичні, рухливі);
3. Сюжетно-рольові ігри («Будівництво», «Мандрівки»);
4. Дискусійні мовленнєві ситуації (Як би ти вчинив? Як ти гадаєш?);
5. Постановка проблемно-пошукових питань;

6. Скласти діалог до серії малюнків, використовуючи ключові слова (малюнки відображають послідовність дій людей, які спілкуються).

7. Скласти діалог за змістом малюнка чи фотографії.

8. Скласти діалог, використовуючи наявні дані про ситуацію, початок і кінцівку діалогу.

9. Скласти діалог на основі ключових слів.

10. Скласти діалог за прочитаним текстом.

Для успішного виконання запропонованих вправ діти працюють в парах. Діляться за симпатією, розрізними картинками, за поглядом, статтю і т. д. В своїй роботі використовуємо такі види діалогу:

➤ мовленнєві штампи (*Алло! Добрий день!; Алло! Я слухаю; Дозвольте пройти* і т. ін.).

➤ звертання із запитанням та швидка реакція на запитання;

➤ розпитування;

➤ вміння своєчасно та влучно використовувати потрібні репліки.

Це може бути повідомлення, зустрічне повідомлення, повідомлення-ствердження, повідомлення-заперечення, повідомлення-стимул до дії тощо.

Характерною особливістю діалогічного мовлення є його емоційна забарвленість. Справжній діалог містить репліки подиву, захоплення, оцінки, розчарування, незадоволення та інше. Емоційну насиченість забезпечуємо, використовуючи сюрпризні моменти, ігрові прийоми, різні ігри, вірші, малі фольклорні жанри. Пізніше більше приділяємо уваги якості відповіді дітей.

Під час занять та в повсякденній роботі з дітьми дотримуємося принципу забезпечення максимальної мовленнєвої активності дітей завдяки тому, що проводимо індивідуально-групові заняття, створюючи можливість для активного говоріння кожній дитині.

Використовуємо такі основні методи розвитку діалогічного мовлення:

Бесіда – один із основних методів. Це організована цілеспрямована розмова вихователя з дітьми на певну тему, яка складається із запитань і відповідей.

Важливим методом розвитку діалогічного мовлення є дидактична гра, що забезпечує сприятливі умови для розв'язання педагогічних завдань з урахуванням можливостей дітей дошкільного віку. Для розвитку діалогічного мовлення, проводяться такі ігри, де мовна активність дітей займає основне місце.

Ключовим методом формування діалогічного мовлення в повсякденному спілкуванні й водночас універсальною формою мовленнєвого спілкування є розмова вихователя з дітьми (непідготовлений, імпровізований діалог). Розмова відрізняється від говоріння, промовляння певної інформації, адже передбачає активну участь дітей у ній на правах співрозмовників. Тематичні мовленнєві ігри («Знайомство», «Зустріч друзів», «У лікаря», «Розмова по телефону»).

Для активізації дітей на заняттях використовують різноманітні методичні прийоми, серед них уявний діалог дітей з літературним героєм. Дитина повинна сама сформулювати питання і дати відповідь на нього від імені героя. У таких уявних діалогах діти висловлюють своє ставлення до героїв, змінюють хід подій по-своєму, дають оцінку окремим вчинкам, діям, розвивають діалогічне мовлення. «Кумулятивні казочки» – це ланцюг питань та відповідей, витриманих у межах одного логічного ряду. Такі твори співзвучні з характером мислення дитини, що й забезпечило їм беззаперечний успіх у дітей.

Мовленнєві ситуації. Щоб навчити дітей діалогічного мовлення використовують ігрові мовленнєві ситуації, побудовані на діалозі. Це можуть бути невеликі інсценізації («На пошті», «У магазині»). Вони спрямовані на розвиток уміння домовлятися, запитувати співрозмовника, дотримувати правила мовленнєвого етикету, виказувати співчуття, доводити свою точку зору. Для застосування цього прийому можна користуватися наочністю, наприклад, спеціально дібраними сюжетними картинками або серією картинок. Дитині пропонується програти віртуальний діалог між персонажами, зображеними на малюнку. Інший варіант – відтворення

реальної ситуації, у якій дитині запропоновано зайняти певну позицію. Уведення ігрових мовленнєвих ситуацій з наскрізними персонажами (Чомучко, Томучко, Сова Мудруся) до мовленнєвої практики забезпечує розуміння дітьми того, для кого або для чого та за яких обставин вони звертаються. Ці ситуації не тільки мотивують висловлювання дітей, але й створюють конкретну ситуацію спілкування.

Використовуючи схеми-моделі, потрібно запитання до дітей ставити так, щоб вони спонукали їх до інтелектуальної активності, щоб були спрямовані більше на мислення дитини і на її пам'ять. Будувати діалог потрібно так, щоб дитина не лише відповідала на питання, які виходять від дорослого, але й мала щораз більше стимулів сама ставити запитання.

Для драматизації використовуємо казки з чітким динамічним сюжетом, повторами, короткими діалогами («Колобок», «Ріпка», «Рукавичка», Котик і півник»). Використовуючи різні нетрадиційні види театру, малюки з задоволенням озвучують героїв і складають прекрасні діалоги. В їх устах оживають овочі на грядці, в магазині, на базарі, в льоху, холодильнику, на кухні і навіть в каструлі і розмовляють між собою.

Працюючи з дітьми над діалогічним мовленням ми досягли певних результатів. Діти вільно спілкуються з дорослими, вживають звертання та етикетну лексику, використовують різноманітні засоби, організують спільні ігри, знаходять однодумців для реалізації своїх задумів. У процесі роботи ми реалізували основну функцію мовлення – комунікативну. Але разом з тим було чимало труднощів. Найважче дітям було розгорнути діалог, підтримувати його протягом певного часу, розвивати полілог.

Отже, успішне оволодіння діалогічною мовою передбачає цілеспрямоване навчання, формування навичок побудови висловлювань. Тому радимо вихователям постійно спілкуватися з дітьми, не залишати без відповіді жодне їх запитання, завжди давати можливість дошкільнятам висловити свою думку і ви, дивлячись на результати своєї праці, отримаєте задоволення від неї, вдячність батьків і безмежну любов своїх вихованців.

Миць Світлана Андріївна,

вихователь,

дошкільний навчальний заклад № 8,

м. Умань

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ АКТИВНОГО МОВЛЕННЄВОГО СПІЛКУВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Мова – джерело розумового розвитку дитини, скарбниця всіх знань. Кожен вихователь, працюючи з дітьми, хоче, щоб його вихованці були успішними і щасливими, досягали в житті успіхів, тому одним із найважливіших навчальних завдань дошкільників є збагачення мови дітей та розвиток їх зв'язного мовлення. В українській лінгводидактиці проблему мовленнєвого розвитку досліджували А. Богуш, О. Білан, Н. Гавриш, С. Русова. Навчання рідної мови, за С. Русовою, є головним завданням дошкільного виховання і проводиться за такими напрямками: навчання дітей виразного вимовляння всіх звуків, заучування віршів та їх декламування, слухання казок та оповідань, переказування і драматизація їх, складання дітьми казок та невеликих оповідань за темою, та за картинами.

Для повноцінного мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку найбільш актуальними та корисними в практичній роботі вихователя дошкільного закладу залишаються педагогічні технології: «Використання коректурних таблиць» Н. Гавриш, «Навчання дітей розповіданню за схемами-моделями» К. Крутій., В. Ткаченко «Навчання дошкільників творчому розповіданню за картиною» Т. Сидорчук., А. Кузнєцова та інші. У випускника дошкільного закладу мають бути сформовані уміння зв'язно висловлювати свої думки, будувати діалог і складати невелику розповідь на певну тему.

Але щоб цьому навчитись, необхідно розвивати й інші сторони мови: розширювати словниковий запас, виховувати звукову культуру мовлення та формувати граматичний лад. У практиці вихователів мовні завдання вирішуються на спеціально організованих заняттях з розвитку мовлення.

Особливо складним видом мовленнєвої діяльності для дитини є розповідь за картиною. Розповідь як літературний жанр відрізняється тим, що має сюжет, послідовність якого визначається природним ходом подій. Він завжди динамічний. Розповідь переважно невелика, характеризується невеликою кількістю персонажів, невеликою тривалістю дії та нескладною композицією. В розповіді виділяють три частини: зав'язка, кульмінація, розв'язка. «Картина є одним із найкращих засобів, який спонукає до розмови навіть наймовчазніших дітей», – визначав К. Ушинський. Отже, роль ілюстрації у навчанні та вихованні дітей величезна. Завдання вихователя під час організації заняття – навчити дітей сприймати та розуміти зміст ілюстрації та зв'язно його переказувати. Часто дитячі розповіді занадто прості, мають багато пауз, повторів, у них повністю відсутня творчість. Вирішенню цих проблем сприяє технологія «Навчання дошкільників творчому розповіданню за картиною» авторів Т. Сидорчук, А. Кузнецова.

Використовуючи цю методику в дітей формується вміння складати розповідь творчо та змістовно, розвивається зв'язне мовлення, увага, пам'ять, увага. Картина – один з головних атрибутів навчального процесу. Для роботи з дітьми картини розрізняють за такими критеріями: формат (демонстраційні та роздаткові), тематика (світ природній або предметний, світ стосунків та мистецтва), зміст (художні, дидактичні, предметні, сюжетні), характер (реальне, символічне, фантастичне, проблемно-загадкове, гумористичне зображення) та функціональний спосіб застосування (атрибут для гри, предмет обговорення в процесі спілкування, ілюстрація до літературного твору). Дуже добре, коли педагог на заняттях з розвитку мовлення володіє методикою навчання дітей розгляду картини та методикою навчання розповіді за її змістом і в ігровій формі проводить навчання дітей. Адже гра – це форма спілкування, виховання і навчання дитини. Цікавими є такі ігрові прийоми: гра «З підзорною трубою» - вправляти дітей в умінні виділяти конкретні об'єкти зображені на картині і давати їм відповідні назви, гра «Хто в кружечку живе» - вчимо дітей робити заміну виділених об'єктів схемами,

гра «Шукаю родичів» – вчити дітей класифікувати об'єкти на картині й активізувати словник узагальнюючими поняттями, гра «Шукаю друзів (недругів)» – встановлення емоційних зв'язків та взаємодій між зображеними об'єктами на рівні добре – погано, розвиток зв'язного мовлення, використання складнопідрядних речень, гра «Живі картинки» – вчити дітей орієнтуватися в просторі, відповідати на питання про місцезнаходження об'єкта, гра «До нас прийшов чарівник і я можу тільки чути» – вчимося відчувати різні звуки, розвиваємо фонематичний слух, гра «До нас прийшов чарівник і я відчуваю тільки запахи» - вчимося відчувати можливі запахи, гра «До нас прийшов чарівник і я пробую все на смак» – діти розділяють об'єкти на їстівні та неїстівні з точки зору людини та інших живих істот, зображених на картині та інші. Такі ігри допоможуть навчити дітей складати невеликі описові розповіді за структурно-синтаксичною схемою, сюжетні розповіді за добре знайомою сюжетною картиною, розповіді на запропоновану тему з власного досвіду за зразком вихователя. Прийом «входження в картину» націлює дітей на створення зв'язного виразного розповідання. Актуальні ідеї гуманної педагогіки дуже важливі враховуючи особливу соціальну ситуацію в країні. Дошкільники часто бувають не впевнені в собі, тому в середовищі взаєморозуміння, добра, любові і поваги дитячі здібності розвиваються швидше. Будуючи свої творчі розповіді за картиною, діти помічають серед об'єктів більше друзів, хороших подій, вчинків, вчать змістовно складати розповіді, дотримуючись послідовності. Педагог використовує такі прийоми гуманної педагогіки: спокійний голос вихователя, навмисне допущення помилки, домальовування, слухання класичної музики, потиск руки. Така робота завжди дає результат.

Для повноцінного мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку необхідними та корисними є мовно – рухливі ігри. Їх можна використовувати в самих різноманітних формах роботи з дітьми: на прогулянці, заняттях з ритміки, як фізхвилинку на заняттях, в літньооздоровчий період. Мовно-рухливі ігри – це ігри з нескладними рухами, які включають елементи

імпровізації, направлені на формування і розвиток взаємовідносин з партнером чи групою. Рухаючись, діти вслухаються в зміст і оскільки фрагменти повторюються декілька раз легко засвоюють почуте. Взаємодія один з одним допомагає дитині орієнтуватись в просторі, спілкуватись. В таких іграх формується вміння зрозуміти наміри один одного, виникає бажання повторювати фрази.

Педагоги нашого закладу прагнуть до забезпечення правильного мовленнєвого розвитку дитини. Активне мовлення допомагає малюку встановлювати контакти з іншими дітьми, вільно передавати свої думки й побажання, сприяє успішній підготовці до навчання в школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). – 2012.
2. Гавриш Н.В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят / Навчально-методичний посібник. – 2006.
3. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвотворчої діяльності в дошкільному дитинстві. – Донецьк: Либідь. – 2001.
4. Богуш А.М. Заняття з розвитку мовлення в дитячому садку. – 1988.
5. Гавриш Н. В. Навчаємо розповіді за картиною / Дошкільне виховання. – 1998. – № 2.
6. Крутій К.Л. Розвиток мовлення дітей. – Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС., ЛТД». – 1999.
7. Швайко Г.С. Игры и игровые упражнения для развития речи. – 1988.

Мишолов Н.В, Мишолов Ю.В.,

Кучерява Л.М., Таран В.І.,

Ряба О.В, Дворянчук Л.М.,

вихователі, дошкільний навчальний

заклад №15, м. Умань.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Розвиток мовлення – це не лише збагачення словника, формування звукової, граматичної культури та удосконалення зв'язного мовлення. Насамперед, це – розвиток вміння спілкуватися. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні поставив перед педагогами основне завдання – виховати особистість, яка успішно діє в різних життєвих ситуаціях. А здатність швидко адаптуватися до нових соціальних умов безпосередньо залежить від комунікативних умінь та навичок, достатній рівень яких дає дитині змогу самореалізуватися й адекватно діяти у соціальному оточенні. Щоб навчити дитину оперувати своїми мовними знаннями, виховати ініціативну особистість з високим рівнем мовленнєвої творчості, ми використовуємо у своїй роботі різні методи мовленнєвого розвитку.

Методологічною основою нашого педагогічного досвіду складають сучасні педагогічні технології пов'язані з розвитком мовлення дітей:

- А.Є. Білоусова «Дивовижні історії. ТРВЗ»
- Т.Б. Полянська «Використання методу мнемотехніки у навчанні розповідання дітей дошкільного віку»
- Л.Н.Сластья «Використання мнемотаблиць та мнемодоріжок в розвитку мови дошкільників»
- Т.І.Дерягіна «Переказ казок за допомогою карток Проппа»
- Н.Вільготська «Нетрадиційні засоби розвитку мовлення та творчості малюків : ігри із сухим басейном»

Використання досвіду цих педагогів в дошкільному закладі має великий вплив на мовлення дошкільників. Ці техніки дозволяють дитині - психологічно розкріпачитися, усувають тривогу невірно висловитися, у дітей при їх використанні виробляється сміливість у фантазуванні. Розглянемо ці технології.

Мнемоніка, або мнемотехніка - це система різних прийомів, що полегшують запам'ятовування і збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення додаткових асоціацій. Такі прийоми особливо важливі для дошкільнят, так як наочний матеріал засвоюється краще вербального. Актуальність використання наочного моделювання в роботі з дошкільниками полягає в тому, що:

по-перше, дитина - дошкільник дуже пластичний і легко навчаємо;

по-друге, використання символічної аналогії полегшує і прискорює процес запам'ятовування і засвоєння матеріалу, формує прийоми роботи з пам'яттю. Адже одне з правил зміцнення пам'яті говорить: «Коли вчиш – записуй, малюй схеми, діаграми, чорти графіки»;

по-третьє, застосовуючи графічну аналогію, ми вчимо дітей бачити головне, систематизувати отримані знання.

Особливості методики – застосування не зображення предметів , а символів для опосередкованого запам'ятовування. Це значно полегшує дітям пошук і запам'ятовування слів. Робота з розвитку зв'язного мовлення дітей ведеться за наступними напрямками: збагачення словникового запасу, навчання складання переказу і вигадування оповідань, розучування віршів, відгадування загадок.

Робота з формування мовлення у дошкільників проводиться комплексно, за наступними напрямками: корекція звуковимови; формування навичок звукового аналізу та синтезу слів і уявлень про структурні одиниці мовної системи (звук – слово - речення – текст); лексико-граматичних категорій; зв'язного мовлення. При нормальному ході мовного розвитку дошкільник спонтанно засвоює багато словотворчі моделі, одночасно

існуючі в мові і працюють в рамках певної лексичної теми. Багатьом дітям потрібне спеціальне навчання, а потім тривалі тренувальні вправи по засвоєнню навичок словотворення. Полегшити цей процес, урізноманітнити його і зробити більш цікавим для дитини допоможе метод наочного моделювання. Він дозволяє дитині усвідомити звучання слова, по вправлятися у вживанні граматичних форм, також він сприяє розширенню словникового запасу, формуванню мовного чуття. Кожен педагог у своїй діяльності має на меті – навчити дітей послідовно, граматично правильно викладати свої думки, розповідати про події з навколишнього життя.

У сучасних психологічних і методологічних дослідженнях відзначається, що вміння та навички зв'язного мовлення при спонтанному їх розвитку не досягають того рівня, який необхідний для повноцінного навчання в дитини в школі. Цим умінням і навичкам потрібно навчати спеціально. Переказ – більш легкий вид монологічного мовлення, тому що він дотримується авторської позиції твору, в ньому використовується готовий авторський сюжет і готові мовні форми і прийоми. Це в якійсь мірі відбита мова з відомою часткою самостійності. Картинно-графічний план виступає тут як засіб мнемотехніки .

При складанні різних за складністю оповідань посилюється роль та значення моделювання та композиційного оформлення сюжету, самостійного відбору лексики, синтаксичних конструкцій, виразних засобів мови. Діти відчувають труднощі в побудові сюжету, тут їм на допомогу приходить картинно-графічний план. Він служить моделлю розповіді дитині, при наявності наочної опори залишається самостійно підібрати лексичний

матеріал, побудувати пропозиції. Перш, ніж дати дітям завдання скласти розповідь по серії картин, необхідно підготовча робота: розглянути уважно всі картинки серії, відзначити, що головне на кожній з них, визначити сюжетну лінію тощо. Часто при складанні розповіді діти упускають діалоги героїв, слова-ознаки, що характеризують і описують персонажів. У картинно-графічному плані акцентується увага дошкільнят саме на це. Якщо необхідно передати настрій героя – використовую піктограми. Піктограми виставляються при розгляданні кожної картинки із серії, щоб акцентувати увагу дітей на певному ознаці або дії героя. Для розповіді за сюжетною картинці картинно – графічний план просто необхідний. Дитині важко» сконструювати ситуацію, зображену на картині, придумати розвиток подій і грамотно закінчити свою розповідь, тобто оформити мовним матеріалом схему побудови висловлювання:

- зачин;
- розвиток подій
- підсумок.

Випереджаючи появу картинно-графічного плану, проводиться бесіда за змістом картини, по ходу бесіди виставляються опорні картки – символи і фрагменти картини. Таким чином, складаючи свою розповідь, діти комбінують в оповіданні свої знання і зображені на картині дії.

Картки Проппа Основний вид діяльності дошкільника - гра. У процесі гри дитина пізнає не тільки навколишній світ, а й себе самого, своє місце в цьому світі. Граючи, малюк накопичує знання, освоює мову, спілкується, розвиває мислення та уяву. Джанні Радарі стверджував, що «саме в грі дитина вільно володіє мовою, говорить те, що думає, а не те, що треба. У грі немає схем і правильних зразків, ніщо не сковує дитини. Не повчати і навчати, а грати з ним, фантазувати, вигадувати, придумувати – ось, що необхідно дитині». Фольклорист В. Я. Пропп, вивчаючи народні казки, проаналізував їх структуру і виділив постійні функції. Цих функцій – 31. Але не кожна казка містить їх у повному обсязі. Основних, головних

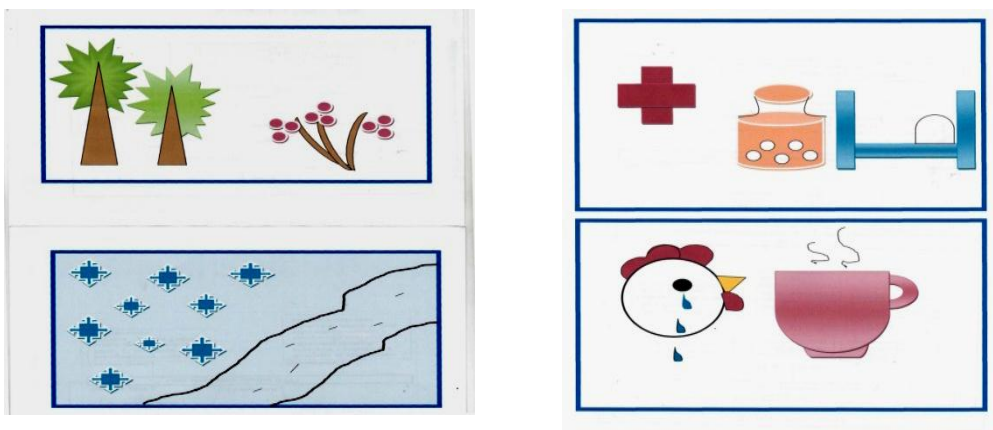
функцій, Пропп виділив – 20. Саме вони і використовуються в роботі з дітьми при складанні казок – картки Проппа. На початку роботи ознайомлення з картами потрібно використовувати 6 карт. Потім, поступово, розглядаючи кожну функцію в казці, вводити інші карти. Доцільність карт Проппа полягає в тому, що: дитина виступає не просто в ролі пасивного спостерігача, слухача, а є енергетичним центром творчої діяльності, творцем оригінальних літературних творів. Так, як Пропп був фольклорист, то він рекомендував працювати з чарівними народними казками. Саме в народних казках зберігаються всі функції, і дотримується схема. В авторських казках цього немає.

Перш ніж приступити до твору казок по картах, слід організувати підготовчі ігри, в процесі яких хлопці познайомляться, і освоють всі казкові функції. Яка робота повинна проводитися з виготовлення карт.

Спочатку це можуть бути сюжети з різних книг, тобто ілюстрації. Далі можна використовувати вже більш стислі сюжети – схеми. Придумувати схематичний образ можна, та й потрібно разом з дітьми. Символи, які придумали самі діти більш запам'ятовуються. Робота з картами Проппа може бути самою різною. Можна за основу взяти тільки ці 6 функцій і працювати з ними, але якщо поступово вводити нові функції, то у дітей буде підігріватися інтерес. Послідовність роботи з картками: *на першому* занятті відбувається знайомство з казкою, робота над її змістом з виділенням вузлових моментів і вибудовуванням схем - карт Проппа. *На другому* занятті читаємо казку вголос з установкою на переказ, потім діти самі підбирають карти відповідно до виділеними на попередніх заняттях вузловими моментами і, нарешті, пробують переказати текст з опорою на викладену схему. Картки Проппа сприяють розвитку у дітей зв'язного мовлення, уваги, сприйняття, фантазії, творчої уяви, підвищується інтерес у дітей до пошукової активності. Діти вчать складати нове, цікаве свій твір, в якому добро завжди перемагає зло. Вони стимулюють розвиток психічних процесів, активізують зв'язну мову, збагачує словник

Представлені в казках функції (заборона, поява героя, перемога, повернення додому) є узагальненими діями, поняттями – це дозволяє дітям абстрагуватися від конкретного вчинку, героя, ситуації, а отже, інтенсивніше розвиватиметься у дітей логічне мислення. Карти можна використовувати і при створенні казок. Ми використовуємо карти, виконані в сюжетній манері і барвисто. Так само працюємо над виготовленням карт – опор, де кожна з функцій позначена символом.

Наприклад, картки до оповідання «Умій почекати»

В результаті проведеної роботи з використання карток Проппа під час занять та індивідуальної роботи з розвитку мови наші діти навчилися:

- **Кільця Луллія** визначати жанр твору;
- запам'ятовувати послідовність подій;
- виділяти основний зміст казки, оповідання;
- вибудовувати схему змісту, спираючись на карти Проппа;
- впевнено маніпулювати картами;
- відчувати красу і образність рідної мови.

Головним завданням розвитку зв'язного мовлення дитини в старшому віці є вдосконалення монологічного мовлення. Це завдання вирішується через різні види мовленнєвої діяльності: переказ літературних творів, складання описових розповідей про предмети, об'єкти та явища природи, створення різних видів творчих оповідань, а також створення оповідань по картині, і серії сюжетних картинок. Використання традиційних методів і прийомів у цьому напрямку не дає потрібних результатів. Але життя йде

вперед! Тому ми стали застосовувати в роботі над розвитком зв'язного мовлення у дошкільників технологію Кільця Луллія. Це щось у вигляді комп'ютера, тільки для слів. Простота конструкції дозволяє застосовувати її з молодшого віку. А ефект величезний – пізнання мови і світу в їх взаємозв'язку. Посібник являє собою круги закріплені на картоні. Принцип виготовлення гри полягає в наступному. Вирізані з картону круги розбивають на 4.6.8 секторів. Для виготовлення посібника візьміть 2 прямокутних шматка картону шириною, що дорівнює діаметру ваших кілець (пластинок), і довжиною на 2-4 см менше двох діаметрів кілець. На нижній пластині, в місцях передбачуваних центрів кілець, зміцніть штирі. Виріжте у верхньому прямокутнику віконце так, щоб було видно суміщені картинки. Кришка вільно накривається. Для обертання пропонується використовувати основу у вигляді старих платівок, їх зручно обертати за виступи з боків верхнього прямокутника.

Вивчивши методику, варіанти запропонованих вправ та використовуючи власний досвід, були розроблені авторські варіанти використання

«Мовних кіл». У ході використання посібника вихователь може коригувати різні аспекти мовної діяльності, а саме:

- розвивати фонематичні процеси;
- уточнювати й активізувати словниковий запас;
- удосконалювати складову структуру слова;
- автоматизувати звуки мови;
- формувати структуру пропозицій;
- удосконалювати розвиток зв'язного мовлення.

Даний ігровий посібник використовується при закріпленні артикуляційних вправ, корекції звукової сторони мови, для розвитку лексико – граматичних категорій і зв'язного мовлення. Він є багатофункціональним та формує навички співробітництва, взаємодії та самостійності .

Сухий басейн. Наші діти ростуть у світі сучасних технологій де немає місця книзі та живому спілкуванню. Велика кількість дітей що поступає в дошкільний заклад в групу раннього віку має низький рівень мовленнєвого розвитку. Тому наші педагоги приділяють велику увагу на розвиток дрібної моторики рук спираюся на те, що для повноцінного формування навичок мовлення важливо її розвивати з раннього віку. Сучасні наукові дані підтверджують , що області кори головного мозку, що відповідають за рух органів мови і керуючі рухами пальців, розташовані в безпосередній близькості. Гармонізація рухів тіла, дрібної моторики рук та органів мовлення сприяє формуванню правильної вимови, допомагає позбутися від монотонності мови, нормалізувати її темп, вчить дотриманню мовних пауз, знижує психічну напругу. Відомо й те, що в останні 5-10 років рівень мовного розвитку дітей помітно знизився. Чому ? Батьки менше говорять з дітьми , тому що багато з них страшно зайняті на роботі. Діти і самі менше говорять, тому що більше дивляться і слухають (теле - аудіо - відео ...). Вони рідко роблять щось своїми руками, тому що сучасні іграшки та речі влаштовані максимально зручно, але не ефективно для розвитку моторики (сучасний одяг та взуття з липучками замість шнурків і гудзиків, книжки та посібники з наклейками замість картинок для вирізання тощо). Ігри на розвиток дрібної моторики і вправи – унікальний засіб для розвитку мови в їх єдності і взаємозв'язку. Розучування текстів з використанням «пальчикової» гімнастики стимулює розвиток мови, просторового мислення, уваги, уяви, виховує швидкість реакції і емоційну виразність. Дитина краще запам'ятовує віршовані тексти; його мова робиться більш виразною. Ігри на розвиток дрібної моторики мною використовуються на всіх етапах мовного розвитку

дитини. В цьому нам великий помічник – сухий басейн. Цей посібник можна виготовити з будь-якого сипучого матеріалу (пісок, крупи, бобові).

Ми використовуємо малі м'ячі та глибоку пластмасову ванну. Цей посібник багатofункціональний. Можна використовувати для будь-якого розділу мовного розвитку. Так, наприклад, для формування граматичної будови мови: у басейн поміщаються парні іграшки різного розміру. Дитині дається завдання знайти великий і маленький предмет. Він шукає, наприклад, м'яч – м'ячик, будинок будиночок, козел – козлик і так далі. Для активізації та актуалізації словника у басейн поміщаються різні тварини, дитина повинна знайти всіх домашніх тварин, потім диких. Потім перерахувати їх назви. Так можна програти з будь-якими узагальнюючими поняттями. Кожна ігрова рухова діяльність складається з трьох частин. Вступна частина включає комплекс розминок для розвитку дрібної моторики: «Розминка з м'ячем», «Фокусник», « М'ячик і долоньки». В основну частину включені словесні, дидактичні або рухливі ігри з м'ячем, в ході основної частини вирішуються головні завдання того чи іншого етапу навчання. Заклучна частина – складається з простих вправ, спрямованих на розслаблення м'язів, з обов'язковим використанням дихальних вправ. В роботі із сухим басейном з м'ячами ми взяли за основу казки. Діти виконують вправи з м'ячем, супроводжуючи їх короткими віршованими рядками, тому мова стає більш чіткою, ритмічною, яскравою, у дітей посилюється контроль за виконуваними рухами. У дитини розвивається уява і фантазія. Оволодівши всіма вправами, дитина зможе розповісти «руками» цілі історії. Ігри з кульками можуть нести в собі комплекс корекційно-розвиваючих завдань:

- Зняти напругу після вивчення нового матеріалу, коли була потрібна максимальна концентрація довільної уваги і пам'яті;
- Розвивати пам'ять, увагу, емоції;
- Закріплювати вимова окремих звуків мови;
- Розвивати інтонаційну сторону мови.

Використання технологій наочного моделювання, а саме: мнемотаблиць, мнемодоріжок, карток Проппа, кілець Луллія та використання сухого басейну з дітьми раннього віку дає позитивний результат, що підтверджується даними діагностики рівня мовного розвитку дітей.

2013-2014 н.р.

високий рівень – 10%

середній рівень – 55%

низький рівень – 35%

2014-2015 н.р.

високий рівень – 22%

середній рівень – 61%

низький рівень – 17%

Таким чином, варіативність використання різноманітних інноваційних технологій та методів в роботі з дошкільниками дають певні результати. Мова дітей значно покращується, діти досягають хорошого рівня розвитку дрібної моторики, а це перші кроки до успішного навчання в школі.

Соломко Яна Олегівна,

вихователь, дошкільний

навчальний заклад № 12, м. Умань

СУЧАСНІ ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ В ДОШКІЛЬНИКІВ

Мова віддзеркалює рівень розвитку людини будь-якого фаху, стає своєрідним її інтегратором, це свого роду-візитка карта особистості. За рівнем мови можна встановити стан культури мовлення педагога: чим розвиненіша мова, тим багатіша культура і навпаки. Професійна мова регулює стосунки між людьми, впливає на них. Це виявляється в мовленні, коли виникають певні обставини. Отже, наше мовлення залежить від змісту й послідовності, точності й доречності висловлення, багатства словника, досконалого володіння умінням поєднувати слова в реченні, будувати різноманітні структури, активно застосовувати норми літературної мови. Творячи висловлювання, люди враховують також логічність, ясність, емоційність мовлення. Усі ці ознаки підпорядковуються найголовнішій – правильності мовлення.

Правильність мовлення – досить об'ємна і складна ділянка культури мовлення. Щоб забезпечити правильність мовлення, треба досконало володіти нормами літературної мови, добре знати діючі її норми. **Точність мовлення** – це таке мовлення, в якому слова повністю відповідають своїм значенням і смислу висловленої думки. Воно створюється за таких умов: знання мови, володіння мовленнєвими навичками. **Логічність мовлення** - має багато спільного з точністю. Вона теж характеризує зміст висловлювання і забезпечує його смислову послідовність. На основі логічності визначаються доступність, дієвість, доречність мовлення. Основою логічності є логічне мислення, тобто логіка мовлення-логіці мислення. **Доречність мовлення** – ознака мовлення, яка організує точність, логічність, чистоту, вимагає такого добору мовних засобів, що відповідають меті й умовам спілкування. Доречне мовлення обов'язково вимагає

врахування ситуації, складу мовців, форм мови. **Чистота мовлення**-це краса й ознака професійної культури мовлення. Чистота мовлення повна відповідність нормам літературної мови. **Виразність мовлення** – найбільше залежить від особи мовця, його ерудиції, знання мови, мовленнєвих умінь і навичок. Мовна практика свідчить, що мовлення здатне збуджувати увагу, викликати інтерес до сказаного. Ці особливості професійної культури мовлення і називають виразністю. Виразність залежить від його звукового оформлення, милозвучності; виразності сприяють метафори, епітети, порівняння. Виразність включає інтонацію, логічний наголос.

Прийом – це елемент, складова частина методу. Кожен метод має кілька прийомів. У методиці розвитку мовлення і в дошкільній педагогіці прийоми класифікують залежно від місця в них наочності й емоційності. Вони поділяються на наочні, словесні та ігрові. Найважливішими є словесні прийоми, мовленнєвий зразок, запитання, пояснення, вказівка, оцінювання дитячого мовлення. **Мовленнєвий зразок** – правильна, спеціально підготовлена мовленнєва діяльність вихователя, яку повинні наслідувати діти. Незалежно від форми у вигляді слова, речення, зв'язного висловлювання зразок має бути доступним дітям. Особливо це стосується зразка зв'язної розповіді в мовленнєвій діяльності дітей. Під час одного заняття за можливістю його використовують кілька разів. **Запитання** – словесне звертання, що вимагає відповіді, передбачає використання наявних знань. У роботі з дітьми застосовують як репродуктивні запитання, що вимагають простого відтворення, констатації фактів (що? який? де? куди? як?), так і пошукові, що вимагають висновків (навіщо? чому? чим схожі?). Під час навчання розповіді запитання використовують у вигляді плану. Вони мають бути простими, зрозумілими дітям. Чітке формулювання пунктів плану, логічний взаємозв'язок запитань, досвід забезпечують послідовність і логічність викладу дітьми своїх думок. Пояснення широко використовуються у процесі спостережень, розглядання картин, предметів, щоб допомогти дітям зрозуміти окремі сторони, взаємозв'язки, причинові залежності

предметів і явищ. У бесіді вихователь послуговується поясненнями для узагальнення, аналізу тих фактів, які відомі дітям; на заняттях з розвитку зв'язного мовлення – для пояснення тих вимог, які ставляться до мовлення дітей. Пояснення дітям змісту і послідовності навчальних дій називаються вказівками. Оцінювання мовлення дітей є також важливим прийомом навчання. Це розгорнуте мотивоване судження про засвоєння дитиною знань, якість виконання завдань, мовленнєве вміння і навички. Здебільшого оцінюються позитивні сторони мовленнєвої діяльності дітей. Оцінювання відбувається в процесі заняття, з тим, щоб до нього прислухалися діти і наслідували у своєму мовленні кращі зразки товаришів. Оцінюється не лише зміст, форма мовлення, а й вияв дітьми старанності, творчості, ініціативи. В окремих випадках вихователь може висловити свою думку про відповідь у формі схвалення, зауваження, засудження. **Наочні прийоми** – показ картинки, іграшки, предмета, руху або дії, артикуляції звуків. Показ супроводжується словесними прийомами: поясненням, вказівкою, запитанням. У розвитку мовлення дошкільників велике значення мають ігрові прийоми: створення ігрової ситуації, виконання ігрових дій, звуконаслідування, загадкова інтонація голосу, використання жартів. Як ігрові прийоми можуть виступати елементи дидактичної гри, гри-інсценізації. У практичній діяльності найчастіше використовується комплекс прийомів. Для успішного розвитку мовлення дітей дошкільного віку в дитячих установах потрібно створити відповідні умови, а саме: гігієнічні, що забезпечують охорону органів зору, слуху; правильне мовлення навколишніх людей; змістовність дитячого життя; забезпечення мовленнєвої практики; наявність посібників із розвитку мовлення. Важливими умовами розвитку мовлення дітей є врегульована діяльність центральної нервової системи, органів зору і слуху у груповій кімнаті не допускати великого шуму, який негативно впливає на органи слуху, реагувати на скарги дітей, пояснювати батькам про необхідність обереганя дитячого слуху. Іншою важливою умовою розвитку мовлення дітей є правильне мовлення людей, які їх

оточують. Діти засвоюють мову, наслідуючи мову дорослих. Зразком для наслідування має бути чисте, літературно правильне мовлення. Мовлення вихователя, звернене до дітей, є педагогічним засобом впливу на них, тому воно має відрізнитися від звичайного розмовного побутового мовлення і відповідати таким вимогам: бути наближеним до літературного стилю, неголосним, привітним, увічливим. Систематичне вдосконалення мовлення є професійним обов'язком вихователя. Необхідною умовою розвитку мовлення дітей є налагодження з перших днів перебування їх у дитячій установі змістовного цікавого життя. Правильно організовані спостереження за навколишнім світом, колективні ігри, трудова діяльність пробуджують у дітей бажання поділитися своїми думками, планами, радістю від пережитого з іншими людьми. Змістовне життя сприяє розвитку в дітей позитивних емоцій, зближує дитячий колектив, настраює на встановлення таких взаємин, за яких мовленнєве спілкування стає органічною потребою. З цією умовою пов'язане забезпечення різноманітної мовленнєвої практики дітей. Сприймання чужого мовлення, яким би досконалим воно не було, ще не дає дитині можливості користуватися мовою як засобом спілкування. Потрібне систематичне мовленнєве вправління дітей. Воно здійснюється як на заняттях через спеціальні дидактичні вправи, так і в процесі повсякденного життя. Характерною особливістю розвитку мовлення дітей є зв'язок слова з образом. Безпосереднє сприймання предметів і явищ-основа для свідомого засвоєння слів. Тому в дошкільному закладі мають бути наочні посібники, що допоможуть здійсненню завдань із розвитку мовлення дітей. Вони поділяються на кілька груп: **перша група** – методичні посібники (друковані й рукописні). Методична література, розроблені конспекти занять, проведення літературних ранків, вікторин, записи дитячого мовлення повинні бути впорядковані за темами. **Друга група** – наочні навчальні посібники для дітей: натуральні (реальні предмети) і зображувальні (іграшки, картинки, фотографії, платівки). Особливий різновид наочності-дидактичний

матеріал для навчання грамоти, настільні дидактичні ігри. **Третя група** – дитяча художня література. **Четверта група** – різні види театрів.

Ці умови не виникають самі собою, створення їх вимагає певних зусиль і наполегливості, їх необхідно постійно підтримувати, щоб вони перетворилися на міцні традиції дошкільного закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреев В.И. Деловая риторика: Практик. курс делового общения и ораторского мастерства. – М.: Народное образование, 1995.
2. Аристотель. Риторика / Пер. с древногреч. О.Цыбенко. – М.: Лаборант, 2000.
3. Дорошенко С.І., Дудик П.С. Вступ до мовознавства. -К., 1974. – С. 24–43.
4. Ващенко Г. Загальні методи навчання. Підручник для педагогів. 1997.
5. Педагогіка. – К. Вища школа. – 1986.

ЛІНГВОДИДАКТИКА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Роєнко Людмила Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ПИСЬМА ЛІВОРУКИХ ДІТЕЙ

Оволодіння каліграфічним письмом – один із найскладніших аспектів навчання дитини у першому класі. На початковому етапі навчання письма вчитель може зіткнутися з труднощами при навчанні письма ліворуких учнів, оскільки статистика свідчить, що з кожним роком кількість таких людей на земній кулі збільшується. За даними різних авторів, на сьогодні їхня частка складає від 2 % до 8 %. Майже у кожному класі початкової школи є такі діти. Проблема навчання ліворуких дітей стала актуальною зовсім недавно, адже раніше вона розв'язувалась досить просто: ліворуких дітей переучували, тобто змушували писати лише правою рукою. Однак, дослідження довели, що переучувати ліворуку дитину означає змінювати специфічні якості її психіки, що негативно впливає на психічний стан дитини, емоційне благополуччя і здоров'я в цілому.

Ліворукість – переважне володіння лівою рукою – психофізіологічне явище, зумовлене відмінностями в розподілі функцій між півкулями мозку. Володіння рукою залежить не від бажання чи небажання дитини і не від її впертості, а розвивається у зв'язку з особливою організацією діяльності мозку. Ліворукість не можна вважати причиною порушень або відхилень у розвитку, винуватицею знижених інтелектуальних і фізичних можливостей, як вважалося раніше. Якщо дитина переважно все робить лівою рукою, то з упевненістю можна стверджувати, що вона ліворука, проте, чи є вона лівшею в цілому, можна судити тільки після виявлення у неї, провідного ока, провідної ноги і провідного вуха.

Існує декілька варіантів визначення ведучої руки. Особливо важливо визначити ведучу руку перед школою.

Ліворукі люди характеризуються певними емоційно-психологічними особливостями, що істотно ускладнює адаптацію до школи. У таких дітей входження в шкільне життя може відбуватися значно повільніше і більш болісно, ніж у більшості однолітків. Тому ліворукі першокласники потребують пильної уваги з боку вчителів, батьків і шкільних психологів. За наявності в класі дітей, у яких переважають дії лівою рукою (визнаних лівшами після відповідної консультації з лікарем), учитель має корегувати методику навчання таких учнів, не наполягаючи на переучуванні їх на письмо правою рукою. Сучасні науковці та вчителі практики розробляють методику навчання письма ліворуких з урахуванням їх психофізіологічних особливостей. Зокрема, методисти пропонують не навчати таких дітей письма до школи, оскільки в такому разі можна стикнутися з моментами, що знижують рівень самооцінки.

Специфічною є формування в ліворуких дітей технічної навички письма. Так, освітлення під час письма має бути з правого боку; голова учня має бути трохи нахилена вправо або тримати її прямо. Положення зошита має бути з нахилом вправо так, аби правий нижній кут сторінки, по якій пише дитина, був направлений до середини її грудей.

Розрізняють три способи письма лівою рукою:

I спосіб є дзеркальним відображенням «праворукого» письма. Таке положення руки значно утруднює процес навчання, оскільки всі зразки розміщуються зліва. А тому дитина не має можливості орієнтуватися на них. Відповідно доцільним для ліворуких дітей є розміщення зразків у рядку справа.

II спосіб полягає у тому, що кисть лівої руки з ручкою розміщується над рядком. Цей спосіб дає дитині можливість орієнтуватися на поданий зразок чи написане раніше і зменшує кількість помилок під час письма. Саме до такого способу письма спонтанно й найбільш часто приходять діти-лівші.

Під час письма III способом кисть лівої руки з ручкою знаходиться під рядком. Такий спосіб вважається найбільш зручним, оскільки дитині не доводиться вивертати кисть руки, добре видно зразок. Однак, пишучи у такий спосіб, діти порушують вимоги «праворукої» каліграфії: букви не мають нахилу вправо, а навпаки, нахилені вліво.

До кожного випадку «ліворукого» написання варто підходити індивідуально й, головне, – дати дитині можливість обрати зручний для неї спосіб письма, максимально попередити виникнення мимовільних помилок. Ліворукій дитині важко орієнтуватись в зошиті. Вона не може відразу визначити ту сторону, з якої потрібно починати писати, плутає напрямом. Ліва рука при письмі виконує рухи, симетричні рухам правої руки, тобто рухи при письмі справа наліво. Для ліворуких дітей в початковий період навчання письму необхідні вправи, які безпосередньо будуть готувати руку до роботи та орієнтації в лінійці.

Щоб допомогти ліворукій дитині оволодіти такою складною наукою, як письмо, перш за все не варто вимагати від неї безвідривного письма. Не бажано під час роботи з ліворукими дітьми посилювати тиск на них, жорстко контролювати виконання завдань, не можна вимагати все робити без виправлень і помилок. Це призводить до підвищеної втомлюваності, забудькуватості, дратівливості, непосидючості й занепокоєності таких дітей. До письма ліворукої дитини необхідно ставити такі вимоги: правильне написання форм букв та їх з'єднань; однакова відстань між буквами і словами; збереження лінійності і ритмічності; пряме письмо з невеличким нахилом у ліву сторону.

Завдання вчителів і батьків – створити максимально комфортні умови для навчання та виховання ліворукої дитини з метою збереження її здоров'я і реалізації її можливостей і здібностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дитина-лівша. Діагностика, корекція, підготовка до школи / упоряд. Л. В. Туріщева. – Х. : Основа, 2010. – 192 с.

Волошина Ганна Петрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Волошин Петро Миколайович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

заслужений працівник культури України,

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

МОВА ЯК ЗАСІБ УВИРАЗНЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Кожен вид мистецтва має свій матеріал для створення образу. У літературі таким матеріалом є слово. *Мова* – першоелемент літератури, засіб образного відтворення предметів, явищ, змістовна форма. Мову можна умовно розділити на розмовну, літературну і художню. Вони входять в загальнонаціональну. Розмовна мова – ненормована мова повсякденного спілкування. Літературна мова – мова, нормалізована правилами граматики, чиста, відшліфована. Вона формується на основі народної, з'являється на високому рівні розвитку нації. В основі української літературної мови лежить мова Київської і Полтавської областей. Літературною мовою пишуть наукові праці, друкують газети, журнали, нею послуговуються в школах, на радіо, телебаченні. Розрізняють науковий, науково-популярний, ораторський, публіцистичний, офіційно-діловий (канцелярський) стилі. Наукова мова послуговується поняттями відповідних наук (хімії, математики, літературознавства...). У діловій мові використовуються канцеляризми (лексичні і синтаксичні). Художня мова – літературна, але вона не обмежується лише літературною. У своїх творах письменники використовують діалектизми, професіоналізми, архаїзми, слова у прямому й переносному значеннях. Вона містить оцінний елемент різного забарвлення: співчуття, зневагу, обурення, презирство, захоплення. Художня мова образна, емоційна, експресивна, відзначається лаконізмом. А. Чехов вважав лаконізм сестрою таланту, інші майстри слова закликали писати так, щоб словам було тісно, а думкам – просторо.

Державними стандартами передбачено формування таких умінь: *формування уміння пояснювати* зображувальні можливості художнього слова як засобу створення художнього образу: людини, природи, тварини; що за допомогою слів можна *уявити* те, про що йшлося у творі; *виділяти* у художньому тексті та вживати у своєму мовленні під час характеристики персонажів твору, опису природи яскраві образні вислови з твору; пояснювати їх роль у тексті; *пояснювати*, які яскраві, влучні слова, словосполучення, вислови допомагають глибше, краще уявити картини природи, місце події, зовнішність персонажів, їхні характери, вчинки, стосунки з іншими героями.

В літературних творах засобом створення художнього образу є мова. Не слід думати, що створення художніх словесних образів потребує спеціальних образних слів і висловів, спеціальних мовних зворотів. Насправді ж, створення живих картин або живе вираження людських почуттів, переживань, емоційних думок можливо тільки за умови блискучого володіння письменником всім багатством національної мови. Лише в такому випадку він зможе знайти ті єдині слова і вирази, які найяскравіше передадуть те, що він зображує. Художність полягає у тому, щоб кожне слово було не тільки влучним, але й необхідним і щоб було якомога менше слів. У художній прозі своя точність і своя економія слова. Розуміння колосальної ролі, яку відіграє у творі літературна мова як засіб створення художніх образів дає потрібне спрямування аналізу словесних виражальних засобів. Вивчати й аналізувати мову художнього твору, значить по-новому тонше і правильніше розуміти його образи-ідеї. Адже мова тієї чи іншої людини характеризує особливості його життєвого досвіду, культури, розуму, психології. Дуже обережно письменники вводять у мову дійових осіб прислів'я, приказки, слова, що складають індивідуальну особливість мови даного персонажа. *Індивідуалізація* мови дійових осіб створюється не завжди помітними для читача засобами: тут відіграють роль синтаксичний лад мови, словниковий склад, інтонація і зміст. Індивідуалізація мови дійових осіб

слугує в той же час і засобом його типізації. Мова окремих персонажів характеризує особливості мови багатьох людей певного соціального статусу, певного складу розуму. Важливо розуміти співвідношення між типовим і особливим у мові дійових осіб. Дуже важливу роль в оформленні твору відіграє мова автора – часто особлива інтонація, яка так чи інакше виявляється й у мові дійових осіб. Без цього прихованого голосу самого письменника мова дійових осіб не могла б викликати у читачів потрібного ставлення до них: оцінний момент був би відсутній. Ставлення письменника до персонажу передається ним і через взаємодію голосу автора з голосом дійової особи. Ці голоси інколи зливаються (коли думки і почуття даної особи близькі автору), інколи ж внутрішня авторська інтонація протистоїть смислу і тону мови зображеного ним персонажу. Інколи з метою безпосереднього вираження авторського ставлення до зображуваного письменник сам як оповідач виступає в ролі дійової особи. Але, як правило, письменники роблять оповідачами іншого, ніж у них соціального статусу, іншої культури, іншого психологічного складу. Це робиться для створення потрібної точки зору або ж внутрішньої взаємодії голосів оповідача і самого письменника. Створення художніх образів, які можуть і повинні викликати численні асоціації, збагатити наше пізнання життя і олюднити наше ставлення до нього, вимагає копіткої роботи письменника. Знайти необхідне, потрібне для даного випадку слово – справа нелегка. Пошуки необхідного слова часто пов'язані з добором *синонімів*. Вживання синонімів фіксує різні відтінки близьких але не тотожних явищ і понять. Знаходять своє застосування і *антоніми*. Вони вживаються переважно у тих випадках, коли письменнику потрібно різко протиставити одне одному різні явища, створити враження контрасту. Але вживанням синонімів і антонімів далеко не вичерпується величезне багатство смислових відтінків слова, багато в чому залежить від певного контексту, в якому слово має потрібне осмислення. Як засоби образного відтворення дійсності письменники використовують особливі лексичні ресурси мови. У літературних творах ми знаходимо *архаїзми*, які за

певних обставин виконують роль, відведена їм письменниками в зображенні життя. Архаїзми використовуються головним чином у творах, що змальовують далеке минуле і сприяють створенню відповідного історичного колориту. Але зловживання ними може засмічувати мову твору, утруднити його розуміння. Інколи архаїзми вживаються для надання особливої святковості і виключності. У деяких випадках слугують засобом іронічної характеристики окремих дійових осіб.

Інколи автори вживають *неологізми*, як авторські, так і ті, що вже увійшли до словника. Засобами художнього зображення слугують і *діалектизми*, *професіоналізми*, але їх вживання дуже обмежене. Найчастіше вони використовуються у мовленні окремих персонажів для їхньої повнішої характеристики. Художній виразності літературного зображення сприяють і такі засоби мови, як *епітети*, *порівняння*, *метафори*, *метонімія*, *гіперболи*. З їх допомогою письменник має можливість виділити ті чи інші ознаки зображених предметів, які є важливими за певних обставин.

У казках найчастіше вживаються *постійні епітети*. Важливим зображувально-виразним засобом мови є *порівняння*. Письменники використовують його тоді, коли виділення суттєвих ознак може бути особливо виразно здійснено за допомогою порівняння його з чимось знайомим, схожим. За своєю формою порівняння можуть бути *прямими і заперечними*.

У початковій школі аналіз образних засобів мови необхідно проводити лише в тому обсязі, у якому він допомагає дітям відчутти цілісність художнього образу, зрозуміти зміст твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка. – К., 2007. – С. 456.
2. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів: /Л.Варзацька, Л.Шевченко. – Житомир, 1995. – С. 42.

Фенцик Оксана Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти основна мета вивчення української мови в початковій школі полягає у «формуванні в учнів комунікативної компетентності шляхом засвоєння доступного і необхідного обсягу знань з мови навчання, опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду» [1, с. 3].

Формування комунікативної компетентності молодших школярів у сучасній лінгводидактиці розглядається як важлива суспільно-педагогічна проблема. Ретроспективний аналіз наукових джерел свідчить, що чимало досліджень присвячено пошукові дидактичних шляхів розвитку мовленнєвих і комунікативних умінь молодших школярів. Серед науковців, які різноаспектно досліджували означену проблему, слід виокремити В. Бадер, Ф. Бацевич, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Л. Мамчур, К. Пономарьова, Ю. Федоренко та ін. Однак, незважаючи на достатню кількість досліджень, ця проблема ще не знайшла вичерпного розв'язання.

На сьогодні існують різні підходи до визначення комунікативної компетентності. Автори Державного стандарту початкової загальної освіти комунікативну компетентність розглядають як «здатність особистості застосувати в конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми й віддаленими людьми та подіями, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями» [1].

Так, досліджуючи поняття «комунікативна компетентність» у галузі комунікативної лінгвістики, науковці доводять, що, крім знання мови, особистість повинна вміти її використовувати відповідно до контексту та ситуації, тобто володіти комунікативною компетентністю. На думку

Ф. Бацевича, комунікативна компетентність – це сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами, знань вербальних та невербальних засад інтеракції, вмінь їх ефективного застосування в конкретному спілкуванні у ролі адресата і адресанта [2, с. 125].

У нашому дослідженні поняття «комунікативна компетентність» розуміємо як здатність успішно користуватися усіма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, письмо, говоріння) для пізнання, комунікації, впливу. Вважаємо, що процес формування комунікативної компетентності передбачає комунікативний розвиток молодших школярів, який включає кількісне накопичення слів (збільшення словникового запасу, обсягу висловлювання) і якісні зміни у мовленні (правильна вимова, виразність, багатство, образність тощо). Проте, на нашу думку, основним критерієм інтенсивності та успішності формування комунікативної особистості є вміння розуміти, критично оцінювати усні й письмові тексти, вміння висловлювати свої думки правильно, точно, логічно та вміння правильно і оптимально використовувати свою мовленнєву діяльність у спілкуванні з іншими людьми.

Важливо розпочати формування комунікативних умінь саме в молодшому шкільному віці для поетапного подальшого розвитку. Як зазначає М.С. Вашуленко, основною метою навчання рідної мови в початкових класах є «формування й удосконалення умінь і навичок висловлюватися і спілкуватися, володіти мовою в усіх сферах і видах мовленнєвої діяльності, доступних для молодших школярів» [4, с. 12].

Тому на уроках української мови необхідно забезпечити усвідомлення учнями комунікативної функції мови, тому мовні й мовленнєві вправи доцільно виконувати саме з метою комунікації, спілкування. У процесі засвоєння знань мовних одиниць слід активізувати на уроці й комунікативну діяльність молодших школярів, систематично спонукати учнів до

цілеспрямованого спілкування, створювати таке розвивальне середовище, що забезпечує максимальну мовленнєву активність учнів.

Вважаємо, що традиційна форма навчальної діяльності не мають потужного впливу на формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів. Натомість інтерактивне навчання є ефективним засобом формування комунікативної компетентності на уроках української мови. серед них: ситуативне моделювання (розігрування мовленнєвих ситуацій, імітаційні ігри, ситуативні вправи, у процесі виконання яких учні засвоюють необхідні елементарні комунікативні відомості, збагачують свій словниковий запас, формують комунікативно-мовленнєві вміння); кооперативне навчання, методи якого спрямовані на розвиток уміння налагоджувати зворотній зв'язок прийняття спільного рішення; формування уміння оцінювати мовленнєві одиниці, вдосконалювати їх. У контексті формування комунікативної компетенції молодших школярів доцільними є колективно-групові форми інтерактивної технології «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Навчаючи-вчуся»; «Ажурна пилка», «Case-метод», «Дерево рішень» та технологія опрацювання дискусійних питань «Метод прес», «Обери позицію-Зміни позицію», «Дискусія», які доцільно застосовувати на різних уроках початкової школи, оскільки є засобом активізації комунікативно-мовленнєвого розвитку школярів.

Серед важливих лінгводидактичних умов формування комунікативних умінь молодших школярів вважаємо виокремити системне і послідовне збагачення мовлення школярів на уроках української мови комунікативно значущими конструкціями; формування й удосконалення вміння точного, комунікативно доцільного і граматично правильного вживання мовних засобів у процесі продукування словосполучень, речень та зв'язних висловлювань в усній і писемній формах; активізація правильного, комунікативно мотивованого і стилістично виправданого вживання слів, словосполучень і речень у мовленні молодших школярів, що здійснюється під час виконання структурно-композиційних, граматико-стилістичних,

творчих вправ та завдань з редагування тексту. Вчителеві важливо враховувати принцип послідовності, доступності та систематичності організації розвивального мовленнєвого середовища на сучасному уроці української мови.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що формування комунікативної компетентності є складним і тривалим за часом процесом, проте системний комунікативно-діяльнісний, продуктивний підхід до уроків української мови, що передбачає підпорядкування вивчення мовних знань мовленнєвому розвитку учнів, активізація комунікативної діяльності молодших школярів, спонукання їх до цілеспрямованого спілкування, розвиток вміння доводити власну позицію шляхом впровадження інтерактивного навчання на уроках української мови забезпечує ефективність формування комунікативних умінь молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С. 1–18.
2. Бацевич Ф. С. Онови комунікативної лінгвістики: підручник. / Ф. Бацевич – К.: Академія, 2004. – 344 с.
3. Варзацька Л. Навчання української мови через розв'язання мовленнєвих завдань у початкових класах / Л. Варзацька // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 5. – С. 48–51.
4. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі / М.С.Вашуленко – Київ: Освіта, 2006. – 268 с.

Каліш Валентина Антонівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Собко Валентина Олексіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

РОБОТА НАД РЕЧЕННЯМ ЯК СКЛАДНИК ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Постановка проблеми. У структурі ключових компетентностей молодших школярів важливе місце належить комунікативній, яка визначається як «здатність особистості застосовувати у конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, що оточують її та перебувають на відстані, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями» [4]. Структура і зміст комунікативної компетентності особистості окреслюються загальним розуміння її як здатності мовця застосовувати набуті мовні і мовленнєві знання та вміння у різних життєвих ситуаціях, набуття досвіду будувати ефективну мовленнєву поведінку у різних сферах спілкування. Відповідно зміст комунікативної компетентності структурується передусім такими важливими компетенціями, як мовна, мовленнєва, когнітивна, текстологічна, дискурсивна, сформованість яких у молодших школярів забезпечує розуміння чужих і створення власних висловлювань у повній відповідності до мети й обставин спілкування, вміння й навички успішної комунікації у різних сферах і ситуаціях.

Мовну компетенцію слід розглядати як систему сформованих у процесі навчання наукових поглядів і переконань, стійких знань структурно-семантичних та функціональних особливостей одиниць і категорій усіх основних і проміжних рівнів мовної структури, практичних умінь і навичок доцільно і стилістично правильно використовувати мовні засоби у процесі продукування висловлювань різних типів, стилів і жанрів відповідно до

комунікативної мети та з урахуванням ситуації спілкування, досконале володіння літературними нормами і стильовими різновидами мови.

Одним із складників мовної компетенції особистості є опанування синтаксичною системою мови як основою для вивчення функціональної значущості мовних одиниць усіх інших рівнів. Саме синтаксису належить центральне місце у граматичній організації мови, «оскільки у його сфері функціонують мовні одиниці, які забезпечують спілкування людей, безпосередньо співвідносячи повідомлення з реальною дійсністю» [9, с. 7].

Зазначене й актуалізує проблему вивчення у початковому курсі мови речення як є важливої мовної та мовленнєвої одиниці. Робота над реченням з урахуванням його структурних, семантичних і функціонально-комунікативних та стилістичних особливостей сприятиме формуванню і розвитку у молодших школярів усіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання й письма), опануванню комунікативними стратегіями і нормами спілкування.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні синтаксичні теорії та методика вивчення синтаксичних одиниць вибудовуються на здобутках учених попередніх століть, зокрібно О. Востокова, Ф. Буслаєва, П. Фортунатова, Д. Овсяніко-Куликовського, О. Потебні, О. Бодуена де Куртене, О. Шахматова, О. Пешковського, Л. Щерби, Л. Булаховського та інших, у працях яких у різних аспектах (логіко-граматичному, формально-граматичному, психолого-граматичному) зроблено спробу визначити предмет синтаксису, розкрити сутність його одиниць і категорій.

Значним внеском у розбудову синтаксичної теорії стали праці вітчизняних і зарубіжних учених (П. Адамця, Н. Арутюнової, В. Белошапкової, В. Виноградова, І. Вихованця, А. Грищенко, М. Всеволодової, К. Городенської, С. Єрмоленко, А. Загнітка, Г. Золотової, Н. Іваницької, В. Матезіуса, О. Мельничука, М. Мірченка, М. Плющ, Н. Слюсарєвої, Н. Шведової, К. Шульжука та ін.), у яких утверджуються такі

підходи до вивчення синтаксичної системи, як структурно-семантичний, функційно-стилістичний, комунікативний, когнітивний.

В українському мовознавстві, починаючи з другої половини ХХ ст., вивчення одиниць синтаксису здійснюється в різних напрямках, але пріоритетними стають формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний та комунікативний. Найбільш ґрунтовно ці аспекти з погляду функціонального синтаксису дослідив І. Вихованець, який розглянув типи функціональних синтаксичних одиниць за формально-синтаксичними і семантико-синтаксичними ознаками, синтаксичні одиниці у сфері мови і мовлення, синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення, формально-синтаксичну, семантико-синтаксичну структури і комунікативну організацію речення [2].

Методика вивчення синтаксису як частини граматики також має значні теоретико-практичні надбання. Проблема засвоєння учнями початкової та основної школи синтаксичних категорій досліджувалася низкою вчених, зокрема: О. Біляєв, М. Вашуленко, В. Горяний, І. Гудзик, Н. Іваницька, А. Кващук, Д. Кравчук, М. Львов, О. Мельничайко, Н. Перцева, Н. Пічко, К. Плиско, Т. Потоцька, О. Проскуріна та ін.

Увагу комунікативно-діяльнісному підходу до вивчення синтаксису приділено в працях учених-методистів В. Бадер, М. Вашуленка, І. Гудзик, Л. Давидюк, Т. Донченко, В. Капінос, С. Карамана, О. Купалової, Т. Ладиженської, М. Пентиліук, К. Плиско, Г. Шелехової та ін.

На сьогодні актуальним є розробка методичних технологій вивчення речення у світлі лінгвокогнітології, теорії мовленнєвої діяльності, дискурсології, прагматики.

Мета науково-методичної розвідки – висвітлити методичні аспекти вивчення речення в початковій школі з орієнтацією на формування у молодших школярів комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу. У сучасному мовознавстві вивчення синтаксичних одиниць передбачає багатоаспектність підходів.

Домінуючими є три аспекти, зокрема: формально-синтаксичний (враховує формальну будову синтаксичних одиниць), семантико-синтаксичний, або семантичний, що передбачає розгляд синтаксичних одиниць у взаємозв'язку формальної будови і значення, і комунікативний, «спрямований на з'ясування специфіки вияву співвідношення речення із ситуативно-актуалізованими завданнями мовлення і реалізації в ньому вже відомого (даного) та нового, заради чого і реалізується речення» [5, с.10].

Традиційно речення визначається як основна комунікативна одиниця, побудована за законами відповідної мови, яка слугує засобом вираження думок, емоцій і почуттів мовця. У сучасній лінгвістиці на противагу формальному розвинувся комплексний (багатоаспектний) підхід до вивчення речення як багатомірної одиниці, що передбачає розгляд останнього «не лише як одиниці формування, вираження і повідомлення думки, але й як продукту інтелектуально-комунікативної діяльності мовця, який за своєю інтуїцією, відповідно до лінгвістичних та комунікативних знань використовує той чи інший виражальний засіб з арсеналу співвідносних форм і конструкцій» [3, с. 104]. Відтак енциклопедичним є трактування речення як основної синтаксичної одиниці, «що позначає ситуацію (або взаємозв'язані ситуації), вказує на відношення повідомлюваного до дійсності, характеризується неперервністю синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень, а також є відносно завершеною одиницею спілкування та вираження думки» [8, с. 509].

Програма з української мови орієнтує вчителя на формування в учнів комунікативних умінь, гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання і письма), опанування молодшими школярами найважливіших функціональних складників мовної системи. Основною одиницею мовного спілкування, яка являє собою інтонаційно оформлене смислове і граматичне ціле, що формує і виражає окрему, відносно закінчену думку й відношення її до змісту дійсності, є речення.

Перебудова структури початкового курсу рідної мови, як зазначає М. Вашуленко, дає можливість організувати роботу над реченням так, щоб практично розкрити для учнів такі співвідношення: а) форми речення як мовної одиниці та її значення; б) форми речення як мовленнєвої одиниці та її функціональної ролі в мовленні [1, с. 137]. Тому значне місце у формуванні комунікативної компетентності молодших школярів має зайняти систематична робота над реченням як найважливішою синтаксичною одиницею на функціональній основі, тобто на основі його вживання в усному і писемному мовленні як одиниці висловлювання.

Необхідною умовою навчання молодших школярів застосовувати здобуті синтаксичні знання та уміння у власному мовленні, висловлювати думку в чіткій і правильній синтаксичній структурі є організація мовленнєвої діяльності, спрямованої на засвоєння учнями теоретичних відомостей про речення, формування у них практичних умінь користуватися різноманітними синтаксичними конструкціями у спілкуванні.

Аналіз Державного стандарту початкової загальної освіти та навчальної програми з української мови для 1–4 класів дав можливість визначити основний зміст роботи над *реченням*: вироблення початкових уявлень про речення і його будову; формування поняття про речення і його типи за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне) та інтонацією (окличне, неокличне); розкриття понять *основа речення, головні (підмет, присудок) і другорядні члени речення*; встановлення логіко-граматичних зв'язків між членами речення; поширення речень словами та словосполученнями; складання речень; відновлення змісту деформованих речень; застосування здобутих синтаксичних знань та умінь у власному мовленні [4; 7].

Лінгвістично правильне, доступне висвітлення цього мовного поняття у початкових класах, його осмислення є важливою умовою удосконалення граматичної будови мовлення школяра, культури мовлення і спілкування. Опора на теоретичну базу в роботі над реченням сприяє розвитку лінгвістичного мислення, на основі якого розвивається чуття мови, на яке

необхідно спиратися у формуванні в учнів умінь висловлюватися у різноманітних життєвих ситуаціях.

Важливим аспектом вивчення речення на функціональній основі є діяльнісний, до якого ми відносимо вправи, оскільки знання й уміння без постійного їхнього удосконалення не забезпечують активної комунікативної діяльності. Такий підхід потребує виконання мовно-мовленнєвих вправ із реченням, які навчали б учнів будувати ці одиниці відповідно до законів синтаксису, літературної норми і ситуації спілкування, урізноманітнювати їхню структуру, поширювати, редагувати, дотримуватися інтонаційних особливостей оформлення синтаксичних конструкцій. Розробляючи вправи, спрямовані на реалізацію завдань програми з української мови щодо розвитку мовлення молодших школярів на синтаксичному рівні, брали до уваги визначені М.Львовим три групи вправ із реченням: за зразком, конструктивні і творчі. Зауважимо, що у розробленні вправ для оволодіння учнями синтаксичним ладом рідної мови урахували ефективність прийомів роботи над реченням на різних етапах формування комунікативного мовлення школярів, під час вивчення граматичних тем і в процесі підготовки до побудови діалогічних і монологічних висловлювань.

З метою розвитку в учнів умінь правильно будувати різноманітні речення залежно від ситуації спілкування, мети висловлювання практикували такі прийоми: читання й аналіз зразків; відповіді на запитання, поставлені вчителем чи учнями; постановка запитань до прочитаного тексту; визначення меж речень; поширення та ускладнення речень; складання речень різних типів за зразком, за опорними словами і словосполученнями, за малюнками, на основі спостережень; переконструювання речень; редагування.

Розглянемо приклади завдань на аналіз речень різних типів, їх побудову і використання у мовленні.

1. Прочитайте вірш. Скільки осіб бере участь у розмові? Якими є у вірші речення за метою висловлювання? Яку інтонацію читання підказує знак

оклик? Прочитайте вірш в особах, виділяючи за допомогою інтонації запитання і відповіді до них.

2. Поставте одне одному запитання за прочитаним текстом. Дайте відповіді на них.

3. Визначте межі речень. Прочитайте утворений текст, передаючи голосом любов до рідної землі, захоплення її красою.

4. Зі слів кожного рядка складіть речення. Поміркуйте, як із них можна утворити завершене висловлювання? Який текст побудували? Доведіть свою думку. Які речення вам хотілося б вимовити з особливим почуттям?

5. Прочитайте запитання. Підвищуйте голос, коли вимовляєте виділене слово. Дайте повну відповідь на запитання.

6. Прочитайте твір, складений учнем. Які помилки допущено? Поясніть, що допомагає поставити виділені слова в потрібній формі.

7. Складіть поради про поведінку на природі. Які речення ви для цього використали?

8. Складіть коротку розповідь про те, як появляється хліб на столі. Під час розповіді позначайте кінець кожного речення зниженням голосу і паузою.

Виконання завдань такого типу, як показує досвід, створює умови для збагачення мовлення учнів синтаксичними моделями, розуміння закономірностей їх функціонування у процесі спілкування.

Важливою умовою вироблення у молодших школярів умінь будувати речення різних типів і використовувати їх у спілкуванні є створення спеціальних мовленнєвих ситуацій, компонентами яких є: мета висловлювання, умови, в яких воно відбувається, адресат. Створення таких ситуацій допомагає учням в роботі над реченням засвоювати норми побудови синтаксичних конструкцій, найбільш точно і повно виражати свою думку.

Особливо зацікавлюють дітей завдання на аналіз, відтворення та побудову діалогів на різні теми з орієнтацією на співрозмовника (мама, сестра, однокласник, товариш, молодший брат), наприклад:

1. Прочитайте. Як передано розмову між двома особами? Які чарівні слова використано?
2. Розкажіть, якою повинна бути розмова по телефону. Підготуйте і розіграйте діалог із однокласником по телефону.
3. Побудуйте діалог на тему «У бібліотеці». Використовуйте у своєму мовленні слова ввічливості.

У процесі такої діяльності учні привчаються доречно використовувати формули мовленнєвого етикету, уважно слухати співрозмовника, правильно вступати у розмову.

Висновок. Важливим аспектом формування ключової *комунікативної* компетентності молодшого школяра, як показує наше дослідження, є удосконалення мовлення учнів на основі граматичних знань про речення, зокрема: розвиток умінь правильно будувати речення залежно від ситуації спілкування, мети висловлювання; робота над реченням як складником підготовки до побудови діалогічних і монологічних висловлювань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: метод. посіб. / М.С.Вашуленко. – К.: Освіта, 2006. – 268 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 335 с.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С. 1–18.
5. Загнітко А. Український синтаксис : теоретико-прикладний аспект / А. Загнітко – Донецьк, 2009. – 137 с.
6. Львов М.Р. Методика розвитку речі школьників: Посobie для учителя. – 2-е изд., перераб. / М.Р. Львов. – М. : Просвещение, 1985. – 176 с.

7. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1 – 4 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 392 с.

8. Українська мова: енциклопедія / [редкол.: В.М. Русанівський, О.О.Тараненко та ін.] – К. : «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2000. –752 с.

9. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови : підручник / К.Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 406 с.

Штангей Вікторія Вікторівна,
учитель початкових класів,
лауреат премії ім. О.А. Захаренка,
загальноосвітня школа І-ІІІ ст.,
с. Мошурів, Тальнівського району

УРОК КРИЗЬ ПРИЗМУ ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ

Школа – це майстерня, де формується думка підростаючого покоління, а діти – особливий народ в країні Знань. Тому треба міцно тримати її в руках, щоб не випустити з рук майбутнє. Модернізація української школи відбувається досить стрімко і непросто, але разом з тим плановірно. Адже доводиться відмовлятися від усталених стереотипів, виробляти нові принципи шкільної освіти, формувати нові її зміст і методи.

Основною провідною формою в організації системи навчання в сучасній школі залишається урок. Із чого він складається, з якого матеріалу будується? Урок будується із почуттів і думок учителя. Це акумулятор життя кожної дитини, енергетичний взаємозв'язок між учителем і учнем. Радісна зустріч з дитиною в атмосфері поваги і любові.

«Урок народжується ще задовго до його початку в серці і думках учителя. Якщо у внутрішньому світі учителя немає порядку і гармонії, то весь цей внутрішній хаос пануватиме на уроці». Як учитель гуманної педагогіки хочу вказати на особливості гуманного уроку:

1. Урок – акумулятор життя дітей, тому необхідно створювати умови, щоб діти на уроці жили, а не готувалися до життя.

2. Тема уроку може відповідати програмі, але ще потрібна підтема, яка буде виражати його духовну суть і викликати інтерес в учнів. Це твір учителя, який має зачин, основну частину і кінцівку.

3. Урок має свій лейтмотив, в якому виражена головна ідея. До лейтмотиву необхідно звертатися протягом уроку, у ньому головний його

творчий сенс. Якщо виховуємо любов, то весь матеріал підбираємо згідно лейтмотиву.

4. На уроці повідомляється план спільних дій учителя та учнів, приймаються пропозиції щодо його доповнення. Дитина має право вільного вибору.

5. Такий урок має певну особливість, він не може бути схожий за своєю структурою на всі попередні уроки. В уроці має бути присутнім елемент несподіванки для учнів.

6. Учитель спішується з учнями на паритетних умовах, не підносячись над ними. Необхідно звертати увагу на діалогічну культуру мови, вміти виражати свої почуття, думки, уникати емоційного перевантаження.

7. Урок проводиться у певному темпі, з урахуванням можливих «спадів» і «підйомів». Такий темп уроку можна назвати «урок на хвилях». Якщо матеріал засвоюється в ході співпраці, то темп можна прискорити, якщо учні стомилися, то зменшити.

8. В уроці все органічно і цілісно, він підпорядковується певним законам. Це:

- Закон Краси і майстерного проведення уроку.
- Закон Натхнення.
- Закон Любові.
- Закон Творчого терпіння.

На уроці ніхто не повинен відчувати себе обділеним увагою учителя. Кожен повинен отримати підтримку словом, поглядом, дотиком. Учитель повинен вчити дітей радіти успіхам інших, вірити у власні сили.

Дитина принесла до школи вогник жаги до знань, але він швидко згас, натомість народився найстрашніший, найлютіший ворог навчання - байдужість. Головним джерелом дитячого бажання вчитися є радість перемоги. Досить дитині два-три місяці не бачити наслідків своєї розумової праці, як у неї зникне бажання вчитися, бо зникне по суті й сама праця. На уроці учень повинен відповідати кілька разів.

Помітивши, що засвоєння матеріалу не йде бажаним темпом, учитель з розумінням промовить:

Бачу, діти, вам нелегко було виконати це завдання.

Спробуймо ще раз поміркувати разом. Ось побачите, в завтра ви всі легко впораєтесь.

Зверніть увагу: не «я вже вибилася з сил пояснювати вам», а «вам важко, але ви подолаєте».

Запобігти згасанню вогника цікавості можна лише тоді, коли ми навчимо своїх учнів активно бачити світ. Цьому допоможуть уроки мислення, роздумів. Такі уроки не є чимось універсальним, але завдяки їм школяр стає трудівником думки. Вже в молодшому шкільному віці людина свідомо дорожить тим, що вона є мисляча особистість.

«Мислення починається з подиву», – писав Арістотель. Якщо дитина дивується, вона починає мислити.

Найтоншим способом впливу на ніжну дитячу душу є слово. Учитель словесності – найголовніша посада у школі. «Словесність» – це сполучення слів «слово» і «вести», тобто вести за собою силою краси слова. Словесність є початком усіх наук, це скарбниця мудрого слова.

Учитель повинен чеканити кожну думку, шліфувати кожне слово, наповнювати свій внутрішній світ прекрасними образами, удосконалювати, виховувати у першу чергу себе. Любов, доброта, сердечність, повага, співробітництво, професіоналізм, терпіння, шляхетність – це якості сучасного учителя. Іншого учителя сьогоднішні учні не сприймають.

Чогось навчити можна тільки практикою. Але щоб захопити дітей, першою іскрою мусить бути ініціатива вчителя. Зачитуйте їм свої власні твори чи вірші. Візьміть участь у конкурсі на кращий твір і ви. Не бійтеся програти. Найважливіше те, щоб ствердити у душі дитини моральну гідність творця і бажання бути мислителем. Коли дитина виходить з цього випробування переможцем, з гордістю й радістю оглядає пройдений шлях,

говорить сама собі: «Я це змогла!», «У мене вийшло!». Це одна з найтонших сфер усієї педагогіки.

Велике значення має те, з яким настроєм заходить учитель на урок. Посмішка – це наймогутнішим прийомом. Вона є особливою Мудрістю. У посмішці сила і мудрість учителя. Поспостерігайте, скільки усміхнених дітей заходять до школи і скільки таких вийде.

Скажуть: Але ж не можна змусити вчителя посміхатись учням?

Відповідаю: А хто примушував його бути вчителем? Вслухайтесь у ці філософські слова:

Усміхається Космос – Вічністю.

Усміхається Небо – Зірками і Веселкою.

Усміхається Сонце – Променями і Світлом.

Усміхається Земля – Життям великим.

Усміхається поле – квітами.

Усміхається людина – вірою.

Усміхається дитина – сьогоднішнім.

Хто усміхається – той живе.

Усмішка школи – добрий вчитель.

Усмішка вчителя – його стан душі, його серце.

Якось я попросила дітей 4–8 кл., хто бажає, написати твір «Здрастуй, учителю!» Пропоную вашій увазі найцікавіші думки. «Доки житимуть на світі учителі та учні, доти світ перебуватиме у постійному розвитку, який веде до оновлення, духовного збагачення, моральної досконалості. Вбачаю в учителеві вірного друга, порадника, патріота у широкому розумінні цього слова. Людину великого терпіння, доброти, щирю, чесну, душевну, веселу, толерантну, благородну, професіонала, інтелігента з великої букви та фантазера. Учитель – це учитель радості, відданості своїй професії, учитель честі. Це людина, на яку повинні хотіти рівнятися колеги, батьки і учні. Заходячи до класу, такий учитель повинен викликати в учнів бажання зустрічі, радість очікування чогось незвичайного, неповторного,

захоплюючого, нового. Тоді буде легко сприйматися матеріал, хотітиметься учитися. Зникне страх і неприязнь. Хочеться, щоби якість уроку не залежала від настрою учителя. Інколи можна прослідкувати пояснення вчителя за підручником, а хочеться ширше, глибше. Перед тим, як стати учителем, людина повинна набратися добра і поділитися цим добром із нами. Повинен увібрати любов до знань і з великою любов'ю передати ці знання нам. Хочеться мати глибокі знання, але їх дає той учитель, який їх має.

Учитель повинен вирізняється поміж інших сердечністю, добрими та радісними очима, незрадливістю. Тоді з ним легко, цікаво, радісно. Як хочеться, щоб усі учителі були «зрячими», бачили внутрішній світ кожного.

Дехто боїться змінитися, вважають, що завжди і в усьому праві, бо старший і учитель». Із книги Амонашвілі:

«Чудеса там, де в них вірять, і чим більше в них вірять, тим частіше вони трапляються. Хороший урок ніколи не закінчується після дзвінка. Він може продовжуватися у думках і поступках учнів навіть у їх дорослому житті. А ще він надихає учителя на творчість. Від того, в якій мірі наш учень є передусім нашим вихованцем, залежить успіх усієї навчально-виховної роботи.»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Амонашвілі Ш.О. Істина школи. – К.: СПД А.М. Богданова, 2005. –72 с.
2. Сухомлинський В.О. Сто порад учителяві. – К.: Рад. Шк., 1988. – 304 с.

Середа Надія Євгенівна,

учитель початкових класів,

Зеленівська ЗОШ I – III ступенів №38

Херсонської міської ради

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Упровадження Державного стандарту початкової загальної освіти базується на компетентнісному підході. Визначальною особливістю сучасної освіти є впровадження діяльнісного і компетентнісного підходу у її зміст. А це вимагає від вчителя чіткого визначення результатів засвоєння всіх навчальних дисциплін, бо учні мають набути не лише певних знань та навичок, а повинні вміти їх реалізувати на практиці. Педагог має так організувати діяльність учнів, щоб забезпечити цю вимогу сьогодення.

Метою моєї педагогічної діяльності, як вчителя, сьогодні є уміння сформувати компетентну особистість школяра на основі розвитку пізнавального інтересу, навчити дітей самостійно мислити, аналізувати, встановлювати логічні зв'язки, використовувати отримані вміння та навички в практичній діяльності. Формування ключових компетентностей можливе за умови реалізації діяльнісного підходу. Це я пам'ятаю, готуючись до кожного та підбираючи навчальний матеріал.

Головним екзаменом для моїх учнів є життя. Насамперед від школи і від моєї діяльності залежить наскільки вони будуть адаптованими до соціального середовища, чи будуть здатними приймати правильні рішення в різних ситуаціях, чи вмітимуть аналізувати і контролювати власну діяльність. В наш час важливим є не просто набір знань, умінь і навичок, бо зараз існують великі бази інформації. Сьогодні діти повинні вміти пристосовуватися до змін в житті, змінюватися, знаходити нову інформацію, швидко придбати рішення, вміти вчитися упродовж всього життя. Значною мірою це залежить не від отриманих знань, умінь і навичок, а здебільшого від тих якостей, що й зветься компетентністю.

У Державному стандарті визначено ключові й предметні компетенції.

Предметні компетенції – це сукупність знань та вмінь у межах певного предмету. Вони нормативно закріплені в навчальних програмах.

Ключові компетенції характеризуються універсальністю, оскільки застосовуються у різних сферах діяльності людини. На відміну від компетенцій, компетентність є характеристикою особистості. Це здатність застосувати набуті в процесі навчання знання, вміння, навички на практиці.

Першорядними для мене залишаються цілі, пов'язані з досягненням міцності, усвідомленості, узагальненості знань, забезпечення індивідуалізації темпу виконання завдань, пошук застосування здобутих знань на практиці, апробація різних навчальних стратегій. У зв'язку з цим компетентісно орієнтований процес навчання я спрямовую на формування в учнів досвіду:

- пізнавальної діяльності, представленого елементами предметних знань;
- виконання способів діяльності шляхом вироблення розумових і практичних умінь та навичок;
- творчої діяльності – здатності застосовувати знання, вміння та навички у змінених умовах;
- емоційно-ціннісного ставлення – прояву когнітивних емоцій, висловлення оцінювання суджень.

Я розумію, що для виконання поставлених державою завдань, мені необхідно розуміти нові цілі початкової освіти, бо учитель – це транслятор нових ідей у педагогіці, провідник дитини у сучасний світ. У реаліях швидко змінюваного світу умовою успішної діяльності фахівця є постійний рух вперед.

Метою моєї роботи вчителя є виховання успішної, компетентної, готової до життя у сучасному світі особистості.

Сьогодні до школи приходять діти, які живуть в інформаційному суспільстві, у цифровому середовищі, і щоб скористатися його перевагами я переосмислила самоцінність знань і самодостатність себе як джерела інформації. Преді мною, як і перед школою, постало важливе завдання:

підготувати дітей до дорослого життя так, щоб вони не втратили моральних орієнтирів, знайшли сенс життя, змогли найефективніше та найповніше реалізувати свої здібності й переконання.

Для того, щоб успішно формувались предметні і ключові компетентності молодших школярів, я добираю найбільш ефектні засоби, методи, прийоми, навчання і форми організації навчальної діяльності. Компетентнісний підхід у навчанні вимагає, щоб сучасне навчання виконувало не тільки інформаційну, а й мотиваційну та розвивальну функцію. Особливої уваги потребує мотиваційний компонент уміння самостійно вчитися, тому що неможливо досягти навчальної самостійності учня без формування стійких позитивних мотивів навчання.

Внутрішня мотивація виникає поступово, у багатьох учнів вона нестійка і залежить від ситуації. Це можуть бути цікаві завдання, змагання, заохочення тощо. Наприклад:

При вивченні цифр та складу чисел першого десятка використовую чарівні малюнки, де кожній цифрі чи правильній відповіді відповідає певний колір. В кінці роботи у дітей з'являється певний малюнок. Вивчати геометричні фігури, я на уроках математики та трудового навчання пропоную учням створювати образи різних тварин, машин тощо.

Для кращого засвоювання навиків додавання, віднімання, ділення та множення часто проводжу гру «Хто перший». При формуванні навиків читання застосовую також різноманітні цікаві вправи, а саме:

- заміни, додай, відними одну букву, щоб змінилось слово;
- перестав букви, щоб змінилось слово;
- склади слова із поданих складів;
- склади слова з букв даного слова;
- віднови деформоване слово, текст.

О.Я. Савченко вказує, що особливо важливим є стиль навчального спілкування з дітьми, тому в своїй роботі часто звертаюся до педагогічної

спадщини Ш. Амонашвілі та В. Сухомлинського. На ранкових зустрічах даруємо один одному усмішки, створює позитивний настрій, успіхам.

Для формування ключових компетентностей використовую інтерактивні технології. Наприклад, така технологія, як «мікрофон» дає змогу кожному учневі висловити свою думку. Дітям дуже подобається користуватися мікрофоном.

Таку технологію як «мозковий штурм» я використовую на уроці, коли всі разом розмірковуємо над вирішенням якоїсь однієї проблеми. А метод «Прес» під час виконання вправ вчить дітей доводити свою точку зору. Працюючи в парах та групах учні вчаться спілкуватися один з одним, дослухатися до думки іншого, вибирати оптимальне рішення. Використання інтерактивних технологій дає змогу створити на уроках таке навчальне середовище, в якому формується соціальна компетентність, розвивається світогляд, зв'язне мовлення, характер дитини.

Моє завдання, як вчителя, створити в класі атмосферу інтелектуального пошуку творчості. Це надає дітям можливість відчувати радість від пізнавальної і творчої діяльності.

А ще дуже важливо, щоб учні зрозуміли для чого їм потрібні певні знання, як вони їх будуть використовувати у житті.

Приклади.

При вивченні грошових одиниць діти знайомляться із монетами, купюрами. Знайомляться із поняттями «ціна», «вартість». Показую дітям, що вивчення цієї теми допоможе їм в майбутньому вирішити певні життєві ситуації. На уроках математики пропоную завдання, які сприятимуть формуванню компетентності.

Це гра «Банк». Діти вчаться розмінювати монети, купюри. Або навпаки набирати певну суму різними монетами і купюрами.

А гра «Магазин» допомагає дітям засвоїти одиниці маси, об'єму та мір довжини.

Виконуючи ролі будівельників, архітекторів тощо учні краще засвоюють і правила обчислення периметру та площі. Такт вправи діти виконують не тільки на уроках математики, а й на уроках трудового навчання та образотворчого мистецтва.

Аналізуючи ситуації, які виникають у повсякденному житті, діти розуміють, що для їх вирішення потрібні певні математичні знання та вміння, а саме:

- вміння вести підрахунки;
- використовувати правила та формули;
- вміти читати таблиці, графіки;
- доказово міркувати;
- вміння користуватися приладами.

Розвиткові комунікативної компетентності сприяють уроки читання. Моє завдання полягає в тому, щоб навчити дітей не просто читати, а читати осмислено. Даю зрозуміти їм, що книги несуть багато інформації, яка знадобиться їм в майбутньому житті. А ще вчу своїх учнів аналізувати події, вчинки героїв. Щоб тексти стали їм зрозуміліші, інсценуємо їм, малюємо ілюстрації до прочитаного, складаємо твори-міркування.

У формування мовленнєвої компетентності важливу роль відіграють уроки розвитку мовлення. Учні вчаться ефективно і творчо застосовувати знання нових слів, виразів, прислів'їв у своїй мові. А також отримують задоволення від того, що їх мова стає дедалі гарнішою і цікавішою.

Дуже часто проводжу гру «Збери перлини мови». Суть цієї гри полягає в тому, що, читаючи різні літературні твори, учні складають словничок гарних виразів та слів, що стосуються певної теми. Описуючи пори року, діти вчаться знаходити потрібні вірші та оповідання, з яких виписують епітети, порівняння, мовленнєві звороти та використовують їх при написанні своїх творчих робіт.

Дуже важливим завданням початкової школи є розвиток соціальної компетентності, що передбачає здатність дітей діяти в певних життєвих

ситуаціях. Це досягається на уроках з основ здоров'я та ознайомлення з навколишнім світом, природознавства, на яких проводжу різні ігри, інсценування різних життєвих ситуацій. Наприклад, такі ігри:

- Порятунок потерпілого.
- Ми на прогулянці в лісі.
- Біля річки.
- Виклик працівників екстрених служб.
- Вмій сказати: Ні!

Часто переглядаємо дитячі мультфільми, фільми із серії «Мої улюблені звірята». Після перегляду фільму обговорюємо різні ситуації, оцінюємо вчинки героїв. Підсумком цієї діяльності можуть бути ілюстрації, аплікації, твори – роздуми.

Працюючи в сучасній школі, стараюсь бути сучасним вчителем і бути готовим до реалізації поставлених життям завдань. Щоб успішно формувати компетентну особистість, я розумію, що повинна володіти певними якостями, а саме:

- бути ініціативною, самостійною і відповідальною;
- усвідомлювати мету компетентісно орієнтованого навчання;
- планувати роботу на уроках з використанням різних форм та методів навчання;
- використовувати цікавий для дітей матеріал;
- пов'язувати навчальний матеріал з повсякденним життям, показувати його практичну значимість;
- постійно оцінювати досягнення школярів, беручи до уваги не тільки продемонстровані знання і уміння, а насамперед здатність застосовувати їх в різних життєвих ситуаціях.

Реалізація компетентісного підходу в навчанні молодших школярів буде успішною за умови комплексного забезпечення всіх складових навчального процесу.

Дуже важливим є вміння і бути відповідальним за свою діяльність, вивчати досягнення педагогічних науковців.

Проблема формування ключових та предметних компетентностей учнів в центрі уваги українських науковців – Т. Байбари, Н. Бібик, М. Вашуленка, І. Гудзик, Л. Коваль, О. Савченко та інших. Нині існує багато різних думок щодо поняття, класифікації найважливіших компетентностей. Але не зважаючи на це, усі дослідники виокремлюють їх важливу якість – вияв компетентності у конкретній діяльності в повній ситуації. Компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації. Вона тісно пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки в умовах конкретної діяльності. Таким чином, компетентність – це той ланцюжок, який пов'язує знання з діяльністю людини.

А вчитель створює об'єктивні умови для особистісного розвитку школярів, для формування у них компетентнісної сфери з вимогами, доцільними для дітей даного віку. Відбувається це за умови правильної організації вчителем всіх видів навчальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти.
2. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1–4 класи. – 2012.
3. Байбара Т.М. Компетентнісний підхід в початковій освіті: теоретичні засади / Початкова школа. – 2010. – № 8.
4. Бібик Н.М. Компетентність і компетенція у результатах початкової освіти. // Науковий часопис НПУ ім. М.Драгоманова. – Серія 17 (випуск 17). – 2010.
5. Пономарьова К. Реалізація компетентнісного підходу у навчанні молодших школярів української мови // Початкова школа. – 2010. – № 12.
6. Новікова Т. Розвивальне навчання та формування ключових компетентностей учнів // Початкова освіта. – 2008. – № 41.
7. Савченко О.Я. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи // Початкова школа. – 2012. – №8.

Жакоміна Наталія Миколаївна,

учитель початкових класів,

Зеленівська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 38

Херсонської міської ради

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

*«Може, маленька дитина повторює те,
що було вже зроблено, створено іншими людьми,
але якщо це діяння – плід її власних
розумових зусиль, – вона творець;
її розумова діяльність – творчість».*

Ми будемо незалежну суверенну державу – Україну, а вона буде мати майбутнє, якщо на належному місці розвиватимуться наука, освіта та культура.

Сучасна національна школа України повинна формувати людину, яка б втілювала у собі високі громадянські почуття, норми загальнолюдської моралі, розвинене почуття національної самосвідомості. Тому в ній утверджуються культурологічний принцип, особистісно зорієнтоване навчання і виховання. Важливою ланкою у такому вихованні є початкова школа. Тому вже у молодших школярів потрібно розвивати творчі здібності, нахили, інтереси. Бо якщо дитина ще в школі не навчиться щось самостійно творити, то такою ж безініціативною, пасивною вона буде в житті.

Розвивати творчість – означає виховувати у дітей інтерес до знань, самостійність у навчанні. Маленький учень добре вчиться лише тоді, коли він переживає успіх, хоча б невеликий. Тому слід з перших днів зустрічі з дітьми виявити їхні можливості на будь-якому уроці.

Хочеться, щоб кожна дитина розвивалася всебічно, і якщо в ній «дрімає» якийсь талант, то треба, щоб він розкривався на користь їй та іншим. Адже видатний педагог В. Сухомлинський мудро підкреслив, що, виряджаючи дитину до школи, кожна мати вірить у те, що справжній учитель

побачить у її дитині щось таке, чого не бачить вона, і буде розвивати помічені здібності.

У сучасних умовах розвитку освіти важливими стають не тільки здобуті знання, а й способи засвоєння і застосування навчальної інформації у повсякденному житті, рівень пізнавальних можливостей і творчого потенціалу учнів. Для того, щоб навчити кожну дитину використовувати знання у різноманітних навчальних та життєвих ситуаціях, під час будь-якого уроку має домінувати творча діяльність.

На мою думку розвитку творчих здібностей сприяють:

- словесні творчі завдання на добір рими, складання початку чи закінчення вірша;
- складання казки за малюнком;
- створення продовження казки, оповідання;
- складання чистомовок;
- використання анаграм, метаграм;
- словесне малювання;
- творчі списування текстів;
- вилучення зайвого тощо.

Для розвитку творчих здібностей учнів на уроках та виховних заходах я використовую:

1. Метод гри. Гра, як основна діяльність дитини в молодшому шкільному віці, є постійною її супутницею. Гра для дитини – перша можливість проявити себе, самовиразитись і самоствердитись. Тому в своїй роботі використовую розвивальні ігри як засіб навчання і виховання. У добукарний період, на уроках навчання грамоти, використовую такі ігри:

Гра «З яких звуків складається слово?»

Основна мета цієї гри – навчити дитину вслухатися в слово, чути звуки, з яких воно складається, і визначати послідовність цих звуків.

Гра «Заміни звук»

Гра вдосконалює фонематичний слух, розвиває уяву, розумові операції аналізу і синтезу.

«Збери слово» Учитель пропонує дітям прочитати слова кожного рядка, взяти з першого слова першу літеру, з другого – другу, з третього – третю і т.д. й одержати нове слово.

Шия, скло, слово, масло, ручка – **школа**.

Метро, дощ, сова, гора – **мова**.

Встав букви і вилучи зайвий предмет:

М..р..з Г..з..та Д..в..ий К..в..н К..ша В..да

«Ланцюжок»

Учитель показує учням ланцюжок (на малюнку або справжній), звертає увагу дітей на те, як одне кільце з'єднане з іншим. Пропонує зробити ланцюжок із слів так, щоб вони з'єднувалися однаковими складами.

Наприклад: Віра – ракета – тато – товар – варениця ...

- Сова – вага – галка – канапа – парта – тато...
- Сорока – каша – шабля – лялька – калина – наука...

«Зайчик»

Учитель пропонує дітям прочитати склади, «стрибаючи», як зайчик, «з однієї купинки на іншу».

По гу сам то зе бо ка до у ло лі зує ро а

1 6 8 12 14 10 2 4 9 11 13 3 5 7

(Показує дорогу, а сам у болото лізе).

Гра « Веселий поет »

Дописати 2 рядочки, щоб вийшли веселі вірші

1. Раз цибуля вийшла з хати,
Хто їй стрівся, мусив чхати...
2. Йшла синичка до кринички,
Загубила черевички...

Гра « Слово у слові »

Дітям можна запропонувати допомогти маленьким словам, бо за спільним сніданком великі слова проковтнули їх разом із їжею. Тепер, якщо їх не розпізнають у великих словах, то про них усі забудуть. Для цього необхідно знайти у записаному слові нове, але менше слово.

Читанка, користь, пролісок, носовичок, Україно, Марійка, спортсмен, ракета

Гра «Хто більше?»

Учитель пропонує дітям із слова «ластівка» скласти якнайбільше слів, використовуючи тільки ті букви, з яких воно складається. Перемагає той, хто складе найбільше слів.

Вправа «Повтори навпаки»

Вчитель зачитує 1–3 складові слова – учень повторює їх, вимовляючи навпаки. Наприклад: сон – нос, бар – раб і т.д.

Гра «Схожі хвостики»

За правилами гри учні добирають слова, схожі за звучанням до тих, які запропонував учитель. Потім можна продовжувати гру самостійно – діти самі називають початкове слово, а відтак разом шукають подібні до них за звучанням.

Мишка – кішка, книжка, доріжка...

Суниця – спідниця, синиця, полуниця...

Пташка – ромашка, комашка, Чебурашка...

Залучення до творчої діяльності здійснювала і на уроках навчання грамоти. Так під час читання дітьми навіть невеличких текстів пропонувала продовжити текст, змінити кінцівку чи зобразити закінчення художніми засобами.

Виховувати творчу людину без краси неможливо. Прекрасне вічне джерело духовності, натхнення, творчості. Воно існує поряд з людиною, тому що краса, яка не сприймається, – мертва. І якщо люди втратять здатність відчувати красу, вона ніколи не зможе врятувати світ.

Враження шкільного дитинства відкладаються в пам'яті на все життя і впливають на подальший розвиток дитини. В емоційному сприйнятті дитинства зароджуються витoki майбутньої творчої особистості.

Тому, залучаючи дітей до творчості, створюючи постійно «ситуацію успіху», поважаючи дитину, ми в змозі виховати творчо працюючу особистість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Розвивальні ігри, вправи та завдання у початковій школі / Упоряд. І.В. Челмакіна. – Х: Вид. група «Основа». – 2006. – 144 с.
2. Робота з обдарованими дітьми. Сходинок до творчого зростання. 1–4 класи: посібник для вчителя / Упоряд. Гордіюк Н.М. – Тернопіль: Навчальна книга – «Богдан», 2010. – 152с.
3. Пачашинська М. Дидактичні матеріали з української мови. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 96 с.
4. Васильєва Ю.Ф. Розвиток творчих здібностей учнів // Розкажіть онуку. – 2010. – № 4.

ЛІНГВОДИДАКТИКА ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Мамчур Лідія Іванівна,

доктор педагогічних наук, професор,

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ –

ОСНОВНЕ ЗАВДАННЯ МОВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Головне завдання сучасної освітньої політики в Україні – досягнення якості освіти відповідно потребам особистості і суспільства. Зростання соціальної ролі молоді людини, її активне творче самовиявлення зумовлюють необхідність формування комунікативно компетентної мовної особистості, здатної вміло користуватися засобами української мови в різних життєвих ситуаціях, готової зберігати і примножувати цінності та ідеали українського народу.

З-поміж суб'єктивних і об'єктивних інформаційних чинників впливу на людину, особливо на підростаюче покоління, способів і засобів формування національно-мовної особистості особлива роль традиційно належить загальноосвітній школі та насамперед учителеві початкових класів та вчителю-словеснику, котрі організують мовленнєво-комунікативне спілкування у педагогічному дискурсі.

У сучасній шкільній мовній освіті змінюються акценти із засвоєння знань з теорії мови і спрямовуються на практичне вміння їх використовувати. Основна мета навчання української мови розглядається нині в площині формування комунікативної компетентності учня, його здатності до активної життєвої і мовленнєвої діяльності. Це не значить, що роль мовних (теоретичних) знань якимось чином зменшуються – вони із основної і єдиної цілі мовної освіти стають важливим компонентом, але головне їх призначення – бути засобом для спілкування, мовленнєвої взаємодії, вираженості особистості в соціумі. Для цього, безперечно, необхідні умови

для розвитку національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, формування комунікативної компетентності тих, хто вивчає мову.

Так, провідною ідеєю державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття) є створення системи неперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, формування інтелектуального та культурного потенціалу особистості як найвищої цінності нації. Посилення компетентнісного, особистісно орієнтованого, комунікативно-діяльнісного, функційно-стилістичного підходів у навчанні і вихованні молоді є одним із стратегічних спрямувань у розвитку сучасного шкільного курсу української мови.

Чинна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Рідна (українська) мова» визначає, що «основна мета навчання рідної мови полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості», яка володіє вміннями і навичками в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), тобто забезпечує належний рівень комунікативної компетентності [5, с. 3]».

Проблемі формування національно-мовної особистості, спілкування як процесу у зв'язку з мовленням і мисленням, розвитку мовних, мовленнєвих і комунікативних умінь дітей дошкільного віку, учнів, студентів присвятили свої праці лінгвісти (Ф. Бацевич, І. Білодід, Л. Булаховський, Ф. Буслаєв, В. Виноградов, І. Вихованець, С. Єрмоленко, Ю. Караулов, Г. Колшанський, В. Красних, В. Маслова, Л. Мацько, І. Огієнко, О. Потебня, В. Русанівський, Л. Щерба), педагоги (О. Савченко, О. Сухомлинська, А. Хуторський), психологи і психолінгвісти (Б. Баєв, Л. Виготський, П. Гальперін, І. Зимня, М. Жинкін, О. Леонтєв, О. Лурія, І. Синиця), лінгводидакти (О. Біляєв, А. Богуш, Л. Варзацька, М. Вашуленко, О. Горошкіна, С. Караман, І. Кучеренко, Т. Ладиженська, Л. Мамчур, В. Мельничайко, М. Пентилюк, В. Сухомлинський, Г. Шелехова) та ін.

Учені-лінгводидакти в останні десятиліття обґрунтовано виділяються поняття «мовна особистість», «національно-мовна особистість», що акцентує

увагу на володінні носієм мови національно маркованими мовними одиницями, прецедентними феноменами як презентантами особистості в різних обставинах і ситуаціях мовленнєвої комунікації. З національно-мовною особистістю пов'язують таку ознаку, як «мовна стійкість» (традиційність, усталеність, патріотизм, збереження мовних традицій і унеможливлення відхилень від них. Джерелами, що живлять мовну стійкість особистості, називають національну традицію, національну свідомість та солідарність, національну культуру, національний мир і співробітництво з іншими народами [5, с. 22]. С. Єрмоленко пов'язує мовну стійкість з українознавчим світоглядом особистості, усвідомленням нею ролі української мови як культурного надбання нації і засобу формування національно-мовної картини світу [2]

Термін «мовна особистість» увійшов у вжиток наприкінці ХХ – початку ХХІ століть і впроваджений у життя необхідністю формувати сучасну людину, яка буде успішною в комунікації, вмітиме спілкуватися, творчо мислити й діяти. На сучасному етапі дефініція «мовна особистість» розробляється й трактується вченими широко і по-різному.

Національно-мовна особистість – це носій рідної мови, який не лише володіє сумою лінгвістичних знань (знає мовні поняття і відповідні правила чи репродукує мовленнєву діяльність), а саме той, у кого виробились, сформувалися навички активної роботи зі словом, той, хто вміє активно спілкуватися, досягати поставлених комунікативних цілей і намірів. Водночас, мовна особистість – це мовець який розширює функції мови, творить українськомовне середовище в усіх сферах суспільного життя, відроджує культуру, звичаї й традиції народу, подає зразки висококультурного інтелектуального спілкування літературною мовою.

Слід зазначити, що мовна особистість формується неперервно у конкретному соціумі, існує в просторі конкретної культури, що відображається насамперед у мові, у формах суспільної національної свідомості і предметах національної культури. І.Кучеренко трактує концепт

«мовна особистість» як особистість, котра виявляє високий рівень комунікативної компетентності, володіє арсеналом лінгвістичних одиниць і вміло їх реалізовує; вдало, правильно й доречно здійснює продуктивну й репродуктивну мовленнєву діяльність; має ефективний соціальний та індивідуальний комунікативний вияв у процесі спілкування; осмислено розвиває власний мовний дар; має почуття мовної самосвідомості [4, с. 38].

Сучасна освіта в Україні спирається на загальноєвропейські освітні стандарти, на основі яких було визначено в межах рекомендацій Європейського парламенту і Європейської Ради ключові компетентності: спілкування рідною мовою, спілкування іноземними мовами, математичну компетентність, ІКТ-компетентність, навчання вчитися, соціальну і громадянську, підприємницьку, культурну компетентності [3]. У сучасному інформаційному і високорозвиненому світі умовою досягнення успіху певними особистостями, соціалізацією їх у суспільстві є рівень розвитку їхніх життєвоважливих компетентностей. Поняття компетентності досить широке, загальне, родове, недостатньо вивчене і систематизоване, оскільки охоплює різні наукові системи. Тому серед сучасних учених є різні трактування складників життєво важливих компетентностей особистості, але дидакти, психолінгвісти, лінгводидакти стверджують пріоритетну роль комунікативної компетентності, що є засобом спілкування українською (рідною) мовою й за її допомогою опанування іншими компетентностями.

Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти вбачають головну ціль навчання – розвиток комунікативної компетенції, що має такі компоненти – лінгвістичний, соціолінгвістичний, соціокультурний і прагматичний [3]. Відповідно до Проекту Державного стандарту базової і повної середньої освіти [1] основною метою навчального процесу є формування мовної особистості учня, його комунікативної компетентності, що базується на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях тощо. Змістовими лініями мовного

компонента є мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна, що є основоположними для формування комунікативної компетентності школярів.

Державні документи спрямовують мовний освітній процес на формування комунікативної компетентності, що є найвищим рівнем у досягненні національно-мовної особистості. Комунікативно компетентна людина завжди шанується іншими громадянами, має вплив у суспільстві, швидше досягає поставлених цілей. Досягти високого рівня комунікативної компетентності – це особливе завдання сучасної мовної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Проект // Дивослово. – 2011. – № 7. – С. 20–27.

2. Єрмоленко С. Мова і українознавчий світогляд : монографія / С.Я. Єрмоленко. – К. : НДІ, 2007. – 444 с.

3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. вид. доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

4. Кучеренко І. Стандартизація змісту освіти в аспекті розвитку мовної особистості (філософсько-методологічний аспект) / І.Кучеренко // Українська мова і література в школі. – 2016. – №1. – С. 34–39.

5. Мова і мовознавство в духовному житті суспільства: монографія [Електронний ресурс] / С. Єрмоленко та ін. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2007. – 352 с.

6. Програма для загальноосвітніх навчених закладів : Рідна (українська) мова для шкіл з українською мовою навчання. 5 – 12 класи / [Л. В. Скуратівський, Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А. М. Корольчук, В. І. Новосьолова, Я. І. Остаф]. – К. : Перун, 2005. – 176 с.

Кучеренко Ірина Анатоліївна,
доктор педагогічних наук, доцент,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЦЛЕВИЗНАЧЕННЯ СУЧАСНОГО УРОКУ: СУТНІСТЬ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

У сучасній школі провідною формою організації мовної освіти є урок української мови, що, по-суті, виступає реальною функційною платформою, в межах якої засвоюються знання, формуються вміння і навички, розвиваються комунікативні компетентності учня, розкриваються його творчі задатки й реалізуються особистісні якості. Успіх реалізації мовної освіти в Україні XXI ст. прямо пропорційно залежить від того, які цілі, зміст матеріалу, структура й методичне забезпечення уроку, як він спроектований, технологічно розроблений і проведений. Суттєвий вплив на визначення основних компонентів уроку мають чинні державні документи, що визначають їх наповнюваність, композиційну організацію й опосередковано регламентують діяльність учасників навчально-виховного процесу – вчителя й учнів. Функціонування уроку як дидактичної системи пов'язане насамперед із визначенням його цілей і процесом їх реалізації. Оскільки новочасний урок передбачає досягнення високої якості організації навчального процесу, врахування сучасних підходів до організації педагогічної взаємодії суб'єктів навчання, виникає необхідність детальніше зупинитися на розкритті його цілей та визначенні форм і шляхів їх досягнення.

Цілі сучасного уроку української мови впливають із цілей освіти, що «визначають її задачі, які є конкретизацією цілей, передумовою утворення адекватних організаційних структур [1, с. 989]». Визначення загальноосвітніх цілей є закономірною реакцією педагогічної системи на потреби суспільства і вимоги держави, висунуті на певному етапі розвитку. Цілі навчання, за дослідженнями В. Скакуна, створюють певну ієрархію:

I рівень цілей – соціальне замовлення суспільства, його різноманітних соціальних груп усім системам освіти на визначений суспільний ідеал особистості людини як громадянина, професіонала.

II рівень цілей – освітня ціль для кожної освітньої програми, для кожного типу освітніх закладів окремо, в якому соціальне замовлення, тобто перший рівень цілей, трансформований в поняття і категорії педагогіки.

III рівень цілей – це ті педагогічні цілі, які реалізуються повсякденно, на кожному навчальному занятті [2, с. 6].

Цілевизначення – це інтерпретація соціальних й освітніх потреб у чітко сформульовану мету уроку, спрямовану на розвиток мовної особистості учня в фіксованому чинними державними документами напрямку [3, с. 172]. Функціонування уроку завжди пов'язане з процесом цілевизначення, що є комплексним утворенням і складається з низки взаємопов'язаних складників – цілеспрямованості, власне цілевизначення та цілереалізації.

Цілеспрямованість уроку – це комплекс цілей рідномовної освіти, що зумовлені потребами суспільства та концептуальними орієнтирами мовної освіти, спроектовані в меті і змісті сучасного уроку. Ціле визначеність базується на концептуальних орієнтирах, стратегічних підходах до вивчення української мови – особистісно орієнтованому, компетентнісному і комунікативно-діяльнісному.

Власне цілевизначення – це триєдина мета уроку, інтерпретована відповідно до вимог чинних державних документів концентрована в цілях певного чітко окресленого процесу навчання; трансформація загальної педагогічної мети в конкретні завдання, які можливо реалізувати на даному етапі педагогічного процесу в наявних конкретних умовах.

Цілереалізація – це методично спроектований і впроваджений на практиці шлях досягнення визначених навчально-пізнавальних цілей, конкретне здійснення навчальних дій для досягнення визначених цілей у процесі міжособистісної взаємодії вчителя й учнів на уроці.

Під час підготовки і проведення навчально-виховного процесу означені процеси реалізуються в чітко визначеному алгоритмі.

Основними системотвірними і вихідними складниками цілевизначення сучасного уроку є мета і ціль. У науковому просторі ці поняття часто вживаються як синонімічні, але ступінь їх синонімічності не абсолютна – дефініції мають певні семантичні нюанси у лексичному значенні.

Мета – це те, чого людина хоче досягти, а ціль – чого намагається досягти. Мета – це головний результат, що ідеально мисленнево передбачається й очікується у процесі навчальної діяльності, а ціль є засобом досягнення мети. Навчальна мета, як і будь-яка інша, становить собою наперед визначений еталон результату педагогічної діяльності, модель, яка фіксує те майбутнє й бажане, до чого особистість прагне і що є для неї взірцем. Додамо, що поняття «мета» є одиничним іменником, що не має множини, а поняття «ціль» заповнює цю прогалину і дозволяє конкретизувати мету. Цілі – це заплановані реальні, конкретні завдання, зусилля, способи та дії особистості, що спрямовують її діяльність на свідомо визначений рух до запланованого результату і підпорядковані її волі у процесі досягнення поставленої мети.

Мета і ціль мають чимало спільних особливостей і кожна з них може бути: проміжною і кінцевою, ближньою і віддаленою, окремою і загальною. Мета та цілі діють взаємопов'язано та мають виняткове значення для проектування та технологічної організації уроків, визначення конкретних навчальних завдань й тісно пов'язані з дидактичними засобами її досягнення – формами, методами, прийомами і засобами.

Цілевизначення є важливим компонентом сучасного уроку української мови, що містить два аспекти: соціальний (вимоги суспільства й освіти до процесу вивчення мови) й особистісний (врахування потреби учня у власному інтелектуальному зростанні).

На практиці ці аспекти імплементуються у процесі цілереалізації, під час якої здійснюється формування комунікативної компетентності школяра та його індивідуальних якостей. До процесу цілевизначення долучаються як

учитель – чітко визначає, моделює і формулює триєдину мету уроку, спрямовує дії учнів у вибраному напрямі, так і учні – осмислюють особистісну мету уроку, інтерпретують її до власної «Я-концепції», ставлять перед собою чіткі завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України [головний ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : монографія / І.А. Кучеренко. – Умань : ФОП Жовтий О.О., 2014. – 410 с.
3. Скакун В. А. Организация и методика профессионального обучения : учебное пособие / В. А. Скакун. – М. : ФОРУМ: ИНФРА–М, 2007. – 336 с.

Андрієць Олена Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Херсонський державний університет

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ

КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК СТАРШОКЛАСНИКІВ

У сучасному розвитку лінгводидактики як науки важливого значення набуває проблема підвищення мовленнєвої культури учнів та формування в них комунікативної компетенції. Це зумовлено змінами, що відбуваються в системі середньої освіти, де взято курс на гуманізацію й демократизацію, на формування особистості як найвищої цінності суспільства. Саме тому, відповідно до основних освітніх документів (Загальноєвропейські рекомендації мовної освіти, Закон України «Про загальну середню освіту», Національну доктрину розвитку освіти, Державний стандарт базової і повної середньої школи, концепції мовної освіти), комунікативний підхід є основою і чинних програм та підручників, і навчання в цілому, про що неодноразово наголошувалося українськими і зарубіжними лінгводидактами (М. Вашуленко, О. Горошкіна, І. Гудзик, С. Караман, І. Кучеренко, Т. Ладиженська, Л. Мацько, А. Нікітіна, Є. Пассов, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко, Г. Шелехова та ін.).

Процес ефективного навчання української мови набуває особливого значення в старших класах, узагальнюючо-систематизуючий характер якого необхідно реалізовувати в урахуванні міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків, інтеграції навчальних дисциплін, упровадження інтерактивних методик та розробкою нових ціннісних орієнтирів. Відтак важливе значення при цьому приділяється тому середовищу, де розвивається індивід, як тісно відбувається міжмовне контактування рідної та державної мов (З. Бакум, О. Біляєв, Є. Голобородько, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, В. Мельничайко, Т. Окуневич, М. Пентилюк, А. Супрун, І. Хом'як). Незважаючи на широкий спектр

досліджуваних питань, проблема формування і розвитку комунікативних умінь старшокласників ще потребує спеціального дослідження.

Мета статті полягає в тому, щоб описати сутність та головні шляхи реалізації комунікативного підходу в мовній освіті школярів.

Реалізація комунікативно-діяльнісного підходу до навчання мови в середніх закладах освіти, чітко сформульованого в державних документах, передбачає використання різних способів формування комунікативних умінь і навичок, зокрема практичної роботи, для того, щоб ввести учня в ситуацію живого, природного спілкування, тим самим забезпечити розвиток мовної особистості. Практична спрямованість вивчення мови передбачає не лише кількісні переваги практики над лінгвістичною теорією, а насамперед навчання діяльності спілкування, створення на уроці таких умов, які б спонукали учнів спілкуватися, висловлювати свої думки, доводити власні переконання, впливати на співрозмовників [1, с. 119].

Особливістю комунікативно орієнтованого навчання української мови в старших класах є розвиток навичок спілкування шляхом використання всіх видів мовленнєвої діяльності. Відтак практична комунікативна спрямованість є метою і засобом оволодіння мовою. Мовленнєве спілкування, на думку вченого-лінгводидакта М. Пентилюк, розглядається як процес впливу на співрозмовника, здійснюваного у формі мовлення [2]. Змістовий бік цього впливу – ретельно відібрані і певним чином організовані висловлювання, а формальний бік – мовне оформлення висловлювань. Останнє залежить від специфіки впливу і від співрозмовника (адресата мовлення).

Кінцевий результат спілкування залежить від усвідомлення мовця конкретної ситуації комунікації (мети, завдань, взаємозв'язку адресата з адресантом, вербальних та невербальних засобів тощо). Це розкриває причину потреби у спілкуванні:

- поінформувати співрозмовника, слухача, читача висловити своє ставлення до нього;

- довести співрозмовникові висловлюване повідомлення, переконати

його;

- з'ясувати ставлення іншої людини-автора до письмового тексту чи співрозмовника до окремих питань, проблем.

Вибір адресата спілкування залежить від мовця, бо саме він визначає, ким має бути його співрозмовник – конкретна людина чи група людей, до яких може звернутися мовець в усній чи писемній формі. Тому на уроках української мови треба навчати старшокласників спілкуватися з різними адресатами, створюючи для цього необхідні умови (ситуації спілкування). Учні повинні усвідомити, що мовець обов'язково мусить врахувати і мету комунікації, щоб впливати на співрозмовника, вступаючи з ним у контакт.

Щоб навчити старшокласників мовленнєвій взаємодії, треба чітко знати, що є цікавим, цінним для різних вікових груп. Відомо, що учні-підлітки можуть висловити своє ставлення насамперед до того, що їх найбільше цікавить. Абстрактні теми бесід, що не мають прямого відношення до школярів, не сприяють формуванню вмінь спілкуватися. Отже, навчальний матеріал необхідно добирати з урахуванням аксіологічного підходу до навчання мови. Тільки тоді смисловий зміст і мовне наповнення навчальних текстів, конструювання власних висловлювань будуть цілеспрямованими, а засвоєння української мови і розвиток мовленнєвих умінь будуть здійснюватися через реалізацію цікавих для старшокласників настанов. Саме тому комунікативна спрямованість навчання мови вимагає перебудови змісту і структури уроків та системи роботи над мовленням учнів. Таким чином, суттю комунікативної спрямованості навчання української мови є формування в учнів умінь розв'язувати комунікативні завдання з метою оволодіння навичками спілкування.

Комунікативно-діяльнісний підхід навчання української мови сприяє розвитку умінь розуміти, сприймати, відтворювати і створювати висловлювання, спираючись на норми літературної мови (орфоепічні, лексичні, орфографічні, граматичні та пунктуаційні). До них належать:

- уміння правильно визначати тему висловлювання і чітко дотримуватися її меж;

- будувати висловлювання відповідно до його меж, основної думки та адресата мовлення;

- використовувати найбільш вагомі факти і докази для розкриття теми й основної думки висловлювання;

- будувати висловлювання логічно і послідовно (робити необхідні узагальнення, висновки);

- вибирати тип, стиль мовлення залежно від мети спілкування;

- доречно використовувати мовні засоби відповідно до типу, стилю та жанру висловлювання;

- удосконалювати висловлювання (коректувати усне й редагувати писемне).

Формування комунікативних умінь і навичок спирається на роботу над змістом тексту, його структурою і мовним оформленням. Цьому сприяють завдання типу: визначення теми й основної думки тексту; виділення абзаців (мікротем); визначення стилю і типу мовлення; аналіз структури тексту; аналіз мовних засобів.

Така робота над текстом передбачає конструювання висловлювання, його будову, що є важливим складником розвитку комунікативних умінь і навичок, а саме: уміння переказувати текст, аналізувати його, працювати над змістом висловлювання, створювати власні висловлювання тощо.

Комунікативні уміння і навички необхідно формувати на всіх уроках української мови, пропонуючи учням не лише традиційні, а й ситуативні вправи, робота над якими вимагає уміння не просто складати тексти, але й включати екстралінгвістичні фактори (умови спілкування, опис мовленнєвої ситуації). Роботу з розвитку усного та писемного зв'язного мовлення учнів, основу якої складає активне використання ситуативних вправ, умовно можна поділити на два етапи – пропедевтичний та етап комунікативно-мовленнєвої активності.

Інструментом комунікативної діяльності для практичного оволодіння мовою є мовленнєве завдання, яке створює необхідну мовленнєву вмотивованість висловлювання, тобто наближає процес комунікації до життєвих умов спілкування.

Комунікативно-мовленнєва активність, на думку авторів словника з української лінгводидактики, залежить від особливостей характеру людини, потреби в самовираженні, конкретної ситуації, рівня володіння мовою, організації навчання (стимулів, методів, прийомів навчання), характеру педагогічного спілкування учителя з учнями тощо і має такі різновиди:

- 1) відповідно до вольових зусиль особистості (потенційна, реалізована),
- 2) залежно від характеру діяльності (репродуктивна, реконструктивна, творча),
- 3) залежно від усталеного вияву (ситуативна, інтегральна) [1, с. 120].

Кожен етап базується на системі тренувальних комунікативних вправ, в основі яких лежать принципи:

- використання мовленнєвого завдання як відповідної установки;
- принцип побудови ситуативних вправ;
- принцип паралельного засвоєння форми висловлювання, її функції при домінуючій ролі останньої.

Отже, основною метою формування та розвитку комунікативних умінь і навичок старшокласників є реалізація спеціальної методичної системи, що включає комунікативні вправи й завдання, які дають можливість орієнтуватися у ситуації спілкування, доцільно використовувати мовні засоби, оптимально поєднувати різні групи завдань з метою забезпечення взаємозв'язку процесів формування лінгвістичних і мовленнєвих умінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / Кол. авторів за ред. М.І.Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2015. – 320 с.
2. Пентилюк М.І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей / М.І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.

Нерубайська Любов Андріївна,

учитель української мови та літератури,

заслужений учитель України,

НВК «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 1 – гімназія»,

м. Тальне Черкаської області

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді сказано: «Рідна мова – найважливіший засіб патріотичного виховання. Вона була і є важливою сферою впливу на національну свідомість молоді, ідентифікаційним кодом нації».

Тому актуальною проблемою сучасної лінгводидактики є виховання громадянської самосвідомості школярів засобами рідної мови, насамперед виховання мовної свідомості. Навчання української мови у школах і вишах передбачає, як правило, опанування мовними знаннями, розвиток грамотного мовлення, високу мовну культуру. Але цього замало, бо культурна, духовно багата мовна особистість повинна не тільки добре володіти рідною мовою, а й ставитися до неї, як до важливої суспільної цінності, усвідомлювати особисту відповідальність за її стан, дбати про неї завжди і скрізь. Треба виховати такого мовця, який:

- не просто знає норми правильного спілкування, а й дотримується їх;
- говорить правильно не тому, що його змушують, а тому, що по-іншому не може;
- постійно прагне до мовного вдосконалення;
- знає і виконує мовні права і мовні обов'язки;
- сповідує ціннісне ставлення до мови.

У вирішенні цих завдань чи не найбільша роль відводиться школі і вчителю. Педколектив Тальнівської школи №1 – гімназії обрав шлях служіння українській ідеї. Уже більше 20 років наша школа є закладом із яскраво вираженою національною українознавчою ідеєю. Головна наша

мета – виховання національно свідомої особистості, яка б шанобливо ставилася до рідної мови, національних ідеалів і цінностей. І ми вже маємо певні набутки в цій діяльності.

У школі створено світлицю рідного слова (завідуюча Романченко Н.І.), у якій зібрано багато матеріалів з історії української мови, розповіді про видатних мовознавців, українські словники й підручники різних років, роботи учнів. У світлиці проводяться різні позакласні заходи, екскурсії для учнів.

Духовну наснагу знаходять учителі української мови і літератури у спадщині видатних українських письменників і педагогів. У своїй діяльності постійно звертаються до настанов видатного педагога В. Сухомлинського, який розробив унікальну методику пізнання й оволодіння дитиною рідної мови. Настільною для мене і моїх учнів стала книга великого патріота України, мовознавця І. Огієнка «Наука про рідномовні обов'язки». Це своєрідний кодекс мовних обов'язків кожної людини.

Неабиякий виховний вплив на учнів має і зразковий музей «Шевченкова світлиця». Великий Тарас Шевченко, основоположник української літературної мови, є взірцем для учнів у вірності й великій любові до рідної мови. Говорити Шевченковою мовою, нести його слово до людей – це почесно і відповідально. Тому члени гуртка екскурсів із почуттям гордості розповідають відвідувачам музею про славетного земляка, національного пророка, який поставив на сторожі простої людини своє слово.

У навчальному закладі уже впродовж 25 років вивчається курс за вибором «Українознавство», який є надзвичайно важливим для виховання патріота, громадянина української держави, майбутнього державотворця, креативної особистості. Більшість тем програми містять підтеми, присвячені українській мові. Вона розглядається як джерело українського духу та натхнення, зв'язуюча ланка між поколіннями. Заняття

відбуваються у кабінеті українознавства, який дає змогу вчителям проводити їх цікаво й ефективно.

Такий рідномовний простір твориться у нашому закладі постійно на уроках і в позакласній роботі. Навчання української мови проводиться на високому рівні.

Наші словесники (а їх 9) докладають великих зусиль, щоб учні отримали глибокі знання, дбають про їхню культуру мовлення, розвивають творчі здібності школярів. У різних вправах, завданнях, контрольних роботах намагаємося давати тексти патріотичного змісту, місцевого краєзнавчого матеріалу. Мною розроблена система уроків з розвитку мовлення на краєзнавчому матеріалі. З 11 гімназійних класів у 7-ми українська мова і література є профільним предметом. Це дає позитивний результат. Лише цього навчального року троє учнів нашого закладу (9, 10, 11 клас) стали переможцями обласної олімпіади, а учениця 10 класу стала переможцем обласного етапу Міжнародного конкурсу української мови ім. П. Яцика і Міжнародного мовно-літературного конкурсу ім. Т.Шевченка.

Наші вихованці виборюють щороку призові місця в районному та обласному етапі конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт. Цього року ми здобули перемогу в секції української літератури й педагогіки.

Двічі на рік проводимо тижні української мови: у листопаді – до дня української мови і писемності та в лютому – до Міжнародного дня рідної мови. Вони завжди насичені, багаті на враження і творчу працю. У такі дні у школі панує особливе піднесення, активність учнів дуже висока. Мовні конкурси, свята, заняття-дискусії, конференції, «круглі столи», коментовані виставки з мультимедійною презентацією, конкурси газет і малюнків, створення сайтів – це далеко не весь перелік заходів, які ми проводимо з учнями.

Усе це спрямоване на формування національно-мовної свідомості школярів, на розвиток їх особистості, на свідоме ставлення до мови, на глибоке засвоєння її.

Процес цей тривалий у часі. Треба поступово, ненав'язливо, непомітно, день у день пробуджувати у душах учнів любов до рідної мови, бажання спілкуватися нею, дбати про красу й чистоту мови, виховувати почуття гордості за неї і державу. І коли учень постійно перебуватиме в такому середовищі, він позасвідомо засвоїть відповідні норми й цінності мови, відчує її принаду і сприйматиме її як своє надбання. (Пригадую своїх випускників, які через 10 років потому на зустрічі сказали: «А ви знаєте, що оті ваші бесіди на перервах і поза уроками про нашу мову, її красу зробили з нас людей культурних, бо ми не вживаємо зовсім жаргонізмів чи інших ненормативних слів, наче їх і не існує»).

Носіями мовної свідомості є повнолітні люди, але основи її варто закладати в сім'ї. Родина – це мікромодель нашого суспільства. Тільки у сім'ї, де панує культ рідної мови, може бути мовносвідома дитина. Не секрет, що більша половина сімей мовним вихованням зовсім не займається. Діти переглядають фільми, як правило, російською мовою, книги, газети, журнали не читають ні батьки, ні діти.

Дуже мало пізнавально-розважальних телепередач українською мовою, навколо звучить не літературна мова, а суржик або вульгарний сленг. Тому україномовна дитина і людина відчуває навколо себе вакуум рідної мови й культури.

Тож робота з батьками щодо виховання мовної свідомості повинна проводитися систематично. Часто спостерігаємо певну невідповідність у мовному вихованні дітей. У школі дитина спілкується українською мовою, а вдома один або й обое батьків говорять російською мовою. А як же бути дитині, яка не може правильно говорити ні українською, ні російською мовами.

На мою думку, проблеми й недоліки у мовному вихованні виникають унаслідок прогалин і прорахунків у мовній освіті на державному рівні. Нас, словесників, турбує ситуація, яка складається у мовному середовищі останні два роки, особливо в засобах масової

інформації. Насаджується стереотип двомовності в Україні, усе більше пропагується ідея її існування в умовах війни на сході держави. Мовляв, неважливо, якою мовою говорити, аби лишень бути патріотом України, тобто воювати за її територіальну цілісність. Однак це хибна ідея, і мовне питання не можна відкладати на потім. Як стверджує І.Огієнко, рідна мова – «то найголовніший наріжний камінь існування народу, як окремої нації: без окремої мови нема самостійного народу [3, с. 9].

Науковці, письменники старшого покоління намагалися створювати термінологію в різних сферах науки, суспільного життя на основі питомого українського словотворення.

Нині спостерігаємо перенасичення матеріалів ЗМІ і навіть наукових праць іншомовною лексикою. Сьогодні ми читаємо про гештальт-метод, Ed Camp і багато чого іншого, чому противиться мовленнєвий апарат українця. Чи не приведе це до того, що наша солов'їна, калинова перетвориться (даруйте) на квакання в болоті чужоземних словесних покручів, щоб не сталося те, від чого застерігав нас великий Шевченко:

Дасть бі ... Колись будем
І по-своєму глаголять,
Як німець покаже
Та до того й історію
Нашу нам розкаже... [5, с. 301]

Мовносвідомій громадськості й зокрема науковцям треба більш наполегливо ставити питання про повернення до справжнього українського правопису, витвореного українцями-патріотами близько 100 років тому. Звичайно ж, з модернізацією його, з урахуванням потреб сьогодення.

І на завершення скажу, що сьогодні нам загрожує відчуженість суспільства, особливо молоді від рідномовного ґрунту. Пора визнати нам усім: українська мова в загрозі, а це таїть у собі небезпеку національного

переродження. Чи зуміємо ми це явище зупинити? Чи зуміємо зберегти найкоштовніший скарб нашого народу від руйнації? Усе залежить від нас.

Здавна українське вчительство відстоювало і захищало українську мову, підносило престижність її. Думаю, що й ми, нинішні, свідомі своєї місії щодо реалізації завдань, які допоможуть зберегти нашу мову, переконати молодь, що мова – найголовніше джерело національної духовності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мацько Л. Мова – інтелектуальний портрет народу // Дивослово. – 2004.– № 9.
2. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу // Дивослово. – 2006. – № 7.
3. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. – К., Ярославів Вал. – 2014.
4. Ющук І. Мова – зброя стратегічна// Дивослово. – 2015. – № 6.
5. Шевченко Т.Г. Кобзар. – К., Просвіта. – 2011.

Серга Тетяна Володимирівна,

учитель української мови та літератури,
ЗОШ I–III ст. ім. Кароля Шимановського,
с. Тимошівка, Черкаська обл.

КРЕАТИВНИЙ ПІДХІД НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Будьте самі шукачами, дослідниками.

Якщо не буде вогника у вас,

вам ніколи не запалити його в інших.

В.О. Сухомлинський

В. Сухомлинський стверджував, що за маленькою шкільною партою твориться народ. А творять його в першу чергу вчителі української мови та літератури, «наставники думки, волі, духу людини», бо наука рідної мови, літератури – наука про найголовніше: про Україну, рідну землю, її силу й красу, її минуле й майбутнє. Найефективнішим засобом розвитку творчих здібностей учнів є інновації та творча праця педагога [5, с. 175].

Сучасна освіта потребує педагогів – творчих особистостей з високим рівнем здатності до створення нових ідей з нетрадиційним мисленням, готових швидко й оригінально розв’язувати навчальні проблемні задачі.

Така внутрішня особистісна тенденція до творчого розв’язання проблем у психолого-педагогічній науці дістала назву креативність. Очевидним є те, що лише вчителі, які мають достатньо розвинені креативні якості, можуть досягти високої професійної майстерності і сформувати творчі особистості своїх вихованців, стимулювати зростання їхніх інтелектуальних сил і можливостей.

Завдання кожного педагога – формувати особистість із такими людськими якостями:

- чесність;
- готовність учитися все життя;
- інтелектуальна незалежність;

- відповідальність;
- толерантність;
- критичне мислення (креативність).

Креативність (від лат. *creatio* – створення) – новітній термін, яким окреслюються «творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і що входять в структуру обдарованості в якості незалежного фактора». Раніше у літературі використовувався термін «творчі здібності», однак пізніше почав витіснятися мовним запозиченням з англійської мови (*creativity, creative*).

В російській мові, на думку професора І. Мілославського, терміном «креативний» позначається творчість, що «не тільки висуває ідеї, але й доводить їх до конкретного практичного результату. А слово «творчий» залишається зі своїм вихідним значенням, що не розрізняє діяльність результативну й, навпаки, безрезультатну». Проблема креативності тривалий час стоїть в центрі уваги зарубіжних і вітчизняних психологів.

На мою думку, сучасний педагог – це насамперед творчий вчитель, який відмовився від ролі ретранслятора готових істин і перейшов на позицію помічника, консультанта, організатора навчальної роботи на основі діалогічного спілкування, спільної пошукової діяльності, що сприяє розвитку інтелектуальних і творчих здібностей кожної дитини.

Я працюю вчителем української мови та літератури в невеликій сільській школі. За період своєї педагогічної роботи намагалася виявляти творчий потенціал учнів, які прийшли з молодших класів, з тим, щоб і надалі розвивати в них фантазію, мислення і творчий підхід до вивчення рідної мови. Одним із основних завдань, над яким я працюю, є розвиток дитини як неповторної, унікальної індивідуальності, формування в неї творчого потягу до прекрасного, виявлення свого внутрішнього сприйняття художніх творів, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності.

Тому насамперед намагаюся створити на уроці такі умови, за яких дитина почуває себе вільною у пошуку, не скованою рамками заборони, а розкритою для творчого процесу – написання твору, вірша або казки.

Гадаю, що важливо з раннього дитинства розвивати творчі здібності учнів, а це можливо лише за умови глибокого знання творчих можливостей дітей, розвитку їхньої розумової діяльності. А починати слід із вивчення і розуміння вікових, індивідуальних особливостей дітей.

Творчі роботи учнів збираю до великої теки «Проба пера». Своїх учнів я заохочую до написання казок, оповідань, гуморесок, віршів. Звичайно, перші твори не є досконалими, але найцінніше те, що діти прагнуть самостійно злетіти у високе небо творчості, пробитися через тверді ґрунти людської байдужості до бажання творити добро, бути милосердними, чутливими.

Важливо переконати учнів у тому, що власна думка – найцінніша, тому не треба вживати стандартні, шаблонні, трафаретні фрази, бо вони нівелюють навіть одну на весь твір розумну тезу, речення, абзац. Та я гадаю, що і самій дитині буде приємно і цікаво вислухати твір свого однокласника, порівняти свою роботу із іншими і прагнути покращити свою роботу. Твір кожного учня привертає увагу товаришів, викликає критичне ставлення до написаного, а якщо робота творча, яскрава, то ще викликає у всіх захоплення, повагу, тобто збуджує певні почуття від почутих думок [3, с. 2].

І для того, щоб навчити учнів писати цікаві й змістовні твори, виявити і розвинути креативні здібності дітей, необхідно показувати приклад власною роботою, тому в кожен урок вношу творчий елемент, пошук чогось нового, розв'язання проблемних завдань і запитань, щоб учні відчували неповторність цих уроків, запам'ятали їх. І тоді в учнів виникатиме бажання висловлювати власні, самостійні думки, поділитися ними з іншими. Вважаю, що особистість учителя на уроці – секрет успіху. Тому уроки проводжу жваво, послідовно і обов'язково емоційно, намагаюся, щоб учні були моїми співрозмовниками, легко включались у бесіду, не боялись висловити свою

думку, навіть в чомусь і помиляючись, щоб кожен учень відчув себе неповторним, індивідуальним. Учні мають право на помилку! А нам, вчителям, потрібно допомогти дитині повірити в себе, поставитись до неї доброзичливо, довірливо, але із розумною вимогливістю, не допускаючи панібратства.

Процес розвитку творчих можливостей не може обмежуватися лише уроками. Важливу роль у цьому відіграє позакласна робота. А це і конкурс на кращий твір (прозу, поезію), випуск літературних газет, ілюстрації та малюнки до прочитаних художніх творів. Мої учні неодноразово були призерами різноманітних творчих конкурсів як на районному так і на обласному рівнях [2, с. 155].

Творча особистість – головна мета креативної системи навчання. Творча особистість – це та цілісна людська індивідуальність, яка виявляє розвинені творчі здібності, творчу мотивацію, творчі вміння, що забезпечують їй здатність породжувати якісно нові матеріали, технології та духовні цінності, які певною мірою змінюють на краще життя людини [6, с. 11].

Для того, щоб навчити дітей уявляти прочитане, треба вчити учнів заглиблюватись у текст, помічати навіть дрібниці, щоб потім відтворити їх в уяві, а значить, запам'ятати.

Обов'язково в ході уроку запрошую дітей взяти участь в бесіді, щоб вони розвивали своє логічне й образне мислення, збагачували культуру мовлення. Намагаюсь викликати інтерес до свого предмету. Треба пам'ятати, що критично мислити учень може у будь-якому віці, але навчитися мислити критично не можна протягом одного уроку. Для цього необхідне систематичне застосування прийомів і методів, які б навчили учнів мислити критично та вдосконалювали і розвивали ці вміння. Урок критичного мислення має певну структуру та складається з 5-ти основних етапів:

1. Розминка. («Метод прес», «Розминка», «Сенкан», «Асоціативний куш», «Есе», «Ключові слова»).

2. Обґрунтування навчання. («Метод прес», «Есе»).

3.Актуалізація. («Обери позицію», «Метод прес», «Сюрприз», «Асоціативний куш», «Есе», «Ключові слова»).

4.Усвідомлення змісту. («Різнокольорові капелюшки», «Дискусія», «Критичне читання тексту в парах»).

5. Рефлексія. («Обери позицію», «Метод прес», «Самооцінка», «Сюрприз», «Рюкзак», «Різнокольорові капелюшки», «Розумний куб», «Сенкан», «Асоціативний куш», «Есе», «Ключові слова»).

Креативні методи навчання дають змогу створити на уроці атмосферу творчості, неординарності. Це один із способів зробити дитину розкутою, активувати її впевненість у своїй силі, налаштувати на успіх, розвивати творчі здібності [4, с. 45].

Особливий інтерес викликає інтерактивне, або взаємодіюче навчання. Застосування активних та інтерактивних технологій навчання сприяє розвитку навичок критичного мислення та пізнавальних інтересів учнів. На уроках, де використовуються ці технології, діти почувають себе впевнено, вільно висловлюють свої думки і спокійно сприймають зауваження, адже вони є активними учасниками навчального процесу. В атмосфері довіри та взаємодопомоги легко робити відкриття, усвідомлювати важливість здобутих знань. Саме за таких умов можливе виховання особистості, підготовленої до майбутнього, у якому необхідно розв'язувати проблеми та приймати конкретні рішення [1, с. 133].

Сподіваюсь, що учні пронесуть у своїх серцях любов до рідного слова, до рідної української мови, і передадуть цю любов у спадок своїм дітям та онукам, бо тільки так можна зберегти і примножити любов до того, що тебе тримає на світі – це спілкування рідною мовою. Треба кожному вчителю запам'ятати слова А. Дістервега: «Учитель мусить бути творцем». Тоді і учні будуть творчими послідовниками свого наставника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. – К.: Плеяди, 2006. – 217с.

2. Марченко О.Г. Формування критичного мислення школярів. – Х.: Основа: Тріада+, 2007. – 160с.

3. Мітіна І.В. Формування критичного мислення учнів у педагогічних майстернях словесності// Вивчаємо укр. мову та л-ру. –2007. – №35.– с. 2–4.

4. Садкіна В.І. 101 цікава педагогічна ідея. Як зробити урок. – Х.: Основа, 2008. – 88 с.

5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина: [вибр. тв. в 5-ти Т. – Т. 3] // В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – с. 279.

6. Лазоряк П.Я. Творчий потенціал учнів на уроках словесності / Г.Я. Лазоряк // Вивчаємо українську мову і літературу. – 2008. – №6. – С. 8–11.

Чалик Наталя Борисівна,
учитель зарубіжної літератури,
Харківська спеціалізована школа
I–III ступенів № 87

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ МУЛЬТИМЕДІЙНИМИ ЗАСОБАМИ

Учитель – це скрипаль дитячих сердець: як поведе смичком, таку мелодію й почує. А урок літератури – це той предмет, який дає чи не найбільше можливостей для формування життєвої і соціально-компетентної особистості. Саме учитель-словесник залишає в душі дитини золотий слід надії, віри, любові. У своїй роботі я керуюся головним завданням – розвивати природні задатки дитини та створювати сприятливі умови діяльності учнів, давати їм такі знання, які б сприяли розвиткові та самореалізації особистості. А подавати їх доцільно через впровадження інноваційних технологій, зокрема технології розвитку критичного мислення. Тому проблема, над якою я працюю – «Розвиток критичного мислення учнів на уроках зарубіжної літератури мультимедійними засобами».

Вивчаючи проблему використання технології критичного мислення на уроках зарубіжної літератури, я опрацювала багато посібників, розроблених відомими учителями-практиками. То ж, будуючи свої уроки зарубіжної літератури, я насамперед: передбачаю розв'язання різноманітних творчих завдань і спрямовую учнів на пошукові види робіт: бесіду за проблемними запитаннями, малювання, «мозковий штурм», обговорення іншого фіналу твору, інтерв'ю з письменником, уявна зустріч з автором; написання листів літературним героям; ураховую вікові особливості учнів і послідовно ускладнюю форми роботи; залучаю до роботи на уроці всіх учнів, забезпечую участь кожного з них у групових і колективних формах роботи; використовую інтерактивні види та форми роботи: створення відеороликів за ключовими елементами творів, створення реклами за прочитаним твором; організую на уроці атмосферу пошуку, спонукаю до дослідницької роботи,

до створення індивідуальних і групових проєктів; упроваджую інформаційні технології у викладанні зарубіжної літератури.

Працюючи над проблемою впровадження на уроках світової літератури технології критичного мислення, використовую обов'язково елементи цієї технології. Планування уроку включає у себе три фази: *евокація (актуалізація), усвідомлення та рефлексія (міркування)*.

На етапі *евокації (фаза актуалізації)* учні згадують усе, що їм відомо з цієї теми. Тому доцільно використати прийом «Мозкова атака». Якщо потрібно виділити щось головне із вивченого матеріалу, доречним буде використання прийому гронування або асоціації.

На *етапі вивчення нового матеріалу* учні ознайомлюються з новою інформацією. Тут доцільно використати групову роботу. Кожна група працює над своїм проблемним питанням. Після його опрацювання групи презентують свої висновки. Таким чином, учні вчаться висловлювати і обстоювати свої думки, зіставляючи їх із міркуваннями товаришів.

На етапі *рефлексії (міркування)* учні діляться здобутими знаннями один із одним і тому їм цікаво виражати своє розуміння досліджуваної проблеми у вигляді сенканів. Ще один прийом, який поширений у моїй практиці роботи – «Кола Вена». Він дає змогу у процесі компаративного аналізу розширити бачення певної проблеми і порівняти два образи, дві сутності, дві філософії.

Підготувати дітей до життя в інформаційному суспільстві – одне із завдань сучасної школи. У зв'язку із стрімким розвитком комп'ютерної техніки важливо спрямувати зусилля на формування в учнів інформаційних компетентностей. У своїй роботі я досить широко застосовую мультимедійні технології. Так, на уроці у 6 класі з теми «Хлопчик – зірка». Казкові персонажі, їх характеристика» весь хід уроку переплітається із показом відповідних слайдів. На уроці із вивчення творчості В.Скотта у 7 класі учні мають змогу побачити на слайдах середньовічні замки, рицарів, рицарські турніри, тобто, заглибитись в епоху, зображену майстром слова.

На своїх уроках використовую й елементи проєктних технологій.

З урахуванням вікових особливостей учнів часто застосовую нетрадиційні уроки: *лекція-огляд* творчості «В. Вітмен – американський поет-новатор. Життєвий і творчий шлях письменника. Зв'язок його поезії з романтичними традиціями та трансценденталізмом»; урок-інсценівка «Утвердження цінності творчості й кохання та їх рятівної сили в долях «Майстра і Маргарити»; *урок-подорож* «Китайська народна казка «Пензлик Маляна». Поетизація мистецтва й уславлення образу митця в казці. Значення фантастичних елементів»; *урок-гра* «Виразне читання драматичного твору. В. Шекспір «Ромео і Джульєтта».

Обов'язковим компонентом критичного мислення є постановка проблемного питання, на яке учні в кінці уроку після обговорення всіх деталей і питань мають дати відповідь. Застосовуючи «Вільне письмо», ми дозволяємо учням писати все, що вони відчують щодо теми уроку.

Критично мисляча людина – це особистість, яка відбулася і перебуває в постійному пошуку проблем і шляхів їх розв'язання. Це і дає їй енергію для життя і творчості. Реалізуючи виховні можливості кожного свого уроку, навчаю учнів сміливо відстоювати власні думки, бути уважними та спостережливими, помічати красиве, цінне, бути цікавими співрозмовниками, досконало володіти рідною мовою. Мрію, щоб у моїх вихованців душа була чиста і крилата, щоб вирости щедрими людьми, багатими на тепло, милосердя, щоб ніколи не були байдужими до чужої біди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пометун О. Сучасний урок: інтерактивні технології. – Київ: А.С.К., 2005.
2. Кроуфорд А., Саул В. Технологія розвитку критичного мислення учнів. – Київ: Плеяди. – 2006.
- 3.4. Крамаренко С.Г., Кротенко В.Н., Тарабасова Л.Г. Розвиток творчих здібностей учнів. – Дніпропетровськ. – 2009.
5. Юхимчак Н. Розвиток творчих здібностей молодших школярів // Науково-методичний журнал «Початкова школа». – 2005. – №6.

Лукіна Лія Русланівна,

магістрантка факультету української філології,

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

ЛІНГВІСТИЧНІ МІНІАТЮРИ – ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Важливим складником навчання української мови в школі є формування мовної компетентності учнів. Одним із найважливіших завдань, згідно чинної програми з української мови, є необхідність вироблення в учнів умінь і навичок комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях під час сприймання, відтворення й створення висловлювань; ознайомлення учнів з мовною системою як основою для формування мовних, мовленнєвих умінь і навичок. Питання формування й удосконалення мовної компетентності учнів досліджували О. Біляєв, М. Вашуленко, Г. Ващенко, О. Горошкіна, С. Караман, Ю. Караулов, Л. Мацько, М. Пентилюк, В. Сухомлинський, Г. Шелехова та ін.

Традиційним лінгводидактичним питанням є пошук ефективних засобів навчання, що забезпечить формування мовної компетентності учнів. Основним засобом навчання мови вважається текст. В основній школі найчастіше використовується такий різновид науково-навчальних текстів, як лінгвістичні мініатюри.

Поняття «мініатюра» лінгводидактична джерела трактують так: «твір образотворчого мистецтва невеликого розміру, що потребує витонченої техніки виконання; невеликий віршований чи прозовий твір, чітко завершеної форми [5, с. 205]»; «нарис, оповідання і т. ін. або театральна п'єса малого розміру [1, с. 530]»; «невеличка закінчена за формою і змістом творчу робота, що має завершений цілісний характер, мета якої – дати учням змогу чітко визначити поняття абзацу, частини тексту, видів зв'язку, інтонації цілого тексту відповідно до теми висловлювання, стилю, жанру і типу мовлення [4, с. 83]. Отже, мініатюра – це невеликий за обсягом і завершений

за змістом текст, що характеризується інформативністю, цілісністю, зв'язністю та має відповідне жанрове й стилістичне оформлення.

Лінгвістична мініатюра як лінгводидактична поняття має більш вужче семантичне наповнення в дефініції. Т. Жулій, О. Теплицька вважають, що лінгвістична мініатюра – «цікаве висловлювання про мову – одна з форм такого нетрадиційного засвоєння та оперування лінгвістичними знаннями [2, с. 6]». Лінгвістичні мініатюри як короткі цікаві оповідання створюють образне уявлення про те чи інше лінгвістичне явище чи поняття. Лінгвістичні мініатюри функціують як у прозовій, так і в поетичній формі, однак переважають все ж таки прозові форми. Лінгвістичне поняття метафоризується, перетворюючись на «живі персонажі», набуваючи художньої форми, зберігає свої основні ознаки. Цим поєднанням лінгвістичних та позалінгвістичних чинників і пояснюється інтерес учнів до тексту, а його образність забезпечує запам'ятовування. Таким чином лінгвістичною мініатюрою можна вважати образні невеликі за обсягом тексти лінгвістичної спрямованості, що мають навчальне спрямування і наукове підґрунтя, розкривають певні мовні поняття чи явища.

Залежно від домінування певних стильових та жанрових ознак лінгводидакти виділяють лінгвістичні мініатюри в аспекті художнього і наукового стилю. Лінгвістичні мініатюри художнього стилю образні, складні й різнопланові, оскільки завданням їх інтерпретації є вияв максимуму закладених у них думок і почуттів автора. До художніх лінгвістичних мініатюр належать: лінгвістична казка, байка, оповідання, лінгвістичний детектив, гуморески, лінгвістична гра. Т. Ладиженська у лінгвістичних мініатюрах художнього стилю наділяє героїв лінгвістичних казок та оповідань людськими якостями, які живуть та діють за законами мови [3, с. 16]. Лінгвістичні мініатюри наукового стилю характеризуються тим, що в них виклад думок здійснюється у формі чіткої побудови роздуму, пояснення, доказів, використання образних засобів зведене до мінімуму, думка в таких текстах передається з максимальною точністю, однозначністю. До

лінгвістичних мініатюр цього виду відносять: аналіз тексту наукового стилю, текст параграфа, мовлення вчителя, міні-твір, віршовані визначення та римовані правила, авторські лінгвістичні мініатюри. Стилiстичний аналіз тексту, на думку І. Кучеренко, «включає в себе аналіз усіх мовних рівнів, які є в цьому контексті, вчить удосконалювати на прикладі чужого мовлення свої висловлювання, будувати і формувати їх [, с. 104]». Саме тому аналіз тексту є найбільш важливою лінгвістичною мініатюрою, що створюють учні.

Отже, текст лінгвістичної мініатюри є науково-навчальним текстом, що виражає наочне уявлення і взаємозв'язок мовних понять з погляду їх родової належності та виконує лінгводидактичні функції. Важливою вимогою до лінгвістичних мініатюр є дотримання особливостей наукового стилю: адекватність змісту науковому поясненню обраного мовного поняття, завершеність та цілісність. Головною особливістю лінгвістичних мініатюр є образність, незвичайність пояснення навчального матеріалу, що забезпечує більш глибоке засвоєння лінгвістичних знань, їх запам'ятовування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
2. Жулий Г., Теплицкая О. Сказки и были... Лингвистические миниатюры. – Луганск: Янтарь, 2003. – 124 с.
3. Кучеренко І.А. Вивчення стилістики у старшій школі : навчально-методичний посібник. – Умань: РВЦ «Софія». – 2007. – 120 с.
4. Ладыженская Т.А. Система упражнений по развитию связной речи // Совершенствование методов обучения русскому языку: Сб. ст. / Сост. А.Ю. Купалова.– М.: Просвещение, 1981.– С. 43–47.
5. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посібник / Кол. авт. за ред. М. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.
6. Українська мова. Енциклопедія / Рекол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), М.П. Зяблюк та ін.– К.: Укр. енцикл., 2000.– 752 с.

ТЕКСТ ЯК ЛІНГВІСТИЧНЕ І ЛІНГВОДИДАКТИЧНЕ ПОНЯТТЯ

Сучасна система шкільної освіти спрямована на розвиток мовної особистості, формування її комунікативної компетентності, основними складниками якої є мовна, мовленнєва, соціокультурна і діяльнісна компетентності. Однією з найважливіших якостей мовної особистості учня є володіння вміннями лінгвістичного аналізу тексту.

Питання розвитку вмінь лінгвістичного аналізу тексту присвячені дослідження лінгводидактів (З. Бакум, О. Біляєв, О. Горошкіна, Є. Дмитровський, Т. Донченко, С. Караман, І. Кучеренко, В. Мельничайко, М. Пентиліук, Т. Симоненко, Л. Федоренко, І. Чередниченко та ін.).

Текст – це «мовна та мовленнєва одиниця особливого рівня» [2, с. 17]. Текст становить семантичну, тематичну, стилістичну єдність, що містить комунікативні, навчально-пізнавальні, виховні завдання. З лінгвістичного погляду текст як феномен становить конкретну мовну реальність, одиницю вживання мови, у ньому знаходять своє відображення і функціонування всі лінгвістичні одиниці.

Навчання української мови в загальноосвітній школі здійснюється на основні текстоцентричного підходу, сутність якого полягає, на думку Л. Мацько, в тому, що для опису мовних одиниць різних рівнів важливим є тлумачення цих одиниць не самих по собі, а в складі цілого тексту [3].

Усучасному мовознавстві і лінгводидактиці не сформульовано однозначного й вичерпного визначення поняття «текст». В аспекті лінгвістики, психолінгвістики, лінгводидактики текст розглядають по-різному: одиниця писемного мовлення (І. Гальперін, В. Мельничайко), продукт усного мовлення (О. Біляєв, І. Зимня, І. Ковалик, Т. Ладиженська,

І. Синиця, М. Стельмахович), відрізок усного чи писемного мовлення (Д. Баранник, С. Єрмоленко, Л. Мацько, М. Пентилюк), будь-яке завершене мовне утворення (І. Кочан), монологічна одиниця (Д. Баранник, С. Єрмоленко, А. Коваль), діалогічна одиниця (Л. Виготський, М. Жинкін).

Д. Баранник, І. Ковалик, Л. Мацько та ін. тлумачать текст як писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних смисловими й формально-граматичними зв'язками, а також спільною тематичною й сюжетною заданістю. І. Кочан вважає, що текст – це максимальна одиниця мови найвищого рівня мовної системи; продукт мовлення; цілісне і зв'язне повідомлення, складене для передавання та збереження інформації; структурна і смислова єдність [2, с. 31]. Учена акцентує увагу на меті висловлювання, мірі зверненості до читача, смисловій та структурній організації тексту. Ф. Бацевич розглядає текст у співвідношенні до поняття дискурс. Текст – це результат спілкування, його структурно-мовна складова й одночасно кінцева реалізація; структура, у якій втілюється «живий» дискурс після свого завершення [1, с. 147]. Мовознавець також зазначає, що текст – одиниця лінгвістичного аналізу, а дискурс – комунікативного [1, с. 148].

Текст як лінгвістичне явище характеризується такими категоріями:

- інтенційність (прагматичність) (служить для вияву намірів мовця);
- ситуативність (текст співвідноситься з певною дією спілкування);
- інформативність (текст виконує певну функцію: розповідну, описову, пояснювальну тощо);
- комунікативність (вплив на співрозмовника);
- сприйнятність (текст повинен відповідати намірам адресата);
- зв'язність, що розглядає текст як логічно пов'язані частини висловлювання, певну системність, цілісність;
- членованість – наявність смислових частин, кожна з яких є складником цілого й водночас є відносно самостійною частиною;

- інтегративність (єдність частин, їх підпорядкування одна одній і всьому тексту, його темі та основній думці);

- послідовність (наявність ієрархії семантичних одиниць, пов'язаних певними відношеннями).

Означені категорії створюють тематичну цілісність тексту.

На основі названих категорій виділяють такі види текстів:

- 1) за характером авторства: первинні (оригінальні); вторинні (конспекти, тексти переказів);

- 2) за способом розкриття змісту: моноперспективні (розгортаються в одній перспективі – запитання-відповідь, просторовій, часовій, діалогічній та ін.); поліперспективні (розгортаються одночасно в кількох перспективах – часовій і просторовій (автобіографія); тексти-розповіді, тексти-роздуми, тексти-описи;

- 3) за способом передачі фабули: безперервно-фабульні (немає авторських відступів і фонових вставок); перервано-фабульні (є авторські відступи, вставки, коментарі).

Усі види текстів підлягають лінгвістичному аналізу. Безсумнівно, текст як складне й багатогранне поняття є основою комплексного формування комунікативної компетентності учня, а саме розвитку такого її важливого складника як мовна компетентність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 344 с.

Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.

Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.

СТИЛІСТИЧНІ ВМІННЯ ЯК ЛІНГВОДИДАКТИЧНА КАТЕГОРІЯ

Головне завдання сучасної загальноосвітньої школи – формування мовної і мовленнєвої компетентності учнів, що передбачає вільне володіння вміннями та навичками використовувати мовні засоби української літературної мови, сприймаючи й створюючи висловлювання різних типів і стилів мовлення. Важливе місце у цьому процесі займає комунікативно-діяльнісна і функційно-стилістична спрямованість навчання рідної мови. Комунікативно-діяльнісний підхід передбачає роботу над стилістично диференційованим мовленням у мовленнєвій діяльності. Ця ідея висвітлена у методичних працях сучасних лінгводидактів, реалізується у чинних шкільних програмах і вимагає активної роботи над засвоєнням основ стилістики (стилів мовлення та їх ознак тощо) у процесі вивчення української мови в основній школі. Суть функційно-стилістичного підходу полягає у засвоєнні мовних явищ з погляду стилістичної функції у текстах (висловлюваннях) різних стилів. Функційно-стилістичний підхід вимагає вивчення найважливіших відомостей із стилістики, розвиток стилістичних умінь, формування навичок відтворювати чужі тексти, створювати власні висловлювання різних стилів і типів мовлення.

У процесі формуванні мовленнєво грамотної особистості учня одними з основних критеріїв є рівень сформованості мовленнєвих умінь і навичок. Саме вони вимагають постійної розумової праці, активної розумової діяльності. Уміння – це успішне виконання якої-небудь дії або більш складної діяльності із застосуванням, а часто добором правильних прийомів, з урахуванням певних умов. Із мовленнєвими вміннями тісно пов'язані стилістичні вміння. До стилістичних умінь належать такі інтелектуальні дії, в

основі яких лежить аналіз умов і шляхів добору тих чи інших мовних засобів залежно від мети спілкування. Головним критерієм використання нейтральних і стилістично маркованих мовних засобів є відповідність їх мовленнєвій ситуації, меті й умовам спілкування. Отже, основним способом формування в учнів стилістичних умінь є свідоме вживання лінгвістичних одиниць, що своєю чергою залежить від ступеня володіння відповідними поняттями і розвитку мовного чуття.

Учені по-різному визначають стилістичні вміння. С. Іконников пропонує у процесі вивчення кожного стилю формувати такі вміння: 1) аналізувати невеликі тексти різних стилів; 2) визначати стилістичні недоліки в навчальних текстах; 3) доцільно використовувати експресивні й емоційні мовні засоби тощо [2, с. 133–134].

М. Пентилюк до стилістичних умінь відносить такі: виявляти стилістично нейтральні й стилістично марковані мовні одиниці, співвідносити їх, добирати синоніми, визначати їх стилістичне забарвлення і правильно вживати у текстах різних стилів; аналізувати текст певного стилю; конструювати стилістично диференційовані тексти, вдосконалювати стиль написаного [1, с. 228].

І. Кучеренко виділяє низку стилістичних умінь учнів, таких як: виявляти стилістичні засоби стилістики в тексті, розпізнавати їх стилістичне забарвлення, характеризувати стилі мовлення з урахуванням літературних норм української мови, замінювати слова доречними синонімами (з урахуванням їх стилістичного забарвлення) залежно від стилю мовлення, мовленнєвої ситуації, проводити стилістичний аналіз текст (як свого, так і чужого), утворювати тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення, аналізувати, редагувати і вдосконалювати висловлювання різних стилів, типів і жанрів мовлення [3, с. 52].

У лінгводидактиці стилістичні вміння поділяють на дві групи: 1) уміння й навички, пов'язані із засвоєнням стилістично забарвлених або маркованих засобів мови; 2) вміння та навички, що забезпечують оволодіння стилістично

диференційованим зв'язним мовленням [6, с. 227]. Перша група вмінь є підґрунтям для другої. Вони перебувають у взаємозв'язку між собою і з іншими видами мовних умінь та навичок. Цього вимагають психологічні засади навчання стилістики в основній школі, оскільки формування стилістичних умінь здійснюється в органічному зв'язку з мовленнєвими, адже саме вони є результатом комунікативно-діяльнісного і функційно-стилістичного підходу до навчання мови.

Одне з основних завдань учителя-словесника – розвивати в учнів стилістичні вміння створювати цілісні висловлювання, самобутні за змістом, різноманітні за синтаксичною конструкцією і відображені інтонаційно. Виробити їх можна на основі відбору адекватних мовних засобів залежно від обставин мовленнєвої ситуації, постійно змінюючи її задля того, щоб учень висловлював власні думки, використовував свої слова. Навчати учнів самостійно створювати власні висловлювання, з урахуванням стилістичних норм мовлення, у процесі вивчення української мови, а не тільки на уроках із стилістики – значить готувати їх до самостійної комунікативної діяльності.

Керуючись принципом наступності й перспективності, стилістичні вміння учнів необхідно формувати послідовно і на основі практичної комунікативної діяльності. Розвиток стилістичних умінь залежить також від побудови процесу навчання вчителем, його професійного вміння зацікавити учнів, збудити в інтерес до навчання з метою формування власних стилістичних умінь, особистісної мовленнєвої компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біляєв О.М., Мельничайко В.Я., Пентилюк М.І. та ін. Методика вивчення української мови в школі. – К.: Рад. шк., 1987. – 246 с.
2. Иконников С.Н. Стилистическая работа в процессе изучения русского языка (Содержание и метод обучения). – М.: Педагогика, 1977. – 152 с.
3. Кучеренко І.А. Вивчення стилістики в старій школі : навч.-метод. посібник. – Умань, 2007. – 120 с.

ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ

РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Важливою метою вивчення української мови в сучасній школі є формування національно-мовної особистості, котра зростає і розвивається в умовах етносередовища, є носієм рідної культури, активно наслідує традиції використання мовних засобів у мовленнєвих спілкування, дбає про високу культуру власного мовлення. Етнокультурне спрямування мовноосвітнього процесу передбачене чинними державними документами.

Етнокультурний компонент навчання і виховання, осмислення мови як етнічного явища, вивчення її у взаємозв'язку з оволодінням культурними цінностями зумовлює опору на етнопедагогіку, що забезпечує розвиток учня в кращих традиціях українців на основі народнопедагогічних принципів, методів, засобів навчання.

Формування комунікативної компетентності учнів на етнопедагогічних засадах пов'язане з вивченням української мови як оригінального феномена нації, специфічного способу оцінювання світу, а тому сприяє оволодінню учнями національно-культурним мовним компонентом, поглибленню етнознань та виробленню національного колориту їхнього мовлення.

Етнопедагогічні засади формування мовленнєвої компетентності ґрунтуються на активному залученні народної дидактичної системи. Народна дидактика – це відображення здобутків етносу, «що виражаються у поглядах народу на принципи, зміст і методи навчання та втілення в народній практиці форм і методів озброєння підростаючих поколінь знаннями, уміннями й навичками, розвитку їх пізнавальних сил і здібностей» [4, с. 166].

Важливе значення у процесі навчання української мови в основній школі є врахування етнопедагогічного підходу. Н. Бабич [1], М. Пентилюк [2] під етнопедагогічним підходом розуміють опору на систему народної педагогіки та народної дидактики. Народна система навчання і виховання найбільше відповідає генетичній природі особистості і тому є ефективним шляхом в оволодінні української мови.

Етнопедагогічна основа навчання рідної мови зумовлює етнолінгводидактичних принципів. Цінароднодидактичні принципи спрямовані на безпосереднє засвоєння рідної мови, які дозволяють оволодівати мовою в супроводі знань про культуру, природу, історію України і народу, його характер та психологію, ціннісні орієнтації, ідеали, традиції, звичаї. М. Стельмахович запропонував систему етнолінгводидактичних принципів, до яких вчений відносить такі: народності, природовідповідності, історизму, етнічної соціалізації, європеїзму, культуровідповідності, збереження мовної єдності, наступності і спадкоємності поколінь, емоційності, урахування регіонального, місцевого й домашнього (родинного) мовного середовища [3, с. 22].

Практичними шляхами впровадження принципів навчання є методи і прийоми, що корегують взаємозв'язок вчителя й учня в процесі здобуття знань і формування вмій та навичок. Проблема методів навчання розроблена у працях багатьох методистів (О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк, Г. Передрій, Л. Рожило та інші). Етнодидактичні методи навчання мови виділено у дослідженнях М. Стельмаховичем, серед яких чотири групи – словесні (бесіда, розповідь, опис, пояснення, читання), практичні, ігрові, наочні [82].

Етнопедагогічне спрямування мовного навчання в системі загальноосвітньої школи реалізується через народнодидактичні засоби навчання – національно-культурні тексти етнопедагогічного змісту, що використовуються на уроках української мови у вигляді дидактичного матеріалу, зокрема це твори усної народної творчості та художньої

літератури, а також тексти етнопедагогічного змісту публіцистичного, науково-популярного, науково-навчального стилів. Усна народна творчість є важливим засобом навчально-виховного процесу засвоєння рідної мови та формування мовленнєвої компетентності. Фольклорні твори найяскравіше відображають і зберігають українські традиції культури мовлення, спосіб етномислення українського народу.

Продуктивним методом вивчення української мови на етнопедагогічних засадах є застосування вправ репродуктивно-творчого та творчого характеру, які спрямовані на відтворення текстів з творчим завданням, конструювання зв'язних текстів в усній та писемній формі, створення висловлювань за пропонованою ситуацією або на основі ситуативно-тематичної групи слів, редагування свого й чужого мовлення. Дидактичною основою репродуктивно-творчих та творчих вправ є саме національно-культурні тексти, що служить джерелом здобуття етнознань і зразком для формування власних висловлювань на тему етнопедагогічного змісту. Цікавими для учнів стануть такі види вправ: складання казки за поданим початком, відтворення почутого з вираженням власної позиції, придумування загадок, створення висловлювань за поданим прислів'ям чи приказкою, ведення діалогів, написання вітальних листівок із використанням формул етикету та інші.

СПИСОК ВИКРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – 232с.
2. Пентилюк М.І. Аналіз тексту на уроках мови // Дивослово. – 1999. – №3. – С. 30–32.
3. Стельмахович М.Г. Етнопедагогічні основи методики української мови // Укр. мов. і літр. в школі. – 1993. – №5–6. – С. 20–23.
4. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. – К.: ІЗМН, 1997. – 231с.

ЛІНГВОДИДАКТИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Пентиліук Марія Іванівна,

доктор педагогічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
Херсонський державний університет

МОВНА ОСОБИСТІТЬ ЯК НАУКОВИЙ ФЕНОМЕН

Сучасна педагогічна наука і практика одним із пріоритетів виховання молодого покоління вважає особистісно орієнтований підхід, що виявляється в гуманізації навчально-виховного процесу, його соціалізації і суб'єктивації. Виховання особистості, її повноцінний і гармонійний розвиток включає здатність до саморозвитку й самореалізації міжособистісного зв'язку, творчого самоствердження й участь у суспільній діяльності.

Усвідомлюючи необхідність з'ясувати роль і місце особистісно орієнтованого виховання, сутність мовної особистості, її соціальних, моральних, психологічних складників, ми поставили за мету проаналізувати наукові праці з питань визначення й обґрунтування сутності понять «особистість», «мовна особистість», «мовленнєва особистість», «національно-мовна особистість» та окреслити власний підхід до їх тлумачення; визначити найголовніші складники і якості мовної особистості та роль у її становленні.

Поняття «особистість» було предметом наукового аналізу багатьох філософів, педагогів і психологів. У процесі історичного розвитку наук, що стосується виховання людини, формувалися різні напрями, зумовлені цілями, підходами та ціннісними орієнтаціями самих дослідників. Цієї проблеми торкалися Г. Сковорода, К. Ушинський, А. Макаренко, С. Русова, І. Огієнко, Г. Ващенко та ін.

І нині спостерігається помітний інтерес учених до досліджуваної проблеми, зокрема в працях Б. Ананьєва, Ш. Амонашвілі, І. Беха, А. Богуш, Л. Виготського, Ю. Волкова, С. Гончаренка, Р. Грановської, В. Давидова,

Б. Зейгарника, Г. Зязюна, В. Костюка, О. М. Леонтєва, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, К. Чорної, В. Федяєвої, О. Яковлевої та ін.

Серед сучасних дослідників проблеми особистісно орієнтованого підходу до виховання учнів глибиною і теоретичними узагальненнями виділяються праці академіка І. Беха. Проблему виховання особистості в різних аспектах розглядають у своїх дослідженнях Т. Сущенко, М. Вайновська, С. Волкова, Л. Паламар, Н. Мойсеюк, А. Кузьмінський, В. Омеляненко, Л. Хоружа та ін. Формування мовної особистості учня торкалися в основному лінгводидакти А. Богуш, К. Мацько, Л. Мамчур, Т. Симоненко, І. Хом'як та ін. Виховання мовної особистості учнів основної школи засобами української мови та літератури не було предметом наукових пошуків. Аналіз досліджуваної проблеми почнемо з особистісно орієнтованого підходу до виховання учнів основної школи засобами української мови та літератури і насамперед з'ясування поняття «особистість». Його трактування знаходимо в лексикографічних працях.

Феномен «мовна особистість» активно вивчається дослідниками як вітчизняними, так і зарубіжними. Поняття «мовна особистість» уже понад чверть століття стало об'єктом зацікавлення дослідників, переважно лінгвістів, психолінгвістів, лінгводидактів (Ф.Бацевич, О.Біляєв, А.Богуш, М.Вашуленко, О.Горошкіна, І.Зимня, Ю.Караулов, В.Красних, О.Леонтєв, В.Маслова, Л.Паламар, М.Пентилюк та ін.). Побіжно цією проблемою цікавляться педагоги (І.Бех, Г.Васянович, О.Вишневський, В.Федяєва, М.Вайновська та ін.). Однак мовна особистість як суб'єкт системи виховання засобами української мови і літератури ще не була предметом наукового дослідження, тому потребує більш ґрунтовного аналізу.

З лінгвістичного боку мовна особистість розглядається як багатокomпонентний набір мовних здібностей, умінь, готовності до здійснення мовних вчинків різного ступеня складності і вчинків, що класифікуються, з одного боку, за видами мовленнєвої діяльності (говоріння,

аудіювання, письмо, читання), а з іншого – за рівнями мови (фонетика, граматики, лексика). Це особистість, яка володіє мовними знаннями і здатна користуватися ними в різних ситуаціях спілкування.

Мовною є особистість, виражена в мові (текстах) і через мову, особистість, реконструйована в основних своїх рисах на базі мовних засобів; вона трактується як частина місткого і багатогранного розуміння особистості в психології, але не як ще один із ракурсів її вивчення, на рівні наприклад, з «юридичною», «економічною», «етичною» та ін. «особистістю», а як вид повноцінного представлення особистості, яка акумулює в собі психічний, соціальний, культурний, етичний та інші компоненти, переломлені через її мову, її дискурс.

В основі виховання такої особистості лежать знання мови і мовлення, володіння видами мовленнєвої діяльності й комунікативною компетентністю.

Поняття «мовна особистість» розмежовується на мовну і мовленнєву. На думку Ю. Караулова, узагальнений тип мовної особистості передбачає розмаїття варіантів мовленнєвих особистостей. Мовленнєва особистість – це мовна особистість у парадигмі реального спілкування в мовленнєвій діяльності; у свою чергу, мовна особистість – це багатосарова і полікомпонентна парадигма мовленнєвих особистостей [6].

Точку зору Ю. Караулова, що саме в мовленнєвій діяльності розвивається мовна особистість, поділяють А. Богуш, О. Леонт'єв, В. Красних, В. Маслова, В. Фурман та ін. До цієї позиції приєднуємось і ми.

У вихованні гармонійно розвиненої творчої мовної особистості необхідно враховувати здібності й здатності підлітків, створюючи при цьому особливе емоційно-творче тло як на уроках, так і в позакласній та позашкільній роботі, дотримуючись принципу внутрішньо- і міжпредметних зв'язків у навчально-виховному процесі.

Структура мовної особистості

Особистість				
Мовна особистість				
Мовленнєва особистість	Комунікативна особистість	Національно-мовна особистість	Творча особистість	Культуромовна особистість

На цій підставі структурні компоненти мовної особистості, крім мовленнєвої і комунікативної, включають національно-мовну, творчу і культуромовну, що видно зі схеми 1.

Як бачимо, поняття мовної особистості складне і багатогранне. Уже в самому виборі мовної особистості учнів як суб'єкта педагогічного дослідження закладена потреба комплексного підходу до її аналізу, можливість і необхідність виявлення в навчально-виховному процесі, що реалізується засобами української мови і літератури, філософсько-світоглядних передумов, особистісних якостей, психологічних, етнонаціональних особливостей.

Урахування структури мовної особистості учнів основної школи є релевантним і перспективним з погляду подальших педагогічних досліджень, оскільки дає змогу дослідити процеси її соціалізації, виховання духовності, морально-етичних, естетичних, культуромовних особистісних якостей засобами української мови і літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф.С.Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : наук. видання / І.Д.Бех. – К. : Либідь, 2003. – 208 с.
3. Богин Г.И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов / И.Г.Богин. – Л., 1984.

4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У.Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
5. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности / И. А. Зимняя. – Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М. : Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.
7. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб.статей / М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.
8. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості : навч.посібник / В. В. Рибалка. – К. : ІЗМН,1996. – 236 с.
9. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія / А.М.Богущ, О.С.Трифорова, О.І.Кисельова, Ж.Д.Горіна, М.П.Черкасов. – Одеса : ПНУ АПН України, 2008. – 272 с.

Коваль Валентина Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

**ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА**

Сучасні виклики суспільства й освіти спрямовують учителя-філолога на постійний пошук шляхів удосконалення навчально-виховного процесу, передбачають наступність між допрофільним (становлення профільних намірів учнів, формування готовності школяра в старшій школі в умовах профілізації, оволодіння ним комунікативною, інтелектуальною, креативною компетентностями (з мови) та інтелектуальною, особистісною, комунікативною, рефлексивною, діяльнісною, креативною, емоційною (з літератури), що здійснюється шляхом введення курсів за вибором, поглибленого вивчення предметів на диференційованій основі, зокрема предметно орієнтованих і міжпредметних факультативних курсів тощо) і профільним етапами навчання (надання наукового супроводу для реалізації учнями завдань дослідницького і творчого характеру, створення оптимальних умов для загальнокультурного, морального, естетичного розвитку особистості, самостійної творчої діяльності учнів, розвиток умінь здійснювати такі мисленнєві операції, як аналіз, порівняння, зіставлення та ін.). Визначені перспективні завдання спроможний зреалізувати знаючий, обізнаний, творчий фахівець, отже, компетентний.

В даний час система освіти України знаходиться в стані модернізації, яка обумовлена загальними тенденціями світового розвитку, перш за все, переходом до інформаційного суспільства. Як зазначає В. Аниськін, інтеграція та обов'язкове поєднання знанневої (включаючи соціальну) і технологічної (включаючи предметно-практичну) компонентів в педагогічних системах є основою для їх застосування в умовах сучасної

особистісної, компетентнісно-орієнтованої освітньої парадигми [3, с. 558]. Все це потребує упровадження нових педагогічних технологій, що зорієнтовані на використання діалогових моделей, ігрових методів навчання, педагогічного (методичного) проектування та вимагають творчої активності як з боку викладача, так і з боку студента, встановлення між ними суб'єкт-суб'єктних стосунків. У Національній доктрині розвитку освіти XXI століття зазначено, що пріоритетним напрямком державної політики на сьогодні є запровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій.

Технологію інтерактивного навчання можна визначати як сукупність способів цілеспрямованої посиленої міжсуб'єктної взаємодії викладача і студента, послідовна реалізація яких створює оптимальні умови для їх розвитку.

Інтерактивна педагогічна взаємодія характеризується високим ступенем інтенсивності спілкування його учасників, їх комунікації, обміну діяльностями, зміною та різноманітністю їх видів, форм і прийомів, цілеспрямованою рефлексією учасників своєї діяльності, що відбулася у взаємодії, провідними ознаками і інструментами якої є: полілог, діалог, мисленнева діяльність, смислобудова, є свобода вибору, створення ситуації успіху, позитивність і оптимістичність оцінювання.

Використання активних методів у педагогічному процесі спонукає викладача до постійного творчості, вдосконалення, зміни, професійного та особистісного росту і розвитку.

Основною особливістю мультимедійних технологій є їх інтерактивність. Інформаційні технології активно втягують студентів у процес формування знань, що сприяє їх кращому розумінню і засвоєнню, вони дозволяють перейти від пасивного засвоєння до активного, так як студенти отримують можливість самостійно моделювати явища і процеси, сприймати інформацію. Поєднання відео-, аудіо-і текстового матеріалу, сприяє творчому осмисленню змісту лекції та підвищує мотивацію навчання. Слід враховувати також і психологічний фактор: при роботі з мультимедійними матеріалами

інформація представляється не статичною неозвучених картинкою, а динамічними відео-і звукорядом, що значно підвищує ефективність засвоєння матеріалу.

Спеціалізоване програмне забезпечення, що дозволяє здійснити збір і обробку даних, презентацію результатів і підготовку лекцій, звітів з використанням мультимедійних засобів, інтерактивна дошка необхідні під час роботи будь-якого мовця, зокрема й учителя-філолога.

Систематизація названої інформаційної діяльності привела до їх узагальнення до таких видів: збір (одержання, пошук) інформації – діяльність щодо з'єднання інформації з різних джерел у єдину систему; передача інформації – діяльність з переміщення інформації в просторі між учасниками педагогічного дискурсу; обробка (перетворення) інформації – діяльність, у результаті якої інформація перетворюється з однієї форми в іншу; збереження інформації – діяльність щодо переміщення інформації в часі.

Підготовка майбутніх учителів-філологів у цьому напрямі передбачає оволодіння ними експертно-аналітичною діяльністю з оцінки й оволодіння програмними засобами навчального призначення на базі найсучасніших інформаційних технологій – мультимедіа, використання комп'ютерних мереж.

Дослідницькі вміння інформаційної діяльності майбутнього вчителя-філолога містять дії, що належать до процесу накопичення й аналізу нових знань про розвиток лінгвістичних дисциплін, педагогіки, психології й методики навчання української мови. Це вміння знаходити нові знання, досліджувати власну діяльність і перебудовувати її на основі нової наукової і навчальної інформації, отриманої з різних джерел. Основною особливістю мультимедійних технологій є їх інтерактивність.

Інформаційні технології активно втягують студентів у процес формування знань, що сприяє їх кращому розумінню і засвоєнню, вони дозволяють перейти від пасивного засвоєння до активного, так як студенти отримують можливість самостійно моделювати явища і процеси, сприймати

інформацію. Поєднання відео-, аудіо-і текстового матеріалу, сприяє творчому осмисленню змісту лекції та підвищує мотивацію навчання. Слід враховувати також і психологічний фактор: при роботі з мультимедійними матеріалами інформація представляється не статичною незвучених картинкою, а динамічними відео-і звукорядом, що значно підвищує ефективність засвоєння матеріалу.

Розвиток технологій обробки інформації в наш час призвів до появи засобів візуальної розробки мультимедіа-програм, доступних непрофесіоналам. З'являється можливість суміщення, з одного боку, доступних через глобальні мережі програмних продуктів, створених професіоналами, таких, що реалізують найсучасніші досягнення в галузі інформаційних технологій, і методики викладання, і, з іншого боку, створених самим учителем-словесником за допомогою візуальних засобів розробки програмних засобів, що реалізують авторську методику.

Сучасні інформаційні технології дають змогу майбутньому вчителю-філологу в процесі роботи з власним лінгводидактичним архівом здійснювати таку діяльність:

- застосовувати сучасні апаратні засоби введення інформації – сканери, цифрові камери, графічні планшети, пристрої для підготовки текстової, графічної, звукової та відеоінформації до використання в навчальному процесі;

- застосовувати інформаційно-пошукові системи, банки даних, розподілені ресурси Інтернет для добору навчально-методичної інформації;

- використовувати бази даних для зберігання структурованої інформації та електронні документи з гіперзв'язками для зберігання інформації вільної структури та складності в ієрархії;

- застосовувати засоби ІКТ на базі технології мультимедіа для візуалізації об'єктів, процесів та явищ, що вивчаються;

- розробляти мультимедійні програмні засоби начального призначення за допомогою інструментальних систем;

– використовувати розподілену обробку навчально-методичної інформації в локальних і глобальних інформаційних мережах;

– здійснювати безпосередню інформаційну взаємодію між учасниками навчального процесу з використанням електронної пошти, телеконференцій.

До виконання такої діяльності майбутні вчителі-філологи готуються в процесі виконання завдань до практичних занять, під час педагогічної практики. Їм можуть бути запропоновані завдання дібрати певний навчальний матеріал, використовуючи Інтернет, укласти електронний термінологічний словник, підготувати презентацію визначеної теми, розробити схеми, моделі навчальних тем, змодельовати комунікативні ситуації тощо.

Отже, ефективна підготовка майбутніх учителів-філологів до створення власного лінгводидактичного архіву залежить від отриманих ними знань про сучасні способи відбору, передачі, обробки й збереження інформації та вироблених умінь користуватися засобами архівування, зокрема комп'ютерними. Такі засоби класифікуються за видами інформаційної діяльності, поділяються на засоби збору інформації, передачі інформації, обробки інформації, збереження інформації.

Аналіз технологічних можливостей сучасних комп'ютерних засобів створення архіву мовця дозволив визначити перспективи їх використання в професійній діяльності вчителя-філолога з метою її покращення (використання засобів мережевих технологій, мультимедійних програмних засобів начального призначення та ін.), що зумовлює необхідність зміни змісту підготовки вчителів-словесників до застосування нових інформаційних технологій.

Важливим компонентом професійної діяльності сучасного вчителя-філолога залишається технологія вдосконалення його мовленнєво-методичної підготовки. Ключовим поняттям цієї технології є культура фахового мовлення, під якою слід розуміти досконале володіння літературною мовою, її нормами, уміння правильно, точно й виразно

передавати думки засобами мови. У зв'язку з особливостями педагогічної професії учителя-філолога він є носієм елітарної мовленнєвої культури, взірцевої для учнів, які наслідують педагога у власній самостійній мовленнєвотворчій діяльності. Звідси впливає професійно орієнтоване ставлення вчителя-філолога до всього, що пов'язане з мовленням, комунікацією, необхідність знаходитися в стані постійної комунікативної готовності, здатності ефективно використати накопичений мовний матеріал. Учитель-словесник протягом своєї педагогічної діяльності спочатку формує, а потім систематично поповнює, замінює матеріали власного лінгводидактичного архіву. Традиційно вчителі збирали вирізки з газет і журналів, виписки з прочитаної літератури, прислів'я, приказки, крилаті вислови, цитати, записували запитання учнів, цікаві висловлювання, приклади комунікативних девіацій (невдач). З цього й склався власний лінгводидактичний архів учителя-словесника.

Студенти-філологи мають ознайомитися з різними видами інформаційної діяльності вчителя-словесника (процесами відбору, збереження, переробки й управління лінгводидактичним архівом), зумовленими різними психічними процесами, функціональними механізмами психіки (спостереження, аналізу, узагальнення, особливостями мислення, пам'яті тощо). До загальних видів інформаційної діяльності людини відносять: пошук, представлення, передачу, обробку, перетворення, збереження, систематизацію, класифікацію та використання інформації [5].

Отже, модернізація освіти неможлива без широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах освітнього процесу і, у першу чергу, в навчанні, а з розвитком і поширенням цих технологій виникла проблема формування здатності вчителя застосувати їх у педагогічній практиці. Вироблення ключових компетентностей у процесі застосування інформаційно-комунікаційних технологій передбачає формування у вчителя здатності орієнтуватися в інформаційному просторі, навчити його отримувати необхідну інформацію й оперувати нею відповідно

до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авшенюк Н. М. Стандартизація професійної підготовки вчителів у Англії й Уельсі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 2005. – 235с.
2. Професійна компетенція вчителя української мови і літератури. Програма спецкурсу для студентів спеціальності 7.010103 «Педагогіка і методика середньої освіти. Українська мова та література» Уклад. О. Семенов. – К., Глухів: РВВ ГДПУ, 2003. – 49с.
3. Мищенко А.И. Формирование профессиональной готовности учителя к реализации целостного педагогического процесса: Дисс... д-ра пед. наук. – М., 1992. – 387 с.
4. Сухомлинський В.О. Слово про слово. Слово вчителя у моральному вихованні: Вибр. тв. в 5 т. – К., 1977. – Т.5.: 82
5. Кремень В. Підготовка вчителя в умовах переходу загальноосвітньої школи на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання // Освіта України. - №42-42. <http://www.ped.pressa.kiev.ua>.

Карімова Людмила Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Казанський національний дослідницький

технічний університет, Росія

**ДИСКУРС ЯК ФАКТОР ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО
НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ
В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ШКОЛИ**

Слово «дискурс» походить від латинського слова «discursus» і позначає усну і письмову комунікацію. Що бере початок від латинського мови французьке слово «discours» в загальному сенсі означає мова або процес мовної діяльності. На ваш погляд слово «дискурс» близький за своїм значенням і написання з латинським словом «discussio», що означає обговорення будь-якого спірного питання на зборах, у пресі, в бесіді, суперечці [2, с. 168]. Різницю між дискурсом і дискусією автор бачить у тому, що на відміну від дискусії дискурс не є суперечкою або способом знаходження правильної відповіді. Дискурс – це комунікація. Навчитися розмовляти іноземною мовою можна тільки за допомогою комунікації, за допомогою дискурсу. Але для того, щоб дискурс відбувся, викладач повинен керуватися певними правилами, а саме:

1. Дискурс повинен бути неформальним, щирим.
2. Зміст дискурсу має бути особистісно-значущим.
3. Дискурс повинен проходити на принципах тактовності. Тактовність на увазі не тільки просте дотримання правил поведінки, а й уміння розуміти співрозмовника і не допускати неприємних для інших людей ситуацій. Тактовність в дискурсі не припускає зверхності, піднесення над співрозмовником. Тактовність передбачає емоційну стриманість.
4. Дискурс повинен бути доброзичливим. Для того щоб відбулася комунікація необхідна атмосфера довіри. З педагогом, створює напругу, навряд чи будуть спілкуватися.

5. Дискурс повинен бути полілогічне. Роль мовця неодмінно повинна переходити від однієї особи до іншої особи (осіб).

6. Дискурс повинен проходити на принципах взаємоповаги чужої думки. Відстоювання «свої» точки зору неприйнятно для дискурсу. Організатор дискурсу - педагог, але кожен з дискурсантов повинен бути на рівній позиції з іншими.

7. Дискурс повинен мати природний характер, не повинен штучно затягуватися викладачем. Логічне завершення ходу дискурсу має послужити початком зміни виду мовленнєвої діяльності.

8. Дискурс не є інструктажем.

9. Дискурс не повинен нагадувати лекцію.

Ґрунтуючись на особистому досвіді, автор вважає, що організація дискурсу є успішною, якщо його організація заснована на двох методах: методі дедукції і методі індукції.

Метод дедукції (лат. *Deductio* – виведення) – метод мислення, наслідком якого є логічний висновок, в якому приватна висновок виводиться із загального.

Метод індукції (лат. *Induction* – наведення) – це метод міркування від часткового до загального, спосіб викладу, міркування при якому від спостереження окремих фактів переходять до встановлення загальних положень.

При організації дискурсу за допомогою методу дедукції одним з найпоширеніших є текст. Але відбір текстового матеріалу повинен відповідати певним вимогам:

1. Комунікативна спрямованість тексту. Зміст тексту повинно спонукати студента до рефлексії, аналізу, висловлення своєї точки зору. Проблемна організація матеріалу, як правило, завжди має рефлексивний характер.

2. Проста синтаксична організація тексту. Носії, наприклад, англійської мови вживають у мові нескладні сполуки слів, тим не менш, вони характеризуються смислової та інтонаційної закінченістю.

При організації дискурсу за допомогою методу індукції одним з найпоширеніших є ситуація.

А.О. Андрющенко зазначає, що комунікативні ситуації, на думку дослідників, мають моделювати типові обставини реального життя у відповідній сфері спілкування. Виконання комунікативних завдань такого плану здійснюється з метою спонтанного застосування мови у ситуаціях, що виникають у різних сферах, наближення навчального мовлення до реальних функцій мови. Найвдалішими вважаються завдання, які спонукають до одержання або повідомлення певної інформації. Це вдається тоді, коли зусилля мовців спрямовуються на розв'язання певного позамовного завдання чи проблеми за допомогою іноземної мови. Наявність особистої зацікавленості партнерів розглядається як важливий чинник їх комунікативної активності [1, с. 119].

Безумовно, дискурс характеризується спонтанністю, так як саме «мовне подія» виникає спонтанно, в залежності від особистого досвіду студента, від його ціннісних орієнтирів, світогляду, виховання. Але на відміну від спонтанної мови дискурс має більш виражену стратегічну організацію.

Отже, дискурс характеризується високим ступенем соціалізації. Крім дидактичної мети – навчити студентів спілкуватися іноземною мовою, в рамках особистісно-орієнтованого навчання не менш важливою, а з урахуванням сучасної розрізненості членів суспільства, дуже актуальною ставиться мета об'єднати, згуртувати студентів за допомогою плідної спільної роботи.

Під особистісно-орієнтованим навчанням ми розуміємо формування та розвиток соціально-значущих якостей особистості студента за допомогою іноземної мови.

Орієнтація процесу навчання на особистість – це не відокремлення однієї особистості від іншої, а використання індивідуального потенціалу однієї особистості на благо колективу і суспільства в цілому. Колектив не є безликим. Хороший колектив завжди складається з яскравих особистостей, в якому відбувається взаємозбагачення особистостей, так як особистість людини характеризується динамічною структурою. Помилково також вважати, що існує колектив без ідеології. Автор пропонує ідеологію любові, добра і миру.

Таким чином, дискурс найкращим чином орієнтується процес навчання іноземним мовам на особистість студента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрущенко А.О. Методичні передумови формування граматичної компетентності майбутніх філологів із французької мови як другої іноземної / А.О. Андрущенко // Вісник Житомирського державного університету. – 2014. – Випуск 3 (75). – С. 118-122.
2. Словарь иностранных слов. – 15-е изд. испр. – М. : Рус. яз., 1988. – 608 с.

Марецька Людмила Петрівна,

кандидат педагогічних наук,

Херсонська академія неперервної освіти

**СТИЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ
У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ МОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ**

Сучасні соціокультурні умови ставлять перед учителем низку викликів, серед яких вимоги до відповідного рівня культури професійного спілкування посідає найважливіше місце.

Головним завданням мови професійного спілкування є забезпечення ефективної професійної діяльності. Функціонує ця мова переважно в усній формі, послуговуються нею як в офіційних, так і неофіційних умовах спілкування. Професійній мові властиві певні комунікативні властивості: абстрагованість, логічність, точність, ясність, об'єктивність. Ми розглядатимемо особливості професійного мовлення педагогів, зокрема вчителів-словесників.

Будь-яка професійна діяльність потребує певних мовнокомунікативних умінь, однак професія вчителя вимагає таких умінь і навичок, які б відзначалися високим рівнем розвитку. Виокремлюють три рівні мовної особистості: 1) вербально-семантичний, який передбачає для носія нормальне володіння природною мовою, а для дослідника – традиційний опис формальних засобів вираження певного значення; 2) когнітивний, одиницями якого є поняття, ідеї, концепти, що складаються у кожній мовній індивідуальності як певна більш-менш упорядкована, систематизована «мовна картина світу», що відображає ієрархію цінностей. Когнітивний рівень організації мовної особистості охоплює інтелектуальну сферу особистості, даючи дослідникові вихід через мову до людської свідомості взагалі; 3) прагматичний, що містить цілі, мотиви, інтереси й установки, цей

рівень забезпечує в аналізі мовної особистості закономірний і зумовлений перехід від оцінок її мовленнєвої діяльності до осмислення світу [2].

Для вчителя-предметника, особливо словесника, безперечно, необхідно перебувати на третьому рівні розвитку мовної особистості, де реалізується, розвивається креативна або творча функція мовної особистості.

Кожна високорозвинена сучасна мова поділяється на стилі. Мовний стиль – це сукупність мовних засобів, вибираючи який, мовець керується змістом, метою і ситуацією мовлення. Кожний мовний стиль має сферу поширення і вживання; призначення; форму і спосіб викладу; характерні мовні засоби.

Досконале знання особливостей кожного стилю та майстерне володіння ними на практиці – запорука успіху в будь-якій сфері спілкування, зокрема й у професійній. Стилями професійного спілкування є розмовно-офіційний різновид розмовного стилю, офіційно-діловий і науковий. Розмовно-офіційний підстиль – це засіб усного спілкування на виробництві, у громадсько-політичній сфері. Розмовно-офіційне спілкування (або ділове) визначається соціальними функціями мовців, на відміну від побутового, готується заздалегідь і, як правило, не виходить за межі обумовленої теми.

Офіційно-діловий стиль – це стиль, який задовольняє потреби писемного спілкування в суспільно-політичному, господарському житті, у ділових стосунках, у виробничій та іншій діяльності членів суспільства. Одним із підстилів офіційно-ділового стилю є науковий, який, своєю чергою, має такі різновиди:

1. Власне науковий (розрахований на фахівців; стиль монографій, наукових статей, рецензій, наукових доповідей, дисертацій тощо), який поділяється на науково-технічний і науково-гуманітарний;

2. Науково-популярний (використовується для зрозумілого, доступного викладу наукової інформації нефахівцям; реалізується в неспеціальних часописах, книгах);

3. Науково-навчальний (стиль підручників, лекцій, навчальних посібників).

Фахівець повинен досконало володіти всіма стилями літературної мови, які використовуються в професійному спілкуванні [3].

Професійна сфера репрезентує офіційно-діловий і науковий стилі у єдності спільних мовних засобів досягнення комунікативної мети, оскільки вчитель у здійсненні професійної діяльності постійно послуговується цими стилями: під час навчально-виховного процесу, науково-методичної роботи (виступи, доповіді, презентації, статті, конспекти уроків). Кожний фахівець при цьому має доцільно й доречно користуватися мовними засобами різних рівнів. Основою професійної підготовки є комунікативна компетенція, тобто уміння і навички говорити, запитувати, відповідати, аргументувати, переконувати, висловлювати точно і ясно думку, правильно поводитися в конкретній мовленнєвій ситуації [1, с. 55]. І тут на допомогу прийде розмовний стиль, зокрема його різновид – розмовно-професійний. Під час занять студенти відтворюватимуть фрагменти професійної діяльності, вирішуватимуть ситуативні завдання, в яких можна запропонувати будь-яке мовне явище чи комунікативну проблему. Для цього слід проводити тренінги, які орієнтуватимуть студентів на створення діалогів чи вміння вступати в дискусію, уважне слухання опонента чи втручання в розмову, висловлення власного погляду чи узагальнення думок тощо.

Отже, поняття «професійне мовлення» репрезентує принаймні три стилі: офіційно-діловий, науковий і розмовний.

Усне професійне мовлення повинно відповідати певним вимогам, найголовнішими серед яких є такі:

- 1) чіткість, недвозначність формулювання думки;
- 2) логічність, смислова точність, звідси – небагатослівність мовлення;
- 3) відповідність між змістом мовлення, ситуацією мовлення і використаними мовними засобами;

4) укладання природних, узвичаєних словосполучень; вдалий порядок слів у реченнях;

5) різноманітність мовних засобів, багатство лексики в активному словнику людини (за підрахунками науковців, у повсякденному спілкуванні люди послуговуються 2–3-ма тисячами найуживаніших слів; активний словник освіченої людини (слова, які людина використовує, а не просто знає) – це 10–12 тисяч слів; для порівняння: найбільший «Словник української мови» в 11-ти томах містить понад 136 тисяч слів);

6) самобутність, нешаблонність в оцінках, порівняннях, у побудові висловлювань;

7) переконливість мовлення;

8) милозвучність мовлення;

9) виразність дикції; відповідність між темпом мовлення, силою голосу, з одного боку, і ситуацією мовлення – з іншого.

Необхідно, щоб ці вимоги базувалися на знанні літературної норми і чутті мови. Загальна мовна культура визначається і знанням норм літературної мови, і ерудицією, і світоглядом людини, і культурою мислення, і технікою мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єрмоленко С.Я. Національна свідомість і виховання української мовної особистості // Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). – К., 1999.

2. Культура фахового мовлення: навчальний посібник / за ред. Н.Д. Бабич. – Чернівці : Книги –ХХІ, 2005.

3. Кучеренко, І. А. Українська мова : шляхи розвитку професійної мовнокомунікативної компетентності : навч. посіб. для студ. / І.А. Кучеренко, Л.І.Мамчур; [рец.: М. І. Пентилюк]. – Умань : Софія, 2010. – с. 136–134.

4. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура фахової мови: Навч. посіб. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Мамчур Євген Анатолійович,
аспірант, Уманський державний
педагогічний університет
імені Павла Тичини

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА
ЯК УМОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У нових соціально-економічних умовах розвитку державності зростають значення й вимоги до формування майбутнього вчителя іноземної мови, соціально активної, культурної і духовно багаті особистості. Однією з основних умов цього процесу є набуття студентами вмінь і навичок вільно й комунікативно виправдано користуватися насамперед рідною мовою. Не володіючи досконало багатством рідної мови, викладач іноземної мови буде не спроможним розвинути свою думку, донести до учнів певну інформацію, реалізувати навчальну і виховну мету. Тому одним із найголовніших завдань вищої школи є формування у студентів-філологів навичок змістовно, граматично правильно і стилістично вправно висловлювати свої думки. Саме це завдання є важливим на шляху вдосконалення культури спілкування майбутнього вчителя іноземної мови як носія гуманістичних педагогічних цінностей, сутнісних характеристик нової освітньої парадигми, високих зразків професійно-педагогічної культури.

Вищий навчальний заклад України на сьогодні перебуває в стані оновлення, зумовленого його євроінтеграцією та приєднанням до Болонського процесу. Глибинні зміни вищої педагогічної школи юридично базуються на таких державних документах, як Конституція України, Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті. Закон про вищу освіту, Державна програма «Вчитель», Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, Програма щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки. Отже, проблема підготовки вчителів іноземної мови і

літератури та формування їхньої професійної комунікативної культури спілкування є однією з найважливіших у системі сучасної освіти.

Проблеми культури мови і спілкування висвітлено в працях відомих мовознавців Н. Бабич, С. Єрмоленко, А. Коваль, Т. Коць, С. Ширяєва та інших. Особливості формування культури спілкування майбутніх фахівців різних сфер досліджували такі науковці, як: Н. Артикуца, Н. Безгодова, О. Біляєв, А. Богуш, М. Вашуленко, Л. Головата, Т. Гороховська, І. Дроздова, С. Караман, В. Мельничайко, В. Михайлюк, Г. Онуфрієнко, Л. Паламар, М. Пентилюк, Ю. Прадід, І. Радомський, Л. Романова, О. Юрчук. Однак праць, у яких було б висвітлено методичні аспекти вироблення культури професійного мовлення з погляду на специфіку майбутнього вчителя іноземної мови, ще обмаль. Комплексне вирішення цієї проблеми лише набирає обертів. Актуальність порушеного питання є беззаперечною, оскільки воно ще недостатньо вивчене й висвітлене, потребує теоретичного обґрунтування дидактичних засад формування культури фахового мовлення майбутніх учителів іноземної мови.

Культура є складним суспільним феноменом, який відігравав і продовжує відігравати величезну роль у життєдіяльності людини. Характерною ознакою всебічно розвиненої особистості та компетентного фахівця є культура спілкування і рівень професійного мовлення. З огляду на це, упродовж навчання у вищому педагогічному закладі в центрі уваги мають бути якості професійного мовлення студентів, над удосконаленням яких варто працювати викладачам усіх передбачених навчальним планом дисциплін.

Кінцева мета навчання майбутнього вчителя іноземної мови – формування професійно орієнтованої комунікативної компетентності, що розглядають як мовну поведінку, яка є специфічною для академічного та фахового середовища. При цьому комунікативна компетентність є провідною і стрижневою, оскільки лежить в основі всіх інших видів компетентностей [2, с. 118]. З огляду на це, навчання майбутніх учителів іноземної мови треба

здійснювати з урахуванням особистісно орієнтованого, комунікативно-діяльнісного й компетентнісного підходів.

Особистісно орієнтований підхід до навчання забезпечує розвиток і самореалізацію особистості студента, задоволення його освітніх і культурних потреб. Його метою є впровадження сучасних педагогічних технологій, а саме: педагогіки співробітництва («проникаючої технології»); гуманітарно-особистісної й ігрової технологій; технологій розвивального, проблемного й індивідуального навчання (індивідуальний підхід, індивідуалізація навчання, метод проектів); колективний спосіб навчання.

Поряд з особистісно орієнтованим підходом у процесі навчання майбутніх учителів іноземної мови і формування в них культуромовної компетентності необхідно застосовувати комунікативно-діяльнісний підхід. Він знаходить відображення в теорії породження мовлення і передбачає вибір змісту навчальних предметів з опорою на врахування специфіки майбутньої фахової діяльності. «Означений підхід характеризується виявленням студентами особливостей процесів надбання культурно-історичного досвіду, накопиченого людством і його передачі, виробленої соціальною практикою, тобто засвоєння знань, умінь, навичок, видів та способів діяльності» [4, с. 115]. Доцільно, щоб студенти не тільки засвоювали необхідний обсяг теоретичних знань, практичних умінь і навичок, але й розвивали мовленнєво-мисленнєві здібності, організовували спілкування на належному рівні з дотриманням усіх вимог до культури мовлення.

Реалізація комунікативно-діяльнісного підходу під час навчання майбутніх учителів іноземної мови створює підґрунтя для подальшого розвитку та систематизації здобутих знань, удосконалення мовно-мовленнєвих умінь і навичок, що сприяє безперервному формуванню комунікативної культури. Останню ж розуміють як оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та основами культури усного й писемного мовлення,

базовими вміннями й навичками використання мови у життєво важливих сферах і ситуаціях спілкування.

Культура мовленнєвого спілкування виробляє навички регулювання відбору та застосовних засобів у процесі мовленнєвого спілкування, допомагає сформувати дбайливе ставлення до їхнього використання в мовленнєвій практиці. Вимоги до комунікативних якостей мовлення особи (викладача іноземної мови) детерміновано її педагогічними обов'язками та діяльністю: забезпечити повноцінну передачу навчального матеріалу, результативну навчально-педагогічну діяльність студентів і продуктивну співпрацю між викладачем і студентом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абишева А.К. О понятии «ценность» // Вопросы философии. – 2002. – №3.
2. Окопна Я. Соціолінгвістичні засади формування професійно орієнтованої компетентності у майбутніх туристичних менеджерів німецькою мовою як другою іноземною / Я. Окопна // Збірник наукових праць Національної академії прикордонної служби України. Серія «Педагогічні та психологічні науки». – 2014. – №1. – С. 115–127.
3. Сергійчук О. Педагогічні аспекти реалізації особистісно орієнтованого підходу в навчальному процесі ВНЗ / О. Сергійчук, А. Сембрат // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2014. – Випуск 48. – С. 39–46.
4. Теорія і практика професійної освіти : навчальний посібник / [за ред. проф. З. Курлянд]. – К. : Знання, 2012. – 390 с.